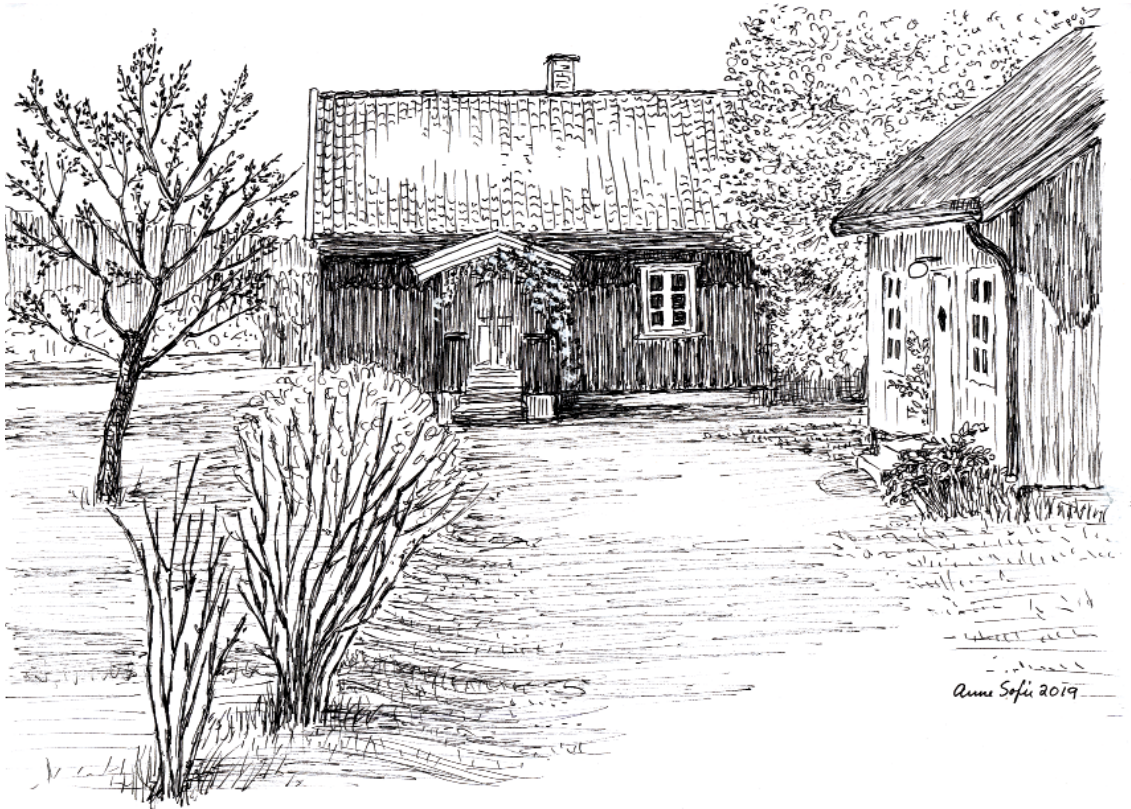

Tunga

2019

Utgitt av Varteig Historielag

Redaksjonskomitè for Inga 2019:

Solveig Rød - sologkai@getmail.no	Øistein Bøe - oistein.boe@gmail.com
Hans Erik Pedersen (utforming) - hanseped@online.no	
Forsiden: Våningshuset og bryggerhuset på Grytedalen, tegnet av Anne Sofie Bergerud	

Kjære leser!

En ny utgave av Inga er ferdig og knytter seg til rekken av hefter fra 1985 med emner fra Varteighistorien.

Varteig Historielag har som en av sine målsettinger: *-stimulering og hjelp til slektsgranskere*. Oppfylging av dette målet bidrar Inga til. Gjennom gårdshistoriene og andre artikler som f.eks. kjendiser fra Varteig, kan man få mange utgangspunkter for å gå videre med sin egen slektsforskning. I de ofte svært detaljerte gjennomgangene av slekter kan man kanskje finne navn man vet en selv også har et slektsforhold til.

Bildene er viktig i et hefte som Inga. Vi forsøker så langt som mulig å opplyse om fotograf og eiere av bildet. Det første er ofte vanskelig. Etter hvert har også lagets eget fotosamling blitt så omfattende at mange av bildene kan hentes derfra. Vi prøver å gjengi bildene med så god kvalitet som mulig, men av og til bruker vi bilder som egentlig ikke er tilfredsstillende, men hvor motivet er viktig. Noen ganger hadde bildene fortjent å bli vist i større format, men plasshensyn gjør dette vanskelig.

Også i år har vi eksterne forfattere som har bidratt med artikler. Det gjør at vi får et enda mer variert hefte. En stor takk går også til alle de som stiller opp med svar på spørsmål og som leter fram bilder vi kan bruke når vi skal lage artiklene.

Dersom noen av artiklene mangler kildeanvisninger, er det fordi vi mener at dette framgår i teksten eller at det benyttes åpne kilder som folketellinger og kirkebøker.

Også i år er det grunn til å takke våre annonsører: Uten dem, intet hefte. Derfor:

Støtt annonsørene – de støtter oss! God lesning!

Innhold:

Johannes og Isak Lunde minnes oppveksten	side	3
Oppvekst i Furuholmen-området på 1950- og 60-tallet	side	16
Krigsår, flukt og vennskap for livet	side	20
Ise - fra industristed til villastrøk	side	26
Broen - fra handelssted til leiligheter	side	30
Aviser fra 1919	side	35
Roald Dahls røtter til Kingsrød og Langengen	side	46
Sikkeland gnr 3042, bnr 7 m.fl	side	53
Grytedalen gnr 3019, bnr 1	side	63
Grytedalen gnr 3019, bnr 4	side	75
Bjellemoen gnr 3019, bnr 1, leietomt nr 1	side	77
Høidal gnr 3019, bnr 3	side	83
Hadde bare to snusdåser kunnet snakke	side	89

Interessert i mer Varteigstoff?

Ingahefter fra 1985 (noen få årganger er utsolgt), **Gamle Varteigfilmer** som er overført til DVD, CD med trykket ordbok: «**Sånn prekæ døm i Varte før i tiæ**», **Gamle kalendere** med fotografier fra Varteig, flere **Turhefter**.

For mer informasjon: Se våre nettsider. For bestilling: Kontakt redaksjonen.

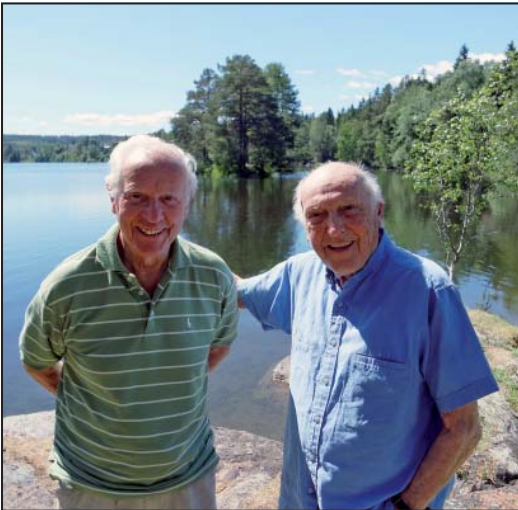
En enkel, men aktiv og trygg barndom

Minnene strømmet på da vi samlet brødrene Isak (91) og Johannes Lunde (95) til en prat om barndom og oppvekst i Lundekroken. De delte opplevelser fra en enkel, men aktiv og trygg barndom i en stor søskenflokk på Nedre Lunde.

Praten foregikk i fjor sommer, ved idylliske Nordvannet i Asker. Der bor Johannes og kona Ingebjørg i en 100 år gammel villa, opprinnelig bygd som pensjonistbolig for Harald Holm, den første og mektige direktøren ved Dikemark sykehus.

Under samtalen ble det delt historier fra både fest og hverdag, slik de sitter klart i minnet fra 1920-, 1930- og 1940-tallet.

Det var ni barn som vokste opp på gårdsnummer 3012, bruksnummer 10 og 11 Nedre Lunde, med foreldre Elise og Erik Lunde. Johannes var nummer fem i rekka, født i 1923. Isak nummer sju, født i 1927.

Brødrene Isak (91) og Johannes Lunde (95) blar i denne artikkelen tilbake i minnene fra oppveksten før og under krigen. Dette bildet er tatt ved idylliske Nordvannet i Asker, der Johannes bor med kona Ingebjørg. Foto: Øistein Bøe.

Mor var tiltakssjef

Far Erik var lensearbeider, mens brødrene betegner mor Elise (til daglig kalt Lise) som tiltakssjef. Det var i praksis hun som bestyrte mye av gårdsdriften, sammen med ungene etter hvert som de vokste til.

Kjøring og stell av hestene gjorde barna med iver og glede. Temming av unghester var også utvilsomt en både spennende og tillatt aktivitet.

– Men mor lærte oss også å ta ansvar for at utbyttet fra gårdsdriften skulle bli best mulig, selv om det var mange kjedelige oppgaver for aktive guttetamper, sier brødrene.

En slik kjedelig oppgave var å luke ugress fra gulrotrennene og andre rotfrukter som hadde betydning for kostholdet.

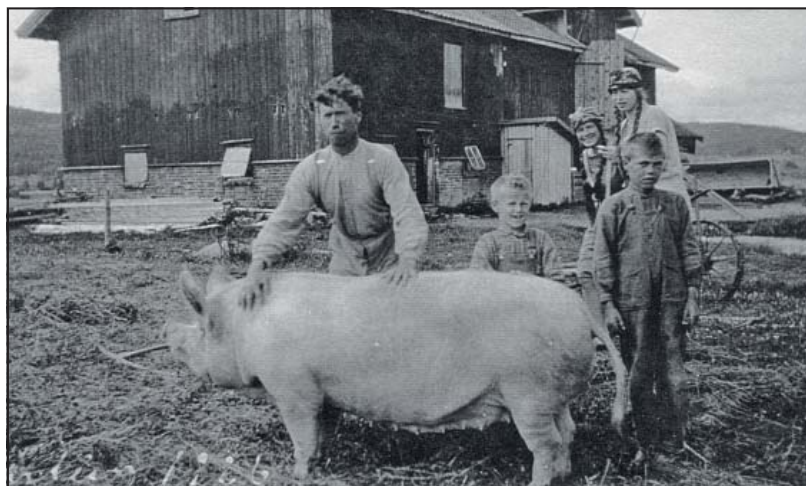
Foreldrene og det daglige liv

Brødrene sier at det var moren Elise som var i sentrum, og som hadde oversikten over det som skulle gjøres både ute og inne. Faren var jo i fløtingen.

– Samtidig som hun lærte oss barna medansvar og å delta i arbeidsoppgavene, var hun heller ikke redd for selv å ta del i arbeidene ute på jordene, forteller brødrene. Det gjaldt eksempelvis å såte og hesje høy, binde kornnek eller plukke poteter.

Hennes primære ansvar og interesse utenom husgjerningen, var likevel først og fremst dyrene, i fjøset, grisehuset og hønsehuset. – Det var her hun kunne høste de trygge og sikre

Et humørfyllt bilde fra Lunde i 1926. Far Erik står ved grisepurka, sammen med sønnene Gunnar og Reidar. De to damene i bakgrunnen er venninnene Esther Halvorsen og Sigrid Nilsen. Eier: Varteig Historielags Fotosamling.

inntektene til å dekke utgiftene hun visste ville komme, og det var her hun kunne hente «næringsgrunnlaget» til husholdningen i den store barneflokk, minner Johannes og Isak om.

Faren i lensa

Faren Erik var lensearbeider i sommerhalvåret. Han sto opp i 5-tiden om morgenen og reiste med Hilmar Belsbys motorsnekke fra Lundetangen til Glennetangen og kom hjem ved 5-tiden på ettermiddagen. Hans tid til arbeid hjemme på gården var derfor begrenset.

– Fars arbeidsoppgaver sommerstid var stort sett å klargjøre redskaper, smøre hjulnav, reparere vogner og maskiner, slipe slåmaskinkniver, ljåer

og økser og spikke nye tretenner til høyrivene, minnes brødrepåret.

På stallen sto 4-5 hester, derav to avlshopper. Dette var farens ansvar – og stolthet. Johannes og Isak forteller at under krigen måtte familien også drive gnr 3012, bnr 5 og 7 Moene, mens broren Reidar var flyktning i Sverige. – Det var viktig å ha tilstrekkelig med hester for å dekke behovet for trekraft på begge gårdene, minner brødrene om. Men de forteller også om moren, som en gang sa at hun heller ville ha en ku til i fjøset enn en hest til i stallen.

På vinteren hogg faren tømmer og ved i skogen, og i dette arbeidet var også hestene helt nødvendige.

Isak Lunde

Isak Lunde er født 29. september i 1927. I ungdommen ble det jobb både hjemme på gården Nedre Lunde og hos broren Reidar i Sverige. Etter avtjent militærtjeneste i Tysklandsbrigaden, jobbet han først noe hjemme på gården i Varteig før han ble ansatt hos L. Evensen.

Deretter var han yrkessjåfør for både Tvetter og Hans Olsen med alt fra melk til kunstgjødning i bilen. Fra omkring 1955 jobbet han tre år på KPS, og deretter 20 år på Sarpsborg Papp og 16 år som vaktmester på Varteig-skolen.

Han giftet seg i 1957 med Betty f. Svinterud (1935-2015) fra Hvittingfoss, bygde seg hus ved Varteigveien, og har to barn, en datter og en sønn.

Lettmelkede Grimros

Brødrene forteller at de som barn måtte hjelpe moren Elise med det meste i fjøset. De lærte seg å melke før de var 12 år. Det gjaldt da å ha ei snill og lettmelket ku å øve seg på.

Isak forteller om Grimros, ei ku som både var godlynt og så lettmelket at melken nær sagt kom av seg selv.

De hadde også tidlig ansvaret for å drive kuene til og fra beite. Mye av havna var i løkkene på Nordre Lundeberget. Dessuten ble en del av Lundeberget brukt som havn, da far Erik forpaktet denne gården av Anton Lundeberget.

Det var langt å drive kuene helt ned til Nedre Lunde, og flere grunder

Mor Elise hadde ansvar både ute og inne, ettersom ektemannen Erik jobbet i lensa. Her er hun ved kjøkkenbenken og visper kremfløte.

Eier: Johannes Lunde.

måtte åpnes og lukkes i delet med nabogårder. Dalen mellom Sagbråten og Nedre Lunde hadde opprinnelig kjøreveiforbindelse med bru høyt oppe i skråningen over bekken. Det lettet all forbindelse mellom de to gårdene. Etter at brua raste sammen, måtte kuene drives over bekken nede i dalen. I flomtider gikk bekken ofte så stor at kuene måtte svømme.

Det var et stort tap for hele Lunde-kroken da brua raste sammen etter et uvær, sier de to.

Mangelvare

Vann var en mangelvare på Nedre Lunde. Brødrene forteller at en stor brønn foran fjøset sørget for drikke til husdyrholdet, regnvannet fra takene ble samlet i store dunker til vask og husholdningsvann, mens det rene mat- og drikkevannet ble hentet fra en naturlig kildevannsbrønn.

På sommeren foregikk klesvasken ved elvekanten. Mor Elise hadde en stor klesgryte over et ildsted der sengeklær og arbeidstøy fikk et

Johannes Lunde

Johannes Lunde er født 24. oktober i 1923. Han tok fylkesskole og handelsskole under krigen. I 1945 flyttet han til Oslo, og utdannet seg til diakon, sosionom og økonom.

Etter åtte års studier ved flere høyskoler, har Johannes hatt stillinger i forskjellige områder av det offentlige helsevesen, som sekretær, rådgiver og administrasjonsleder. De siste 25 årene av sitt yrkesaktive liv (1968-1993) var han personalsjef ved Dikemark Psykiatriske sykehus for Oslo kommune.

Han giftet seg i 1955 med Ingebjørg Flaaten (f. 1927) fra Hedalen, og har fire sønner. De er bosatt på Slottsberget i Asker.

ekstra oppkok før klærne ble skyllet i Glomma, som på denne tiden hadde klart og rennende vann.

Enkle livsvilkår

Brødrepåret forteller om det Johannes betegner som enkle, men utfordrende økonomiske livsvilkår. Ved siden av de avkastninger fjøset, griseavl, hønsehuset og gårdsdriften ga for å brødfø den store barneflokk, var farens jobb i tømmerfløtingen sommerstid en kjærkommen inntektskilde.

– Dette betydde for oss en trygg og omsorgsfull barndom, selv om mor ofte måtte spare for å ha nok til Hypotekbankens nådeløse krav om renter og avdrag på et lite pantelån, sier Johannes.

De beretter om slakting av storfe, der kjøttet ble levert til slaktere i Sarpsborg. Oftest til Arnt Bergby. Og de forteller om moren Elise og søsteren Martha som dro på torget med egg, hjemmekinnet smør og rotfrukter.

Elise og Erik Lunde

Erik Lunde var født 11. juni i 1885 på gnr 3012, bnr 10 og 11 Nedre Lunde med foreldre Marthe Sofie f. Solberg og Gunder Christoffersen Lunde. Elise Snoppestad (til vanlig benevnt Lise) kom til verden på gnr 3015, bnr 12 Stærtopp 3. oktober i 1893. Hun var imidlertid bare fire år da foreldrene Inger Marie f. Christensdatter Brenne og Rikard Eriksen kjøpte gnr 3024, bnr 2 Snoppestad. Oppveksten fikk hun følgelig der.

Erik tok over foreldregården i 1912, og 13. januar året etter giftet Elise og Erik seg. De fikk ni barn, Martha Synnøve (1914-1997), Reidar (1915-2011), Gunnar (1919-2008), Ole Gotfred (Fred) (1921-2009), Johannes (født i 1923), Kristian (1925-2009), Isak (født i 1927), Ingrid (født i 1930) og Arne (1932-2001). I 1917 ble familien forøket med pleiedatteren Sigrid Nilsen (1909-1987).

Turen til byen med torgvarer skjedde som oftest med «Krabben», og det var stor stas for en liten gutt å få bli med når mor skulle til byen med sine romslige handelskurver.

Kurvane var nok ofte lettere på hjemveien enn da hun reiste til byen. Man var i stor grad selvforsynt på gårdene den gangen. Middagsmat, som kjøttkaker, kjøttpuding, lapskaus og supper, var fra egen gårdsdrift.

Gutters drøm

Johannes har forberedt praten vår med et utførlig notat hvor han blant annet berører Glommas betydning. Ikke bare som naturopplevelse, men også som ferdselsåre og transportvei for tømmer.

«Krabben» er nevnt, og på vinteren ble også elva stukket av kjentfolk for å trygge ferdselen. Endog tømmerbiler brukte elve-isen som ferdselsåre. Men viktigere var tømmerfløtingen som inntektskilde, både for de mange småbrukerne langs elva som jobbet i

Lise og Erik Lunde fotografert i 1925. Eier: Isak Lunde.

To av VH's publikasjonskomité fikk en reise tilbake til førkrigstid i møtet med brødreparet Lunde. Fra v.: Ingebjørg Lunde, Øistein Bøe, Johannes Lunde, Hans Erik Pedersen og Isak Lunde. Foto: Borgar Lunde.

lensa, og ikke minst som forutsetning for industrieventyret. Tømmeret som fløt forbi Lundekroken på sin ferd fra Glennetangen til Opsund, var råstoffkilde for papir, sprit, vaniljesukker og kjemisk utvinning av tømmerstokken.

Sånt kunne skape dype tanker i en guttepjokks hode. Men mest drømte han om å få være med på de fine båtene med store tømmerlep, og jobbe blant de spreke fløterne som hoppet fra stakk til stakk for å holde tømmeret samlet.

Tømmertransport på vei var i den tid

både umulig og utenkelig. Derfor var Glomma en helt avgjørende faktor som direkte inntektskilde for mennesker i landbrukssamfunnet og for industrien og næringslivet i byene.

Bilde fra fattigdommen

Verdens problemer var ukjente for «guttepåsær» som vokste opp på 1920- og 1930-tallet. Men varsomme barneører snappet nok likevel opp både forbigåtte og aktuelle situasjoner som berørte barndommens hverdag.

Et slikt historisk tidsbilde var fattigdommen, sult og foreldreløse barn i

Ingen skarpe grenser mellom pinsevenner og kirke

Elise og Erik Lunde var aktive pinsevenner, og i samtalen spør vi sønnene Isak og Johannes om det førte til motsetninger i et lokalsamfunn som ellers var svært statskirkerettet.

– Vi har ikke følelsen av at det var skarpe grenser mellom Kirken og pinsevennene, sier de to. Men de medgir at de likevel merket seg hvordan brytninger mellom forskjellige dogmatiske retninger kunne overdrives og skape skille mellom de forskjellige samfunnene.

Likevel betoner de det gode forholdet som var blant kristenfolket i bygda. De forteller at far Erik ofte var god kamerat med den til enhver tid fungerende prest i Varteig, og han var også med i indremisjonens musikkforening «Nattergalen», der han spilte cello.

Alle barna på Nedre Lunde gikk i vanlig søndagsskole, og hele søskenflokket ble konfirmert i Kirken.

Johannes ble konfirmert av Birger Sinding. – Han var myndig, men ikke unødvendig streng, sier han 81 år etter. Isak ble konfirmert av Trygve Lavik.

Oslo før og etter første verdenskrig. Tre av gårdene i Lundekroken bidro direkte til hjelp ved «å ta til seg» hvert sitt jentebarn.

Kitty kom til Grethe og Gunerius på Nordre Lunde. Sigrid ble som et familiemedlem da hun fikk sin oppvekst hos Elise og Erik på Nedre Lunde, mens Dora kom til Oline og Julius på nabogården.

– Sigrid etterlater seg bare gode minner både fra barndomstiden og fra voksen alder der hun fant sin samlivspartner i Erling Nymark og fikk sine to døtre Solveig og Eva. For oss som ble født da Sigrid var tenåring, har hun alltid vært som en god søster, sier brødrene.

– I ettertidens lys kan vi være stolte av far og mor som følte ansvar for «å ta til seg» et foreldreløst og nødlidende seks år gammelt barn, sier de to, og poengterer den sosiale berikelse hun var som et familiemedlem i hele livet senere.

Aldri sulten til sengs

Selv om det var mange munnar å mette på Nedre Lunde, kan ikke Isak og Johannes huske at de noen gang gikk sultne til sengs. Det var alltid mat både til frokost, middag og kvelds.

– Det var hjemmebakket brød, hjemmelaget prim, karve-ost, smør, melk og egg fra fjøset, og poteter og rotfrukter fra egen gårdsdrift. Et godt

*Det var en stor barneflokk som vokste opp på Nedre Lunde. Dette bildet er tatt i Arne Lundes konfirmasjon i 1946. Foreldrene Elise og Erik er flankert av døtrene Ingrid til venstre og Martha til høyre. På to sider av konfirmanten står Gunnar til venstre og Fred til høyre. Bak fra venstre ser vi Kristian, Isak og Johannes. Sistemann i søskenflokket, Reidar, var bosatt i Sverige og kunne ikke komme for å feire lillebroren.
Eier: Varteig Historielags Fotosamling.*

Husker biskopens visitaspreken

Biskop Johan Lunde (1866-1938) hadde bispevisitas i Varteig omkring 1937. Johannes Lunde husker det godt.

Under biskopens visitaspreken i kirken talte han over ordene «*I min fars hus er det mange rom*». Johannes var 14 år den gang, og mye av biskopens tale sitter fortsatt spikret hos ham.

Ekstra stas var det nok at biskop Lunde hilste på unge Lunde på kirkebakken etter gudstjenesten. Han ble ikke kalt for «*barnebispen*» for ingen ting.

kosthold for gutter i vekst, konkluderer Johannes. Og melkevelling med nybakt brød med prim smakte godt i en guttekropp etter en aktiv dag.

Elva ga også matauk, ettersom å fiske ikke bare var en populær fritidssyssel hos mange, men også ga et godt supplement til kosten. Det ble fisket med både ryser og garn, og fangsten besto i hovedsak av gjedde og abbor.

Spesielt hyggelig var det selvsagt når «fiskebilen» kom med blant annet fersk torsk, sild, makrell og reker.

Bærsanking var også en viktig matauk. Bringebær og blåbær fra skogen, stikkelsbær, solbær og bringebær fra hagen, i tillegg til epler.

Slaktet kalv

Selv om det ble kjøpt spann med sild som middagsmat, var det nok mest gårdens egne dyr som sikret menyen. Griser ble slaktet, og en og annen kalv sikret også matforsyningen. Kaniner var utmerket middagsmat, og det

samme var selvsagt høner.

Når Elise hadde bestemt at man skulle ha høne til søndagsmiddag, var det guttenes oppgave å avlive den. – Vi så jo på hønecammen hvem som ikke verpet mer, forklarer Isak, og disse hønene endte fort i suppekjelen.

I dag kan trolig noen reagere på at guttunger på 8-10 år fikk oppgaven med å avlive høner, men det var som det skulle være den gang. Isak fikk forresten manndomsprøven sin ved at han måtte slakte kalven som skulle serveres i hans egen konfirmasjon.

Jordmor til fots

Selv om strøm til lysbruk kom tidlig Neaskogs, rundt 1920, tok det tid før man fikk strøm til koking, kjøling og nedfrysing. Årsaken var rett og slett manglende elektrisk utstyr. Så sent som i 1930, da søsteren Ingrid ble født, måtte jordmorens vaskevann kokes på vedkomfyr.

Johannes var nesten sju år da

Møttes fra hele bygda

Med kretsskoler var det først under konfirmasjonsforberedelsene at ungdom fra hele bygda møttes. Riktignok var Isak og Johannes godt kjent i Ovaskogs, ettersom moren Elise var fra Snoppestad. Mot Østaskogs var imidlertid kjennskapet begrenset.

De kan ikke huske at det ble noen mannjevning når ungdom fra de ulike kanter av bygda var samlet i konfirmasjonstiden. Ikke senere heller, for den saks skyld. – Men det var ikke så populært å gå etter jentene i de andre kretsene, humrer Isak.

Da krigen omsider tok slutt i 1945, ble det igjen åpnet for dansetilstelninger, blant annet på Varden på Ise og Valhall i Rakkestad. Ellers var det fortsatt et begrenset ungdomstilbud. – Det lå mye til det private initiativ å treffe andre ungdommer, sier brødrene.

Når det var som mest hektisk i onntidene, ble maten brakt ut til arbeidsgjengen. Her er det mor Elise som har smurt en dugelig nistekurv og kokt kaffe. Sammen med barna Martha, Reidar, Gunnar, Fred og Arne, og Olava Lunde er hun fotografert utenfor Amundsen-stua på gnr 3012, bnr 8 Lunde. Bildet er tatt i 1933. Eier: Varteig Historielags Fotosamling

søsteren Ingrid kom til verden 4. august i 1930. – Den dagen husker jeg spesielt godt, forsikrer han. Det fantes ikke fødestue. Alle fødsler skjedde i hjemmet. Jordmoren ble nesten alltid hentet med hest ettersom ytterst få disponerte bil.

Han forteller hvordan jordmoren kom til fots over jordene fra Vest-Lunde, med sin runde jordmorkoffert i handa.

Dagen etter at fødselen var over, kom Kristine Småberg på besøk med en stor kurv med barselgrøt og kaker. – Jeg mener at hun ble kjørt hit med hest og vogn, men gikk til fots hjem igjen, beretter Johannes.

Ren fribryting

Livet på en gård var ikke bare plikter, det var også mye tid til lek. Det var store barneflokker på flere nabo-

gårder, og aldri problem å finne noen å leke sammen med. – Vi opererte jo i et nokså begrenset område rundt Lundekroken og området mellom kirken og Glomma fra Strømmesevja til Kongsrud, minner Johannes og Isak om.

Barndomsopplevelsene er derfor nært knyttet til livet på gården, der Nedre Lunde var et naturlig samlingssted for ungene i området. Verken Isak eller Johannes kan huske noen motsetningsforhold mellom gårdene. – Det er klart at vi «knettæs», men det var på moro, forsikrer Isak.

Av leker nevner brødrene å vippe på pinne, slå kokk og kaste på stikka. Fotballsparking hørte selvsagt også med. Det foregikk bak lagården, og Isak medgir at det nok kunne gå hardt ut over vindusrutene i driftsbygningen.

Stundom skulle man også måle kref-

Konfirmasjonsdress til 20 kroner

Det var nok ikke noen spesielt sterk økonomi på Nedre Lunde på 1930-tallet, og ofte arvet de mindre barna klær som eldre søsken hadde vokst ut av.

Men da Johannes skulle konfirmeres i 1938 tok mor Elise ham med til byen for å kjøpe konfirmasjonsdress. – Vi handlet hos Einar Monsen, og jeg husker fortsatt at dressen kostet 20 kroner. Mye penger den gang, sier Johannes.

Også Isak fikk for øvrig ny dress da han sto til konfirmasjon i 1942.

Biler med fisk, kjøtt og margarin

Brødrene minnes en tid hvor det var ambulerende salg av både fisk, kjøtt og margarin. – Det var alltid stas når disse bilene kom til gårds, forteller Isak. Spesielt når bilen fra Ringstad kom med kjøttvarer på fredagene. Det bar bud om fersk suppe på søndag.

Men Isak minnes også med glede Asbjørn Kristiansens fiskebil. Fersk fisk, hentet fra kaia i Fredrikstad samme morgen. – Makrellen rent krøllet seg i kassa, sier Isak. Han husker også konkurransen det var mellom de to fiskebilene som betjente Varteig. – Det var om å gjøre å komme først fram til gården, og det gikk så støvska sto, minnes Isak Lunde.

ter i mer fysiske leker, nemlig styrkeløft på store runde steiner, og ryggta. Det siste kunne ofte ende med rene fribrytingen. Det eneste som kunne stoppe kampen var når mor Elise kom med en bøtte vann og helte over kamphanene.

Hoppbakker over alt

Vinterstid gikk det i både ski og skøyter. – Vi laget hoppbakker over alt, minnes brødrene. Skiene var som regel hjemmelagde, og var det noen som ikke hadde ski, lånte de av hverandre.

Anders Sælid hadde eget verksted og var en kløpper til å lage ski. Gikk reset av skiene, gikk ungene til Anders og fikk fornyet spenn i skiene.

Ut for Vest-Lunde og Haugeneset lå Hølen, der det ble arrangert mangt et skøyteløp i regi av ungene selv. Isak og Johannes forteller om både jernskøyter og stokkskøyter. De ble festet med remmer, slik det også var tilfellet med noe nyere lengdeløpsskøyter.

Det kunne være 25-30 unger samlet på isen for å konkurrere, og med stor entusiasme ble tidene notert.

Tidlig krøkes

Isak og Johannes forteller at de som barn var med på det meste av arbeidet på gården. – Alt etter den fysiske alderen vi var i, framholder Johannes. Den må som kjent tidlig krøkes som god krok skal bli.

Skoing, pussing og stell av hestene og rengjøring og orden i stallen, temming av unghestene og kjøring med vogner og sleder var av de hyggelige oppgavene. Måking av fjøs og grisehus, luking av ugress og sveiving av slipesteinen for faren var av de kjedelige som de nok gjerne ville slippe unna.

Isak forteller at det ikke alltid var fair play. Det gjaldt jo å være best, og i et oppgjør mellom to dyktige gutter på skøyter hadde den ene lurt med seg en neve sand som han hev på isen foran konkurrenten. Det gikk jo som det måtte gå, rivalen gikk på baken.

Lærte oss orden

Skolegangen fikk brødrene med tre år i skolestua på kommunelokalet (Bygdehallen), og fire år på Strømmesåsen. Hedvig Monsen var lærer i småskolen, og brødrene skryter av henne. – Hun lærte oss orden og skjønnskrift, sier de to. Også Anna Mørkeseth og til tider Sofie Sælid var lærere for de yngste.

På Strømmesskolen var Peder Mørkeseth lærer. – Jeg kan ikke se tilbake på de årene med særlig begeistring eller glede, sier Johannes, og etterlyser både kompetanse og forutsetninger.

Isak nikker samtykkende, men poengterer samtidig den dyktige læreren de hadde i småskolen med Hedvig Monsen.

Der det er hjerterom . . .

Brødrene Isak og Johannes Lunde forteller om et varmt hjertelag hos foreldrene Elise og Erik. Det skjedde mer enn en gang at de ga bort både mat og ved til personer i nabolaget som ikke hadde det så greit.

Hjerterom var det også når det var bursdager på Lunde. Brødrene forteller om fødselsdager hvor det kunne komme opptil 80-100 mennesker, uten at et eneste menneske var formelt bedt i forkant. Og i konfirmasjonsselskapene var det fort 50 gjester. Her var det stek og et rikholdig kaffebord som ventet gjestene.

Johannes (t.v.) og Isak Lunde foran den erverdige boligen i Asker, som i sin tid ble reist av avtroppende direktør ved Dikemark sykehus. Senere ble bygningen brukt både som barnehjem og hybelhus. Foto: Øistein Bøe

Organisert tilbud

Det var lite organisert tilbud til barn og ungdom da Isak og Johannes vokste opp. – Det begrenset seg vel til søndagsskolen og avholdslaget, sier de to. Riktignok ble idrettslaget stiftet i 1931, men det var eksempelvis ikke guttelag i fotball på den tiden.

Idretten ble likevel en viktig faktor for dem begge. Johannes sier det var tre aktiviteter som fulgte ham fra Varteig da han flyttet til Oslo i 1945, nemlig skøyter, fotball og løp, sistnevnte både terreng og bane. Isak fikk lang fartstid på ski, og enda lenger

karriere i fotballen. Han var bare 12-13 år da han slo følge med storebror Reidar på fotballtrening.

Senere ble begge med i ungdomsforeningens sangkor, og Johannes fikk mange år både i strengemusikken og i Hilmar-musikken, der han for øvrig også var formann i korpset.

Dans rundt juletreet

Brødrene fikk mye av oppveksten sin under krigen, da møter og idretts-samlinger var forbudt, hvis de ikke var arrangert av NS. – Likevel greide vi å holde sammen på en fin måte til fremtidshåp om frihet, sier Johannes, som var 16 ½ år ved krigsutbruddet.

Han forteller at musikkøvelsene ble brukt til å oppdatere seg på nyheter under krigen, og for å snakke politikk. Ulovlig, selvsagt, men her stolte man på hverandre.

Juletreffester og en del møter var det lov til å avholde under krigen, og brødrene forteller om juletreffester på Foreningsborg på Ise der det ble danset rundt juletreet. Ulovlig, det også, men med stor entusiasme hos ungdommene.

T.v. Johannes Lunde mens han avtjente militærtjenesten.

T.h. konfirmasjonsbilde av Isak Lunde. Eier av begge bildene: Isak Lunde

Broren ble kalt ut

Praten i sommersola ved Nordvannet i Asker kommer inn på andre verdenskrig. Brødrene peker på at krigsutbruddet kom overraskende og var en dramatisk opplevelse. Mobiliseringsordren nådde fram i radiomeldinger og i budstikkeopprop.

Isak gikk i sitt trettende år og Johannes i sitt syttende da krigen brøt ut. Broren Reidar var kalt ut, og de husker godt da moren pakket brorens ryggsekk, og de fulgte ham til det avtalte møtestedet.

Angrepene i Østfold kom uventet og raskt. En stor mengde små og store fly feide over området og det var ingen muligheter til forsvar. Både Sarpsbrua, Grøtebrua og Nipebrua ble underminert. Ved en skjebnens ironi ble Sarpsbrua og Grøtebrua sprengt i uhell, og mineringen innvirket ikke på fiendens frammarsj.

De norske soldatene ved Fossum måtte kapitulere og ble tatt til fange.

Bestefaren fra Snoppestad

Selv om familien på Nedre Lunde var stor, var også andre familiemedlemmer bosatt på gården. Bestefaren Rikard Eriksen Snoppestad bodde der de siste årene av sitt liv. Han døde vinteren 1942.

– Bestefar drev som skomaker, og vi vil alltid huske de hyggelige stundene på rommet hans mens han reparerte sko, støvler og seletøy. Bestefar var elsket, og ble savnet, forteller brødrene.

To av farens halvsøstre fikk også sine siste år på gården.

Reidar og noen lastebiler med norske soldater greide å flykte over grensen til Sverige.

Hentet med slede

Johannes tegner bakteppet: – Overmakten var for stor, og det var betydelig bekymring for hva som kunne hende. I den situasjonen var det nok godt og betryggende for de eldre av familie og venner i Oslo, Sarpsborg og Fredrikstad å få komme til oss i dagene etter krigsutbruddet, sier han.

Det var tolv og et halvt år gamle Isak som hentet dem som søkte tilflukt på Lunde. Det var fortsatt kaldt og snø da krigen brøt ut, og Isak spente hesten for ei høyvogn som var montert på en slede. Slik kjørte han til Lunderampa for å hente dem som kom med buss. – Sleden ble full av folk, minnes Isak.

De evakuerte som søkte ly på Nedre Lunde, bodde på gården til slutten av april, da man anså det som trygt å vende hjem igjen.

Familiebilde tatt på Lunde da Elise og Erik feiret gullbryllup i 1963. Vi ser foreldrene flankert av pleiedatteren Sigrid til venstre og datteren Martha Synnøve til høyre. Bak fra venstre står Arne, Kristian, Gunnar, Ole Godtfred (Fred), Ingrid, Reidar, Isak og Johannes. Eier: Varteig Historielags Fotosamling

Blendingsgardiner

Det var påbud om blendingsgardiner også på landsbygda. Johannes skriver i sitt notat at han synes disse gardinene var et godt symbol på hvordan okkupasjonsmakten ønsket å drepe håpet og lyset om en ny frihet. Våpen og radioer måtte leveres inn, det var forbud mot sammenkomster, og den frie presse ble kneblet. – De norske som etter hvert ble plassert i stillinger som kontrollerte påbudene, gjorde det spesielt vanskelig å være ulydig, sier Johannes.

Likevel ble det gjennomført betydelig sabotasje mot påbudene. Ikke-registrerte våpen ble lurt unna,

radioer ble plassert i bikuber, og mye slakt og matvarer ble smuglet ut til bybefolkningen som nok følte rasjoneringen gå på helsa løs.

Brødrene minner om at avlingene ble veid og målt, og over et visst kvantum måtte resten leveres. Det samme gjaldt i husdyrproduksjonen. Isak forteller at han og broren Kristian klarte å skjule en hundre-kilos sekk med hvete i halmen på fjøstrevet. Og 3-4 grisunger ble gjemt bort i alkoven i bryggerhuset, når kontrollen skulle foretas på gården.

Tysk manøver

Ett krigsminne hos brødrene

Gjorde V-tegnet

I ettetid hviler det kanskje et komikkens skjær over arbeidstjenesten, der de unge guttene måtte eksersere med spaden på skulderen i mangel på våpen. Men befal av rette slaget skapte likevel uhygge. Det fikk Fred Lunde (1921-2009) erfare. I forbigarten gjorde han V-tegnet til en kamerat, og det resulterte i at lagføreren i AT-leiren ved Lundeveien slo til ham så han mistet ei tann.

Planer om flyplass

Tyske myndigheter hadde mange og vidløftige planer under krigen. Blant annet ble det alvorlig drøftet å anlegge en flyplass i Lundekroken. Trolig tenkte man seg innflygning over Småberg.

Mye av Lundekroken ville sannsynligvis blitt rasert om disse planene hadde blitt realisert, men til alt hell ble prosjektet skrinlagt.

stammer fra en tysk manøver i 1941. Tyske soldater hadde tatt seg over fra Lensebråten til Moene og hadde lagt seg til på gården for natta. Da Johannes kom til Moene for å føre hestene på morgenvisten, ble han møtt med bevæpnede soldater og låven full av tyske mannskaper.

Hvordan tyskerne hadde tatt seg over Glomma med store, tunge kanoner og mye utstyr, er fortsatt en gåte for brødreporet. Da tyskerne forlot Moene på vei sørover, var det spent 8-10 hester foran kanonen, og en tysker satt på en av hestene og

regelrett pisket de tynne blodshestene.

– Bestefar Rikard (Eriksen Snoppestad, red.anm.) var så sint at flipp-skjegget bevret, minnes Isak.

Men krigen tok en ende, etter fem lange år. Johannes har skildret freden i notatet han laget til samtalen vår: *«Jeg glemmer aldri den store ungdomsflokken som erobret arbeidstjenestens leir der Varteig-skolen nå ligger og viftet med norske flagg og sang «Ja vi elsker dette landet». En stor dag for en ny fremtid bygget på vår frihet og på vår grunnlov.»*

Byens eldste og største butikk - etablert 1896

Pellygt. 71

L. Evensen as

Tlf. 69 13 03 10

Oppvekst i Furuholmen-området på 1950- og 60-tallet

Å være barn på Furuholmen for 50-60 år siden var nok i det alt vesentlige som å vokse opp andre steder i Varteig, bortsett fra at vi hadde elva og lensa. Nettopp fløtingen og Glomma var med på å prege deler av vårt liv.

Ordet «grend» forekom ikke i vårt vokabular den gangen. Vi snakket om «kroken», og jeg vil bruke denne betegnelsen. Med kroken tenker jeg området fra Sagstua til Nordre Furuholmen der veien ender i Glomma. På denne tida var det til enhver tid ca 20 barn i alle aldre i kroken. Noen ble tenåringer, og nye kom til.

Fordi vi var så få, lekte vi mye på tvers av alder, et sprik på fire til fem år. Barnehager fantes selvsagt ikke, så all lek og kontakt med andre barn foregikk i kroken. Mellom min bror Finn og meg er det 6,5 år så vi lekte nok ikke så mye sammen, men har mange like erfaringer, og også en del ulike opplevelser.

Her er noen av barna fra Furuholmekroken samlet. Foran står Finn Bergerud, Lisbeth Svendsen og Knut Olav Bråthen. I midten står Wenche Bergerud, Arne Belsby og Gunnar Belsby. Bakerst Birgit Belsby, Olaug Belsby og Håkon Belsby. Fotograf: Ukjent Eier av bildet: Wenche Sandbekk

Artikkelforfatteren om barndomsminner

Wenche Bergerud Sandbekk er født i 1948, med foreldre Edith og Knut Bergerud. Hun vokste opp på Furuholmen med sin yngre bror Finn, og med jevnaldrende barn i området Tangen/Furuholmen.

I denne artikkelen forteller hun løst og fast om barndomsminner på 1950- og 1960-tallet.

Plikter hjemme

Når jeg tenker tilbake, virker det som om vi bare lekte. Det var nok i høy grad virkeligheten, men de fleste hadde noen plikter hjemme. Det var oppvask, pass av småsøsken, plenklipping og arbeid med ved, men ingenting i forhold til generasjonen før oss.

Da vi ble store nok, gikk vi ærend til butikken til Inga og Einar Andersen på Tangen. Om høsten var vi med på potetopptaking, og når vi av og til om sommeren trådde høylasset, var det mest for moro.

Veien var lekeplassen

Så hva drev vi egentlig med?

Biltrafikken var liten, så vi lekte mye på veien. Det var lensetrafikken hver morgen og ettermiddag, men de færreste kjørte bil. Det var sykkel eller båt.

Fellesfløtningen kjørte tømmer på lastebiler, men det var bare to biler, og de visste om oss. Vår og høst var veien lekeplass: Vi hoppet paradiset, kastet på stikka med 5-øringer, og «slo på kokk», en aktivitet som jeg i ettertid ser var ganske farlig, og ville helt sikkert vært stoppet i dag. Det var særlig «kokkepasseren» som levde farlig, og det var som regel den yngste i flokken.

Ellers lekte vi i skogen, bygde hytter og laget mosefjøs med kongler til dyr. Dette er sikkert en velkjent aktivitet for alle som vokste opp på landsbygda på den tiden.

Bake sølekaker

Lekestuer lagde vi selv, av bord og plank vi fant etter byggeaktivitet. Disse utstyrte vi med tomme bokser, kopper og kar med skår, og bestikk som av en eller annen grunn var fjernet fra husholdningen.

Når man hadde laget sølekaker, var det helt naturlig at man måtte ha en anledning til å bruke dem. Hvorfor ikke arrangere bryllup? Her er det lykkelige brudeparet, Wenche Bergerud og Gunnar Belsby, fotografert. Fotograf: Paul Berg Eier: Wenche Sandbekk

Vi var råde til å «bake» sølekaker, og pyntet dem så man kunne tro vi var konditorer in spe. Kakene ble brukt til «fest», og særlig husker jeg at formålet med «baksten» var mitt «bryllup» med nabogutten Gunnar.

Vi var pyntet til trengsel, jeg hadde brudebukett av ormestamp, og Gunnar hadde hatt. Vielsen foregikk på fjellet i deres gård. Lillebror Arne på to var prest, og de tre eldre søsknene Birgit, Olaug og Håkon sto bak og sang. Det var tydelig viktigst. Bryllupsbildet ble tatt av onkel Paul i bislaget på Furuholmen.

Lekte på saga

Saga som sto på Tangen var en yndet lekeplass. Der var det slutt på driften på begynnelsen av 1950-tallet, og den ble inntatt av krokens barn. Der møttes vi uten at det var gjort avtaler, lekte gjemsel og politi og røver, eller bare pratet. Vi klatret opp på «trevet» rett over sagbladet, men jeg kan ikke huske at noen skadet seg. Her lekte vi sommer, vår og høst. Vi drev kjørraten ved hjelp av bena når noe skulle flyttes.

Også barneleker kan sette spor etter seg. Fremdeles, etter 60 år, kan man se «veisystemet» som ble laget og utbedret gjennom flere år.
Fotograf og eier: Wencke Sandbekk

Støpte veier og gårder

Mine foreldre bygde hus i 1955. Det ble en del sement til overs, og denne fikk vi. På fjellet rett opp for huset vårt støpte vi veier og gårder, og lekte masse med biler der oppe.

Da jeg og mine jevnaldrende hadde vokst fra denne leken, overtok Finn og hans venner. «Veisystemet» ble utvidet og nye gårder kom til. Rester av disse finnes fortsatt, og ble brukt av mine nieser og til og med deres barn.

Badeliv i Glomma

Om sommeren badet vi i Glomma. Det var ofte kaldt til ut i juli, men det gjorde ikke noe. Vi hadde flere badesteder. Mest badet vi fra brygga som lå ved innløpet til Gryteevja. Da gikk vi gjennom gården til Marie og Marius Lunde, og skiftet i uthuset deres. Ikke alle hadde funnet seg i det. Svennestykket var å svømme over evja.

Ellers badet vi i bukta mellom nedre og søndre Furuholmen, eller helt i nord, nordafor «anlegget» som vi kalte det. De modigste badet også fra tømmermosene som det var mange av.

Fløtningens landområde

Anlegget var Fellesfløtningens landområde, med lager, smie, verksted og velferdsbygg, bygd på Nordre Furuholmen i første halvdel av 1950-tallet.

Her lekte vi mye, selv om det egentlig ikke var lov. Vi lekte gjemsel

i lagerbygningen og brukte ringbinda utenfor smia til svingstang.

De fleste lærte tidlig å ro, og mange, flest gutter, rodde til lensa og lekte på lensegangene, og var ute i båt i mange slags vær. Det var alltid noen voksne som holdt øye med oss, og det gikk bra.

Slepebåtene

Fløtningen hadde to slepebåter, «Minge» og «Opsund». «Furuholmen», som mange kjenner, kom midt på 1960-tallet.

På Opsund jobbet «Sandberg, Olaf, Ingemann og Eriksen». Ingemann Glenne bodde på nedre Furuholmen, og var i familie med de fleste av oss. Jeg tror at nesten alle som vokste opp i kroken fikk være med Ingemann en dag på «Opsund». Da var Ingemanns

Juletreffester på Kokkim skolen

Hver jul var det to juletreffester på Kokkim skole, skolens og søndagsskolens. Da var det kakao og julekake, og selvsagt gang rundt juletreet.

Jeg tror vi kunne alle julesangene, og jeg husker dem ennå. På skolens juletreffest var det alltid skuespill fremført av de største elevene.

kone Helga med, og hun hadde med vafler. Det var stor stas, og turen gikk inn i Minge vannet og nedover mot byen med moser som skulle til Borregaard. Gunnar Belsby forteller at han ofte mønstret på om morgenen, var med ned til Sarpsborg og tok bussen hjem.

Vinteraktiviteter

Om vinteren gikk vi på ski, akte, sparket og gikk på skøyter. Det ble brøytet skøytebane på isen mellom Tangen og Kongsrud, og noen vintre ble det laget en karusell med en kjelke ytterst, og der satt eller lå vi, drevet rundt av de største ungene som skjøv oss rundt. Var isen klar, slo man lake.

Siden trafikken var liten, akte vi på veien. Så lenge vi gikk på Kokkim-skolen, gikk vi på ski eller akte. Det var tungt å dra kjelken opp Nordengbakkene om morgenen, men når vi skulle hjem igjen, startet vi oppe i skolegården, og når føret var godt stoppet ikke kjelken før vi hadde passert Sagstua. Det ble jo ikke strødd den gangen.

Søndagsskole og barnemisjon

Organiserte fritidsaktiviteter fantes ikke, bortsett fra søndagsskole annenhver søndag, og barnemisjon ca en gang i måneden. De fleste gikk på søn-

dagsskolen. Den foregikk på Kokkim-skolen og varte i en time. Med tiden det tok å gå til og fra, hadde foreldrene tre timer til å slappe av, og vi hadde det hyggelig. Barnemisjonen hadde også møter på skolen. På søndagsskolen og barnemisjonen møtte vi barna fra de andre «krokene» i Ovaskog.

Skolebussen

Da sentralskolen kom i 1959, ble skolebussen en viktig del av tilværelsen. Bussen snudde på Tangen, og vi stilte opp ranslene i rekke ettersom vi kom om morgenen, men likevel var det de eldste som kom først om bord. Men alle ble jo eldst en gang. Når vi kom hjem etter skoledagen og bussen skulle snu, svingte den opp i bakken for å rygge ned i Tangedgården. Hvis sjåføren åpnet døra og slapp oss ut før han rygget ned igjen var dagen reddet.

Det var trygt

Jeg snakket mye med Finn om disse årene før jeg begynte å skrive, og jeg har snakket med Gunnar Belsby som jeg gikk i klasse med. Jeg kan ikke huske mye kringling eller mobbing. Vi er enige om at det var en fin oppvekst. Alle kjente hverandre, og alle voksne fulgte med oss og «brydde seg». Det var trygt.

Børres Reparasjon & Service

***Alt i pumper og
hydraulikk.***

TLF: 92 64 30 34

Krigsår, flukt og vennskap for livet

Vi skriver 1940. Det var brutt ut krig i Norge og mange familier ble splittet i kortere og lengre perioder. Krigshandlingene medførte at mange unge gutter, fedre og ektemenn måtte flykte til sikkerhet i Sverige.

Dette var tøft for de som satt igjen hjemme, ofte i stor uvisshet, men det var også farefullt og tøft for dem som måtte flykte til sikkerheten. Savnet etter familien i Norge var nok stort.

Den vanskelige tiden i Sverige viste seg imidlertid også i en del tilfeller å få svært positive ettervirkninger, idet det ble knyttet sterke bånd og vennskap som varte livet ut.

Nygifte ved krigsutbruddet

Aslaug Magnhild Rogndalen og Arthur Marensius Hasle giftet seg i Varteig kirke 21. januar i 1940. Lite visste de om de vanskelige krigsårene som ventet.

Som nygifte flyttet Aslaug og Arthur inn på Søreng, i nærheten av Skjønhaug i Trøgstad. De bodde hos Aslaugs søster Tony og hennes mann Knut Høntorp.

På formiddagen 9. april 1940 var det mange østfoldinger som opplevde de lavtgående tyske flyene som var på vei nordover. En skremmende opplevelse for både unge og gamle, og starten på en periode med stor usikkerhet om hva fremtiden ville bringe.

Gjennom radioen ble det denne formiddagen fortalt at Norge var i krig med Tyskland, og det ble gitt ordre om mobilisering. De norske styrkene var dårlig forberedt og de manglet både planer, våpen, ammunisjon og uniformer.

Flyktet til sikkerhet

Arthur var med under mobiliseringen ved krigsutbruddet, og skulle som mange andre møte på Hafslund. Troppene beveget seg fra Sarpsborg mot Rakkestad og Mysen. En oppgave for de norske soldatene var å forsinke den tyske fremrykningen nordover.

Det kom til kamper både i Trøgstad og ved flere av bruovergangene til Glomma i Askim. Spesielt kampene ved Fossumbrua var harde og intense. Nordmennene holdt stillingen i 1-2 døgn før overmakten ble for stor og de måtte trekke seg tilbake. Motstanden

Aslaug Rogndalen og Arthur Hasle fotografert i forlovelsestiden på 1930-tallet. Lite ante de hva som ventet dem under krigen. Eier av bildene: Ellen Hasle Kokkim

Arthur og Aslaug Hasle giftet seg i januar 1940. To og en halv måned senere måtte Arthur interneres i Sverige, og de to siste krigsårene var han på nytt flyktning i Sverige.

ble så stor at 10.000-15.000 unge norske soldater flyktet til sikkerheten i Sverige i disse aprildagene. Arthur og hans bror Anders var blant dem.

En kveld etter mørkets frembrudd ble soldatene beordret inn i bilene og opp på lasteplanet. Da kursen ble satt mot Ørje var det ingen tvil om at det gikk mot internering i Sverige. Det var en lang kolonne med biler som krysset grensen denne kvelden og natta. På vei inn i Sverige sto det svenske soldater langs veien, og i Årjäng ble de norske troppene avvæpnet før ferden gikk videre mot Karlstad.

Ved krigsutbruddet var Aslaug høygravid. Da Arthur ikke kom hjem etter å ha vært med på mobiliseringen, flyttet Aslaug i stor uvisshet hjem til foreldrene på Rogndalen. Her ble deres første sønn Knut født 14. juni 1940.

Jubileum på Hasle

22. mai 1940 var det stort jubileum i familien, da Arthurs far Marius Hasle-ødegård fylte 70 år. Tross ei vanskelig tid var likevel familien samlet hjemme på Hasle for å markere den store dagen.

Da presten Trygve Lavik dukket opp under selskapet, og kom med bud og den glade nyheten om at sønnene Anders og Arthur hadde kommet seg i sikkerhet i Sverige, ble det stor feiring. Det var den beste gaven jubilanten og gjestene kunne fått.

Etter noen måneder var Arthur tilbake i Norge, og den lille familien flyttet inn hos Kristine og Johan Sætra i Trøgstad.

Grenseloser

Mange som bodde i grenseområdene

Artikkelforfatteren

Denne artikkelen er skrevet av Ellen Hasle Kokkim. Hun har helt siden ungdomsårene vært opptatt av slektsgranskning, og har en betydelig mengde kildemateriell fra muntlige kilder som dessverre ikke lenger er blant oss.

Det gjelder blant annet for hennes egen farmor Aslaug (1913-2004) og farfar Arthur Hasle (1911-1995). I denne artikkelen skriver hun om farfarens opplevelser under krigen, med internering i Sverige. Det lange oppholdet i Sverige førte til tette bånd som holdt livet ut.

Arthur Hasle i militæruniform. Bildet er tatt i 1935.

Igjen flyttet Aslaug og Knut hjem på Rogndalen hvor de ble boende til krigen var over. Arthur kom hjem først etter frigjøringen i mai 1945.

Det var trygt å ha Arthur i Sverige

Arthur snakket veldig lite om de tøffe årene da han var borte fra familien. Tidlig under oppholdet ble det imidlertid skapt relasjoner til flere svenske familier som nok gjorde tiden i Sverige litt enklere enn det ellers ville vært. Vi vet egentlig ikke hvordan disse kom i kontakt med hverandre, om det var gjennom jobb eller bosted. Det vi vet er at Arthur jobbet som skogsarbeider en periode, men ut over det er lite kjent.

Familien var altså splittet i over to år. Det følte trygt for familien å ha Arthur i Sverige ettersom flyktningarbeidet som Arthur og Johan bedrev slett ikke var ufarlig. Blant annet fantes det ei hule i skogen under Sætra hvor både flyktninger og våpen ble holdt i skjul. Muligheter for å lytte til engelsk radio hadde de også i denne hula.

Losene brakte med seg våpen og ammunisjon til hjemmefronten på veien tilbake fra Sverige. Dette skulle gjemmes og lagres i skogene rundt

på denne tiden jobbet som grenseløser. De hjalp flyktninger til å komme i sikkerhet over grensen til Sverige. Johan Sætra var en av dem.

Arthur ble også en brikke i dette arbeidet. Han hjalp til å holde folk skjult inntil de kunne komme seg over grensen, og han var også med Johan på noen turer over grensen med flyktninger.

Dette arbeidet fikk nazistene nyss om, og både Johan og Arthur måtte på ulikt tidspunkt stikke til Sverige. Arthur var ute for en hendelse med en tysk vakt på hjemvei fra Havnås, og måtte derfor komme seg i sikkerhet i februar 1943.

43.000 norske flyktninger i Sverige

Den svenske nøytralitetspolitikken spilte en avgjørende rolle for de norske flyktningene i Sverige. I de første årene av krigen gikk denne politikken i tysk favør og tillot ingen aktiv utnyttelse av svensk territorium i kampen mot tyskerne. I denne tiden ble de fleste flyktningene satt til skogsarbeid.

I løpet av 1943 svingte politikken over i alliert retning og det ble mulig å bygge opp en norsk militær styrke på svensk jord. Den fikk navnet «*politroppone*» og talte mot slutten av krigen 14.000 mann. Alle mannlige flyktninger i vernepliktig alder ble innkalt til tjeneste, og fra mottakersentralen ble nyankomne flyktninger sendt direkte til en av de i alt 16 norske militærforlegningene som ble opprettet. Da krigen var slutt var det 43.000 norske flyktninger i Sverige. (Kilde: norgeshistorien.no)

Mottak på Kjesäter slott

Kjesäter slott ligger mellom Karlstad og Stockholm, og var et sentralt sted for mange norske flyktninger. Her ble det etablert et stort mottak hvor norske flyktninger måtte innom for å registreres og gjennomgå helsesjekk før de ble sluset videre ut i skoler, sivilt arbeid, norske politiforlegninger, familieforlegninger og andre steder. Arthur ble registrert på Kjesäter 25. februar 1943.

I tre år var Kjesäter sentrum for mottaket av norske flyktninger i Sverige. Til sammen passerte 42.800 nordmenn Kjesäter.

17. mai i 1943 og 1944 var kong Haakons valgspråk «*Alt for Norge*» dandert på fasaden på Kjesäter slott. Bokstavene var utformet med blomster.

Sætra, før det kunne distribueres videre ut i felten. Det var utrolig at ikke tyskerne fant noe under sine mange ransaker på Sætra.

Johan hadde gjemt bort store mengder våpen for venner og kjente. Dette lå godt skjult blant annet i et skap bak veggen i gangen, og under taket i lagården.

Kona ble arrestert

Da også Johan Sætra en dag plutselig var vekk, ble hans kone Kristine arrestert og satt i fengsel på Mysen. Hun fortalte selv på et senere tidspunkt at hun hadde bedt fengselsvokteren om å skyte fort og presist hvis

Aslaug og Arthur Hasle fikk venner for livet etter Arthurs tvangsopphold i Sverige.

de skulle ta livet av henne.

Hun fikk spørsmål om Johan hadde vært mye ute om kveldene før han rømte til Sverige. Ja, sa ho Kristine, «*han har alltid vært ram til å fly etter andre kvinnfolk, så det er ikke uvanlig at han er mye på farta*». Noe mer fikk ikke tyskerne ut av henne.

Hun fikk imidlertid svært dårlig mat og stell i fengselet, så søsteren hennes var stadig innom med mat og det hun ellers måtte trenge.

Fred og etterkrigsår

Høsten 1945 var endelig den lille Hasle-familien samlet igjen, og de flyttet tilbake til Trøgstad. Denne gangen leide de et lite hus på Fosby, og Arthur fortsatte sitt arbeid hos Einar Nøkleby. Der hadde han vært ansatt som møbelsnekker siden august 1939, med avbrekk av to perioder som flyktning i Sverige.

Jan ble født i Trøgstad det første året Norge var et fritt land, 4. april 1946. Familien bodde i Trøgstad i fire år før de våren 1949 vendte kursen mot hjembygda og Hasleødegård hvor Arthurs søster Astrid hadde tatt over driften. Familien bodde i gamlestua sammen med bestefar Marius. Her kom også gutt nummer tre til verden, Kjell ble født 1. juni 1949.

Svensk-norsk vennskap etter krigsårene. Fra venstre ser vi Einar og Anna Lundberg, Martin Lunde, Karin Anderson, Arthur Hasle (bak) Astrid Lunde, Aslaug Hasle og Folke Anderson.

Stor lykke

Mens de bodde på gården, bygde de hus på andre siden av Varteigveien, ved siden av det som senere ble bensinstasjonen til Sundås, idag Stubben 5. Både tomt og brønn ble gravd ut for hånd av Arthur og sønnen Knut, som da var 11-12 år gammel.

Huset begynte endelig å reise seg og var klart for innflytting i desember 1953. Etter mange vanskelige år med krig og tøffe etterkrigsår så var det stor lykke da familien endelig kunne feire jul i eget hus.

Årene i Sverige og vennskap for livet

Etter at Arthur kom hjem fra Sverige ble familien introdusert for tre svenske familier. Dette var folk som Arthur knyttet sterke bånd til i tiden han var i Sverige.

Hej på Er alla i Norge, må så godt!

Utdrag fra brev fra svenske venner:

.....Och så får vi tacka så mycket för den fina kudden som vi fikk i från Er som julgåve. Den er så vacker så det var en stor glädje att få visa den, jeg sitter nu och ser den när jeg skriver och det riktigt kännes i hjärtet när jeg tenker på att Ni vil hedra oss med att skänka oss en sådan vacker sak, och vilket arbete som det måste vara på den. Ni har allt en vacker flagga i Norge, jag måste, fast Svensk, tillstå att Er flagga är mycket vackrare än vårans, om det nu är för at jag tycker om färger eller vad det beror på, men stolt över kudden med flaggarna är vi. Tack skal Ni ha!.....

Allerede de første fredsårene kom det besøk fra venner i Sverige. De var blant annet ved flere anledninger på besøk på Hasle, og hele storfamilien og flere generasjoner ble involvert og ble en del av dette hjertelige vennskapet.

Gjennom hele oppveksten til guttene, og også senere når guttene var blitt voksne, var det jevnlig besøk både til og fra Sverige. Det var turer hver sommer i en årrekke, det var ferieturer og utveksling av julegaver og bursdagsgaver. Det er heller ikke få brev og postkort som har krysset grensen mellom disse familiene.

Det ble knyttet sterke bånd mellom familiene, og det som i utgangspunktet var en prekær unntakstilstand for familien, endte med mange hyggelige stunder og vennskap for livet.

Krafsing i høyet

Det var besøk av svenskene på Hasle, og Einar og Folke skulle overnatte i høyet på trevet i stallen. Det hadde en av døtrene på gården, Ellen (g. Bjørnstad) moro av, og gjemte seg i den innerste delen av trevet før mennene gikk ut. Einar og Folke rigget seg til i høyet og var enige om at her var det deilige å ligge. Det luktet jo så godt ferskt høy også.

Etter en stund var det noe som krafset litt innafor der de lå. "Hør, hør, det er noe her!" Men da ble det stille. Da de så nesten var i ferd med å sovne, begynte det å krafse igjen, og de lurte iallverden på hva dette var. De lå der uten lykter og hadde ingen mulighet til å se annet en svarte natta, så de ble litt engstelige for hva dette kunne være. Da heiste Ellen seg stille ned fra trevet og ned i stallen og listet seg inn på kjøkkenet til de andre.

Da Einar og Folke kom inn på kjøkkenet etter en stund, spurte de hva som i alle dager oppholder seg i høyet i stallen og lager disse merkelige lydene. Da gikk det ikke så lange stunda før Ellen måtte innrømme sine streker og mennene kunne gå ut og sove i fred.

Fra en av de mange turene på besøk hos venner i Sverige. Fra venstre: Randi Hasle og Anders Hasle, Folke Anderson, Gustav Petterson, Anna Petterson, Karin Anderson og Aslaug Hasle.

AutoMester®

DinBilservice
www.dinbilservice.automester.no

Ise - fra industristed til villastrøk

I dag er Ise kun et boområde uten butikker og nesten uten arbeidsplasser. Slik var det ikke for et par generasjoner siden. På midten av 1900-tallet var det 4 dagligvareforretninger, 1 slakteri med utsalg, 1 bensinstasjon med bilverksted og flere småbedrifter. I denne artikkelen skal jeg fortelle om butikken ved brua og virksomheten i Urdalsbråten 8. I Inga 2007 kan du lese om forrige århundredes største arbeidsplass på Ise, Granat apparatfabrikk, som produserte komfyrer og varmeovner, og Ise Meieri er omtalt i Inga 1995

Men før vi begynner på fortellingen om noe av småindustrien, "lytter" vi til Ises egen sang.

Ise-visa

Tidlig på 1950-tallet skrev Leif Bergby (1927-2006) en litt satirisk vise om Ise. I visa, som han og brødrene pleide å synge, nevnes både personer og bedrifter på stedet. Visa går på melodien "Värnamo-visa".

1. Ja, dette her er ei lita vise
om hvordan folk lever her på Ise.
De lever livet på sitt eget vis,
og er fornøyde i sitt paradisi.
2. På Ises cafe i mørke kvelder,
der døm pølser og Dagbla` selger.
Der sitter`n Albert og n`Hans og
n`Tom
og Pølsemaker`n og ser seg om.
3. Han Hans Knatterud snekkerer
trillebører,
og Lysaker`n vinduer og dører.
Så i den bransjen der går det bra.
Av treverk får vi det vi vil ha.
4. Vi har Plastikk og Granat-komfyren,
og melkeruta som går til byen,
og Ise Mølle og Haga Hoell,
men det vi mangler, er et pol.
5. Vår fotballplass vil jeg og bæere;

Hvor det blir kjempet om Ises ære.
Og når vi slår Varteig Idrettslag,
da telles aldri de tapte slag.

6. Men vil du ha mer mosjon i kroppen
og "Marius II" øverst opp i toppen.
Da har vi Varden, du slette tid,
med sal og scene og galleri.
7. Og jeg skal si vi er kulturelle.
Her er det mye en kan fortelle.
For Ise Sangkor og gamle "Klang"
har gitt oss musikk og mye sang.
8. Med Heimevern har vi det sikkert
med hjelm, bajonett og kikkert.
Med fenrik Solli som offiser.
Om detta sier jeg ikke mer.
9. Men unnskyld meg. Det var ikke
tanken
å gå til angrep sånn i fra flanken.
De gjør jo alle så godt døm kan
og værner Ise og Fedreland

De to siste versene har muligens
kommet til noe senere.

10. Uti Lerdær`n der alle renner,
for alle vet jo at "Anken" brenner,
Han fikk ideen å starte pol.
Og alle lyste opp som ei sol.
11. Også en dag kom Pedersen til Ise.
Han hadde ingenting å forlise.
Han så turistene ute lå,
og pensjonatet er i gang fra nå.

Värnamovisan er skrevet av Algot Fogelberg og Arvid Lindstrøm. Värnamo ligger i Småland, og melodien ble godt kjent for nordmenn fordi mange av dem som flyktet til Sverige under krigen, bodde i leirer i Småland.

Hvem er nevnt i Isesangen

Her kommer noen forklaringer til det som nevnes i visa. I vers 2 der det nevnes folk på kafèen, er Albert mannen til hun som drev kafèen, fru Thorvaldsen, Hans er Hans Haga, og Tom er navnet på hunden hans. Pølsemakeren het Langsholt og jobbet hos Titterud. Lysaker kan du lese mer om i avsnittet om Urdalsbråten 8.

Hans Knatterud som er nevnt i 3. vers, jobbet på A/S Haga Hoell, men hjemme i Damstokken hadde han et lite snekkerverksted der han laget bl. a små møbler, dukkevogner og trillebærer på bestilling.

Plastikk som nevnes i vers 4, håper jeg å kunne skrive om i neste års Inga-hefte. Hva "Marius II" er, vet jeg ikke, men det kan kanskje noen av leserne fortelle meg ?

Hvem det var som drev med hjemmebrenning i Lerdalen, får vi vel la forbli en hemmelighet. Men Pedersen, som nevnes i siste vers, er Karsten Pedersen, gift med Rakel Kingsrød Pedersen som drev Skaulund Handel.

Virksomhet i Urdalsbråten

Kraft-komfyrer

I 1929 fikk Svend Rudolf Thorbjørnsen (1895-1941) leieavtale fra Johannes Engen. Tomten ble kalt Grøndal nordre. Thorbjørnsen bygde hus og verksted og startet med produksjon av komfyrer som ble solgt under navnet Kraft. Fabrikken hadde i en periode 6-8 ansatte. Verkstedet har i dag adresse Urdalsbråten 8. Selv bodde han og familien i huset ved siden av, Urdalsbråten 10. Han var gift med Anna f. Mjørud (1898-1975), og de hadde en datter, Liv f 1919.

Odd Sandaker begynte å jobbe hos Thorbjørnsen da han var konfirmert, og var der noen år til han ble læregutt hos Rich. Pfeiffer, der han senere tok utdanning og ble ingeniør. Odd har fortalt at da han jobbet på Kraft-fabrikken, brukte de asbest til å pakke med, og asbeststøvet føk rundt i hele fabrikken. Den gang var det ikke noe som tilsa at dette var svært usunt.

Skomakerverksted

I 2. etasje på verkstedet hadde en periode Hasselgren skomakerverksted. Barnebarnet hans, Trond Sandaker, forteller:

Arbeidere ved Kraft-fabrikken.
Fra venstre: Oscar Mjørud, Johannes Arntzen, Bjarne Johansen (?), ? Solli, ukjent, Håkon Solberg, Svend Thorbjørnsen (?), ukjent, Harald Mjørud (?). Bildet er tatt ca 1934.
Fotograf: Ukjent Eier: Jan Solberg

Familien til skomaker Hasselgren fotografert i 1948. Foran fra v.: Aagot, Alexander, Karoline og Lilly. Bak står Viola, Holger og Helge.
Eier av bildet: Trond Sandaker.

”Alexander Olofsson Hasselgren (1875 -1950) var fra Refmarken i Sverige der han vokste opp på et soldatorp. Både han og faren var skomakere og feltjägare. Alexander var først gift med Hilma og fikk en sønn, men både kona og barnet døde. Han flyttet så til Norge der han giftet seg med Karoline (1888-1963). Hun var fra en liten plass nær Elgåfossen som het Dammyr. Ekteparet bodde bl.a. på Aspedammen før de i 1918 kom til Ise. Der bodde de først på Nybo (Verketveien 1) før de flyttet tvers over veien til Furulund (Iseveien 520). Ekteparet Hasselgren hadde 5 barn: Holger f. 1913, Viola f. 1914, Helge f. 1916, Aagot f. 1918 og Lilly f. 1919.”

Da familien flyttet til Ise, hadde Alexander spanskesyken, men han ble heldigvis bra igjen. Hasselgren fikk jobb på Haga Hoell og jobbet der i mange år. Ved siden av drev han som skomaker, og leide en periode rom i 2. etasje på Thorbjørnsens fabrikk i Urdalsbråten.

Ise Møbelverksted

I 1929 leide Arne Bergli en tomt bak verkstedbygningen og bygde hus der. (Tomta ble kjøpt i 1942). Huset fikk adresse Urdalsbråten 6.

I 1941 døde Thorbjørnsen, og Kraftfabrikken ble lagt ned. Enken fortsatte å bo i bolighuset sammen med sine to brødre, Oskar og Harald Mjørud. Verkstedbygningen ble solgt til Arne Bergli. Han var ansatt som predikant og leide ut verkstedet til Bjarne Lysaker fra Øymark.

Else Bergli skriver om dette: ”Lysaker startet Ise Møbelverksted. De produserte aviskurver som ble solgt til møbelforretninger over hele landet gjennom et salgssfirma i Oslo som het Bruksbo AS. Firmaet hadde 3-4 ansatte, bl.a. jobbet Knut Johannessen, Helge Kampenes og Kjell Bergli (1931-1969) der.

Kjell begynte å jobbe i fabrikk før han sto til konfirmasjon og tjente selv penger til konfirmasjonsdressen. Helge Kampenes ble ansatt i januar 1956,

Aviskurven som var hovedproduktet til Ise Møbelverksted, og som ble solgt over hele landet.
Eier av bildet: Ruth Alfild Nordby

Kjell Bergli og Knut Johannessen fjerner overflødig lim, og ser over produktet før det skal ut til kundene.

Eier av bildet: Ruth Alfhild Nordby

bare 1 måned før Lysaker ga seg. Kjell Bergli overtok da bedriften. Aviskurver var på vei ut, og Kjell måtte finne andre ting å produsere. Han produserte dører og vinduer, listverk, foringer, skap og kjøkkeninnredninger etter bestilling.”

I 1959 la Bergli ned firmaet og flyttet til Nannestad. Etter dette var det ikke produksjon i lokalene. I dag er hele bygningen bygd om til leiligheter og skilt ut som egen enhet.

I 1964 solgte Arne Berglis enke, Signe, eiendommen til sin eldste sønn Leif (f. 1926). Han gjorda da om deler av verkstedet til leilighet og bodde der med sin familie. Leif solgte eiendommen i 2013.

Verkstedet der både Kraft-fabrikken, skomaker Hasselgren og Ise Møbelverksted holdt til er i dag ombygd til boliger og har adressen Urdalsbråten 8.

Fotograf og eier: Else Bergli

Artikkelserie

Dette er ment å være første artikkel om butikker og småindustri på Ise. Neste år vil jeg skrive om flere av de andre virksomhetene, så har du opplysninger om/eller bilder fra Ise i ”gamle dager”, ville det være flott om du tok kontakt ned meg: tlf. 411 07 727 eller epost sologkai@getmail.no.

Kontakt oss:

E-post:

reid-sko@online.no

Hovednummer:

957 86 800

Besøks- og postadresse:

Bodalsv 60

1743 KLAVESTADHAUGEN

Broen - fra handelssted til leiligheter

På eiendommen Broen ved brua over Hageelva var det i mer enn 100 år håndverks- og handelsvirksomhet. Eiendommen som har gnr 1058, bnr 28, hørte opprinnelig til Nes gård slik som store deler av Ise har gjort. I dag har huset adresse Sikkelandsveien 22.

Fra skredderverksted til landhandel og bakeri

I 1900 er det Anton Kampenes (1844-1917) som eier bygningen. Han bor selv i en av leilighetene sammen med kona Anne (1845-1902) og barna Anders (1876-1938), Thea f. 1880 og Oscar f. 1887.

Anton Kampenes var formann. Thea var sypike. Sønnen Anders, som brukte etternavnet Næss, dro senere til Amerika der han opplevde jordskjelvet i California. Han dro da tilbake til Norge og var bl.a. lensmann i Varteig.

Det var flere leiligheter i huset, og i 1. etasje bodde Sigvart Fredriksen (1870-) fra Rakkestad og kona Pauline Hansen. Fredriksen var skredder og hadde eget verksted i bygningen.

Dessuten var det leid ut til Lars Torp f. 1878 i Borge og Johannes Hamang (1881-1969). Begge to jobbet på Haga Hoell. Torp var smed, og Hamang var dreier. Sammen med dem bodde en fem

år gammel gutt, Lars Bernhard Ulnes, som var født i Sverige.

I folketellinga i 1910 kan vi se at skredderen har flyttet. Da bor baker Omar Hansen f. 1880 i Halden og hans kone Kristine f. 1885 i Gøteborg i 1. etasje. De har en sønn, Henry, f. 1908. Sammen med dem bor også tjenestepiken Marie Gustavsen f. 1893 i Skjeberg og bakerlærling Oskar Olsen f. 1893 i Nes på Romerike. Omar Hansen drev *"Broens Landhandel og Bageri"*.

Eieren, Anton Kampenes, bor fortsatt i 2. etasje, men nå er han enkemann, og barna har flyttet. Som erverv oppgis at han er gråstensmurer og tømmermann. Videre står det at han er brobygger for Veivesenet.

I den tredje leiligheten bor et ektepar fra Sverige. Anders Høgberg f. 1870, arbeider i feltspatgruva. Hans kone, Marie f. 1874, steller huset og de to barna, Olga f. 1896 og Petra f. 1898.

På bildet fra ca 1970 ser vi «Ise Kolonial». Fram til 1964 het butikken «Kr. Solberg», det samme som eieren.

Fotograf: Tormod Sikkeland

Eier av bildet: Varteig Historielags fotosamling

Familien Solberg overtar huset og butikken.

Da Anton Kampenes døde, kjøpte Halvor Nilsen (1862-1935) eiendommen. Han var gift med Mathea Berg (1872-1953). De hadde fire barn, Nicolai Ferdinand (1896-1987), Kristian (1899-1986), Håkon Rolf (1909-1995) og Marie (1913-2012). Familien Nilsen flyttet etter noen år til eiendommen Solberg (der Titterud senere hadde butikk og slakteri), og de tok da slektsnavnet Solberg.

Jan Solberg skriver følgende om Broen: *"Halvor Nilsen kjøpte eiendommen 4/7-1917, og sønnen, Ferdinand Solberg, fortsatte å drive landhandelen og bakeriet fram til 1929 da han utvandret til USA hvor han, som baker av yrke, startet eget bakeri og bakeriutsalg. Samme året tok broren, Kristian, over virksomheten. Han fortsatte med ass. landhandel, salg av bensin og kraftfor til bøndene i Varteig og på Ise. Bakeriet ble nedlagt. I den første tiden var det 3 ansatte. Etter hvert ble han kommisjonær for Norsk Tipping. I tillegg hadde han en kiosk/liten butikk som ble drevet på kveldstid hver dag, lørdag som søndag.*

*Ferdinand Solberg drev "Broens bageri og landhandel" fra 1917 til 1929. Da utvandret han til Amerika.
Eier av bildet: Jan Solberg*

Beboere i Skjebergdalen bestilte varer som han sendte med Børtevann-bussen. Varene ble fraktet med kjelke om vinteren og dragkjerre med to hjul om sommeren. Om vinteren trakk han ofte kjelken over jernbaneskinnene. Det ble lange dager og tunge løft.

Kristian Solberg var utdannet møbel-snekker, og da han solgte butikken, flyttet han til Hagastuveien på Hafslundsøy der han fortsatte som hobby-snekker."

Kristian Solberg ble gift med Martha Larsen fra Moss. Hun drev broderi-forretning i Sarpsborg, men etter at de giftet seg, jobbet hun litt i butikken hos sin mann. Martha var 10-12 år eldre enn Kristian, og døde allerede i 1969.

De solgte alt fra brød til spiker og kraftfor

Både Bjørg Holtet (f. Kasene) og Liv Kristiansen (f. Vatvedt) jobbet i butikken hos Solberg. De forteller at de begynte å jobbe der da de var ca 16 år gamle. De husker godt hvordan det så ut i butikken. Det var varer på alle hyller, og det hang også noen ned fra taket. I disken var det store og små skuffer bl.a. med tørrvarer som mel og sukker. Kaffen ble malt på kverna som sto borte i det ene hjørnet. Midt på gulvet var det en lem og under den var det trapp ned til et kjellerrom. Her sto bl.a. sirupstønna. Bjørg Aarbu, som også jobbet i butikken en periode, var en gang uheldig og snublet på øverste trinnet og rutsjet ned alle trinnene. Heldigvis gikk det nokså bra med henne. Kunder som skulle kjøpe sirup, hadde med eget glass eller boks som jentene måtte fylle fra den store tønna. Det var en tappekran nederst

*Kristian Solberg tok over landhandelen etter broren i 1929. Han drev den helt til 1964 da han solgte til John Belsby og flyttet til Hafslundsøy.
Eier av bildet: Jan Solberg*

på tønna, og når det var mye sirup i tønna, gikk det raskt å fylle et glass. Men når tønna var nesten tom, rant det sakte, og da hendte det nok at de brågjorde noen andre oppgaver og nesten glemte fyllinga i kjelleren. Da kunne det renne over så både glass og gulv ble helt seigt.

Vareutvalget var enormt. Foruten matvarer både til folk og dyr, hadde butikken også hestesko, spiker, maling, skruer og kjøkkenredskaper. Ja, de solgte til og med skjellsand. De forteller at John Dybedahl, som drev som byggmester, ofte var innom og kjøpte småting til bygginga.

Liv husker spesielt godt at de solgte salmiakk i løs vekt. Når noen skulle ha litt av det slaget, måtte det fylles fra en stor kanna i ett av lagerrommene. Da gjaldt det å trekke pusten godt før en skrudde av lokket på salmiakk-kanna,

og så prøve å ikke puste inn før en var ferdig med å fylle kundens flaske og fått korket godt etterpå. En gang var hun uheldig og måtte trekke pusten under en slik fylling. Da holdt hun på å besvime og ble uvel etterpå.

Björg forteller at mange av kundene kom med hest og vogn eller slede. På gårdsplassen var det en bjelke som hesten ble bundet i. Ute i uthuset hadde de sekker med sildemel og annet dyrefor. Skulle kunden ha en hel sekk, lessa kunden gjerne på selv, men hvis noen bare skulle ha noen kilo, måtte de åpne sekken. Da gjaldt det å sparke godt i sekken før en tok av bandet slik at musene fikk rømt unna.

Det var helt vanlig at folk "børjæ"

I disken var det en egen skuff der de oppbevarte bøker der det kundene handlet, ble skrevet ned. Det var helt vanlig at folk "skrev på bok" eller "børja". Gjelda ble gjort opp når mannen i huset fikk lønna si. Det var et system som stort sett fungerte bra, men det hendte nok også at noen var svært sene med å betale for seg. I den forbindelse, forteller Jan Solberg, var det noen som sa til Kristian Solberg at han måtte være raskere og hardere til å drive inn gjelda. Men da skal Solberg ha svart: "Å døm betaler nok når døm får pengær." En gang skal han likevel

Han hadde bursdag 1. april

Lorents Bergli var nesten daglig innom butikken. Han var med Olaf Bråthen som kjørte melkeruta (Les mer i Inga 2018). Bråthen kom innom med melkevarer fra meieriet i Sarpsborg. Lorents var født 1. april 1901. Et år bestemte damene i butikken seg for å spøke med jubelanten. De tok en tom bananeske som de pakket pent inn. Oppi esken hadde de lagt et skjelett fra et slaktedyr som de hadde vært hos Titterud og hentet. Det var mange nysgjerrige som ville se hva Lorents hadde fått, og som fikk seg en god latter da han pakket opp. Men Lorents var helt med på spøken, og var kanskje den som lo mest.

ha nektet noen kreditt. Det var da en mann kom inn i butikken og skulle ha seg ny lommebok. Kristian Solberg tok fram flere eksemplarer, og mannen valgte seg ut en. Men da han skulle betale, hadde han ikke penger og ville "børje" den. Da sa Solberg: *"Nei, har du ikke penger, trenger du ikke lommebok heller"*.

Bensinen måtte pumpes opp manuelt, og tippakupongene måtte sendes med kveldstoget

Ute på gårdsplassen var det også en bensinpumpe. Den var grønn og solgte BP-bensin. På toppen av pumpa var det to måleglass. Bensinen måtte pumpes opp i måleglasset med en pumpearms som satt på pumpa. Solberg pleide å betjene pumpa selv.

Da han ble kommisjonær for Norsk Tipping, fikk verken Bjørg eller Liv ta i mot kuponger. Det ordnet han med selv. Jan Solberg forteller at tippelappene måtte sendes som

rekommandert post hver onsdag kveld. Det var viktig å få dem sendt med kveldstoget slik at de kom fram tidsnok. En gang ble det noe "kluss" på stasjonen slik at tippelappene ikke kom med kveldstoget. Etter det ordnet Kristian Solberg det slik at han kunne levere dem direkte til konduktøren. Holm Engen, fra Ise, var konduktør og hjalp til med dette.

En god arbeidsplass

Damene forteller også at når de hadde matpause, gikk de til fru Thorvaldsens kafe i nabohuset. Selv om de hadde med seg matpakke hjemmefra, fikk de sitte der og spise. De forteller også at det var godt å jobbe for Kristian Solberg. Han var snill og grei. De husker at han var svært nøye når han pakket inn varer, særlig de som skulle sendes med bussen til Skjebergdalen. Både Liv og Bjørg husker at han dro i vei med fullpakket vogn når varene skulle sendes. Han hentet også varer

Bildet viser «Broen» anno 2019. Huset har nå adresse Sikkelsandsveien 22 og er ombygget til leiligheter. Fotograf og eier av bildet: Solveig Rød

Da Solberg måtte hoppe i elva

Solberg solgte også honning fra egen produksjon. Bikubene sto nede ved elva på det lille området bak varelageret. En gang han skulle "røke" bisvermen tilbake til kubene, kom hele svermen mot han, og han måtte redde seg unna ved å hoppe ut i elva.

på stasjonen, men hvilke varer som kom med toget, husker de ikke.

Kristian Solberg gikk alltid med en kort jakke når han var i butikken. Damene som jobbet der, hadde lange, hvite frakker/forklær. Mange av kundene, da særlig damene, kom gående til butikken og nærmeste "slepte" tunge vesker hjem igjen. Noen få var så heldig at de hadde sykkel.

En av de syklende kundene de husker best, er Ole Skofteby. I dag hadde han vel blitt kalt "original" eller "raring". Han bodde flere år i fjøset hjemme på gården, og de husker han fortalte at han måtte legge en avis eller lignende over ansiktet når han sov, for å beskytte seg mot mus. Han ble lei seg da han fikk høre at jentene skulle slutte i butikken og skrev derfor brev til dem. I brevet takker han for all vennlighet og gode ord som de hadde møtt han med. Brevet ble avsluttet

med et lite dikt. Liv har tatt vare på det i de over 50 årene som har gått.

Nye eiere og ny butikk

I 1964 solgte Kristian Solberg forretningen og eiendommen til John Belsby (1914-1992) for kr 90.000. Av kjøpesummen var kr 15.000 vederlag for løsøre. Både Bjørg og Liv fikk seg da nye jobber. Bjørg begynte hos kjøpmann Danielsen på Bede. De 30 siste årene av sitt arbeidsliv, kjørte hun avisa for Sarpsborg Arbeiderblad. Liv begynte først hos kjøpmann Johan Borgen, senere var hun i Johansens kolonial på Klavestadhaugen og hos Alf Bjørnstad på Hafslund.

John Belsby solgte forretningen til sin sønn Øystein i 1971. Han bygde etter noen år ny butikk oppe ved jernbaneovergangen. Huset på Broen ble da i sin helhet gjort om til leiligheter.

FRODE THORSEN

Malermester

Iseplasseveien 27 • 1730 Ise • Tlf: 917 38 442 • malerfrode@gmail.com

Aviser fra 1919

Når jeg leser de ett hundre år gamle avisene, finner jeg mye interessant stoff både med Varteig-tilknytning og artikler om byen og omegn. Det som slår meg, er at det er mange innlegg fra lesere som kommenterer aktuelle saker. I disse innleggene kan det ofte være en svært skarp tone, og direkte personangrep er ikke uvanlig.

Avisene i 1919 bærer preg av optimisme etter at 1. verdenskrig var over, og at samfunnet nå igjen kunne blomstre, selv om det nok fortsatt var mangel på visse varer, og at prisnivået var så høyt at ordningen med dyrtidstillegg fortsatt eksisterte.

Nedenfor følger noe av det jeg fant om små og store hendelser i nærområdet, både forhold som direkte angikk bygdas befolkning, men også litt større saker som fikk innvirkning for hele distriktet.

Spanskesyken

Var det ingen i Varteig som døde av Spanskesyken ?

Noe som gjorde inntrykk på meg både under lesing av avisene for 1918 og 1919, var dødsannonser for mange barn og unge som hadde dødd av spanskesyken. De fleste annonsene i avisa gjaldt personer fra byområdet. En rask optelling i kirkebøkene for Sarpsborg, viser at bare fra oktober til jul 1918, døde det 24 personer hvor "Den spanske syge" er oppgitt som en av to dødsårsaker. Samtidig er også en annen årsak oppgitt, som for eksempel lungebetennelse og hjertelammelse, samt halssykdom. I alle tilfellene har lege vært tilkalt.

Jeg lurte imidlertid på om ikke sykdommen også hadde fått sine ofre i vår bygd. I kirkebøkene for Varteig er ikke Spanskesyken oppgitt som dødsårsak for noen verken i 1918 eller i 1919. Vi kan vel likevel ikke slå fast at Spanskesyken "gikk Varteig forbi". Det var ikke alltid at lege ble tilkalt når noen ble syke, og oppgitt dødsårsak kunne derfor være litt ukorrekt. Det vi kan se i kirkeboka, er at ett barn døde av lungesykdom og ett barn av strupeinfeksjon, mens en voksen døde av lungesykdom. Om disse dødsårsakene var følgesykdommer etter Spanskesyken, vet vi ikke noe om.

I kirkeboka for Skjebergdalen kan vi

Spanskesyken

Spanskesyken var et influensavirus som nesten bare rammet yngre mennesker. Antagelig hadde eldre mennesker opparbeidet seg immunstoffer etter tidligere pandemier.

En har anslått at over 1 million nordmenn ble smittet av Spanskesyken, men bare ca 15 000 døde. Sykdommen rammet Norge i tre "bølger", sommeren 1918, høsten 1918 og vinter/vår 1919.

De første tilfellene kom i Kristiania (Oslo) i juni 1918. Det var høstepedemien som var den mest alvorlige og førte til flest dødsfall. Spanskesyken ble spredd utover landet med kommunikasjonsmidler som jernbane og båttrafikk.

derimot lese om nesten en hel familie fra Sørliseter som døde av sykdommen. 30.10.1918 døde den 22 år gamle Karen Johanne Kristiansen, 12.11. døde svigerinnen, Kristine Kristiansen, bare 15 år gammel. 22.11. døde hennes bror, Ole Kristian, 20 år gammel. Dødsårsaken oppgis å være "lungebetennelse efter den spanske syge". Neste offer var broren, Johannes, som døde 10 dager senere, 23 år gammel.

Kanskje startet det hele med søsteren, Gunda Elise, som arbeidet på Vold i Skjeberg? Hun døde 28.10., 18 år gammel. Selv om dødsårsaken her er oppgitt til lungebetennelse.

Byggmester Fjeldbraathen på Ise

mistet den 16 år gamle datteren, Karen Nelly, den 16.11. Her oppgis dødsårsaken til "Hjernebetennelse efter den spanske syge".

Men ikke alle som ble smittet, døde. Vi vet f.eks. at Alexander Olofsson Hasselgren som kom flyttende med sin familie til Ise i 1918, hadde Spanskesyken. Og selv om han var "ille dårlig", kom han seg igjen og jobbet i mange år. (Les mer om Hasselgren på s 32.)

Ellers har vi jo tidligere skrevet om at redselen for Spanskesyken var grunnen til at billedhuggeren Gustav Vigeland rømte fra hovedstaden og bodde på Haven ved Kultorp noen måneder. (Se Inga 2005).

Kommunale møter

Som vanlig hadde avisa Glommen fyldige referater fra herredsstyremøtene. I 1919 ser det ut til å ha vært seks møter i herredsstyret. Noen av dem hadde så mange saker at avisas referat gikk over både to og tre dager.

Veisaken

Det første møtet, i februar, var så omfattende at det i referatet står at det varte fra kl 9 om morgenen til langt på kveld. Det skyldtes ikke bare mange saker. Men også at den såkalte "Veisaken" førte til en lang og omfattende diskusjon der flere av herredsstyrets medlemmer tok ordet både en og flere ganger. Den store uenigheten gikk på veivedlikehold og hvordan dette skulle ordnes praktisk og økonomisk. Fra amtsstyret hadde det kommet oppfordring om å ansette veivoktere i faste stillinger.

Året før hadde det blitt nedsatt en komite som skulle utarbeide et forslag til herredsstyret. Komiteen foreslo at det fra 1. juli skulle ansettes to veivoktere med en årslønn på 1500 kr. Bygda skulle deles i 2 områder slik at veivokter A hadde ansvar for Bergbyveien og veien fra Sikkeland til Varteig kirke, en samlet strekning

på 5437 m. Veivokter B skulle ha ansvar for veien fra Kultorp til Bø og fra Bergerudkrysset til Grytebroen, en samlet strekning på 13357 m. Hovedveien fra Ise bro til Mikkellytta skulle overtas av amtet. At lønnen skulle være lik for de to vokterne, ble begrunnet med at selv om B hadde en mye lengre strekning, var det her planer om ny vei. Dette ville bety at han bare skulle ha enkelt vedlikehold uten større utbedringer. Vokter A måtte regne med større utbedringsarbeider, da veiene i hans område ikke ville bli omlagt. Amtet skulle betale 20 % av vokternes lønn pluss evt. tillegg for dyrtid og forsørgelsesbyrde, slik at den kommunale utgiften ble på kr 2.400,- (I referat fra Skjeberg herredsstyre ser vi at lønna der også er kr 1500 pr. år, men det er tilføyd at det utgjorde en dagslønn på kr 5,-. Så noe lørdagsfri og lang ferie var det ikke snakk om).

Denne delen av saken ble vedtatt uten noen særlig diskusjon. Det som skapte større engasjement, var andre del av komiteens forslag som dreide seg om "veistykkehavernes" (grunneiernes) plikt til å delta i vedlikeholdet og godtgjøringen for det. Komiteen hadde foreslått at det skulle gis en godtgjøring til disse på kr 2,- pr skyldmark, mot at de kjørte fram grus og brøytet.

"Arbeideren bruker bare veikanten, mens bonden bruker hele veien"

Etter hvert ble det klart at "bøndene" sto mot "arbeiderne" i denne saken. Representanten Bergsland uttalte: "Vei må alle ha. Vi bønder må ta veiarbeid mens andre bare bruker veien. Jeg har i 30 år vært på Bergsland, men ingen har bydd seg til å hjelpe til med en skuffe under brøyting. Vi må hale dem ut, skal vi få hjelp, enda de er pliktige til å hjelpe til". Julius Bergby, som var hovedtalsmann for "arbeiderne", svarte: "Det er forskjell på bondens og arbeiderens anledning til å hjelpe til med vinterarbeidet. Det er vel for mye forlangt at jeg skal skofte arbeidet på verkstedet for å hjelpe til med snøskuffing". Og så avsluttet han med følgende kraftutsagn: "Vi arbeidere bruker bare veikantene, og bonden hele veien".

Til slutt ble det et enstemmig vedtak på at bøndene skulle få en godtgjøring på kr 1,50 pr skyldmark, mens de som slapp vedlikeholdet fordi fylket hadde overtatt veien, skulle betale kr 3,- pr skyldmark. Reduksjon i godtgjøringa ble begrunnet med at bøndenes vedlikeholdsplikt ville bli redusert når det ble ansatt veivokter.

Skrivemåter

Selv om aa ble vedtatt byttet ut med å i 1917, holder Glommen fortsatt på aa-formen. Som en kuriositet kan også nevnes at ordet kommune skrives "komyne". En annen ting er at betegnelsen amt fortsatt brukes, selv om det var vedtatt at Smaalenene amt fra 1919 skulle hete Østfold fylke.

Ungdomsbilde av Edvard Haugen (1887-1965) som ble ansatt som en av to veivoktere. Han drev Skoftebyhaugen i 40 år og var aktiv i politikken.

Fotograf: Hilda Jensen

Eier av bildet: VHS fotoalbum

Kommunen skulle så prøve å få kjøpt en flyttbar pukkestensmaskin siden det ikke var grus å få tak i innenfor bygda. (Det ble det imidlertid ikke noe av, da det viste seg umulig å få tak i en brukt maskin, mens en ny var altfor dyr.)

I julimøtet kan vi lese at Edvard Haugen og Johannes Simensen er ansatt som veivoktere.

Skogvokter og herredsblinker

I samme møtet ble det bestemt at skogvokter og herredsblinker, Ole Strømnes, skulle få en fast årlig lønn på kr 300,- plus kr 4,- for hver dag han jobbet i skogen. Skogeiere som rekvirerte hjelp fra herredsblinkeren, skulle være pliktig til å sørge for mat.

Er en ingeniør bedre skikket enn lensmannen

1.11. refereres det at herredsstyret

har behandlet et skriv fra amtet om at det måtte oppnevnes tilsynsmenn for veiene. Det var lensmannen som hadde hatt denne jobben, og representanten O.H. Bergby mente at det burde de fortsette med siden det var en billig og bra løsning. Amtet hadde ment at det burde ansettes en ingeniør med ansvar for flere herreder. Representantene mente nok at en ingeniør måtte være bedre skikket enn en lensmann, men var skeptiske til om lille Varteig kunne bli "glemte" i et stort område. Enden på saken ble at herredsstyret gikk med på amtets forslag.

Havesaken: "Saa høi som jordverdien er nu, gjelder det om at bruke jorden best mulig".

Varemangelen under 1. verdenskrig hadde vist hvor viktig det var å øke graden av selvforsyning. Det kom derfor en henstilling om å ansette herredsgartner som kunne veilede og hjelpe til med å anlegge havebruk. Da herredsstyret skulle behandle denne saken, ble det hevdet at Varteig hadde gode betingelser for havebruk, at gode kommunikasjoner gjorde det lett å få avsetning på varene, og at Sarpsborg var en av de beste byene i vid omkrets for salg av produkter. Havedyrking kunne derfor gi gode inntekter, og videre ble det hevdet: *"Arbeidet passet godt for barn og gamle folk"*. Det ble også vist til en uttalelse fra Olav Spydevold der han hevdet at vartingene brukte mindre grønnsaker

enn andre bygder. Havedyrking ville derfor både kunne *"drøye maten, øke helsen, og mang en skilling kunne tjenes paa havesaken"*.

Ordføreren foreslo opprettelse av en stilling for herredsgartner, selv om han var skeptisk til om det var nødvendig med hel stilling. Knatterud mente at det var et stort behov for en herredsgartner, og ville ha hel stilling. Noen foreslo at stillingen burde kombineres med herredssagronom. Resultatet ble at man skulle ta kontakt med amtet og få avertert en stilling som herredsgartner.

Bør ny lensmann komme utenbygds fra?

Da herredsstyret skulle innstille kandidater til lensmannsstillingen etter Næss, ble det en lengre diskusjon om man burde gå for en kandidat fra bygda som var lokalkjent, og som en kunne regne med ble i stillingen flere år. Det ble foreslått flere lokale kandidater som man var enige om var akseptable, men resultatet ble at konstituert lensmann i Solør, Amund Klungseth, ble enstemmig innstilt som nr 1. Det skjedde imidlertid først etter to prøvevoteringer med sprikende resultat.

Så vet vi jo nå at det bare gikk fire år før bygda igjen måtte få ny lensmann, men det skyldtes ikke at Klungseth ikke ville være i Varteig, men at han døde, bare 42 år gammel.

Ny Jord (*Selskap for landets indre kolonisasjon og emigrasjonens innskrenkning*) ble dannet i 1908 og fikk i 1915 sitt nåværende navn. Selskapet hadde som formål å minske utvandringen. Dette skulle gjøres ved å vise til ulempene ved å dra fra landet og å gi folk en mer realistisk oppfatning av hva de kunne vente seg dersom de emigrerte.

Selskapet arbeidet etter hvert mest for bureising på udyrket jord ved å kjøpe dyrkingsfelt, og på særlige vilkår gi økonomisk tilskudd til bureisere. Fram til midten av 1930-tallet hadde selskapet gitt tilskudd til mer enn 10 000 bureisingsbruk, og det var dyrket over 180 000 dekar jord. (Wikipedia)

«Intet behov for vigselssmann»

I saken der kommunen ble bedt om å oppnevne en vigselssmann, opplyste ordføreren at plikten bare gjaldt der det var lang vei og dårlig kommunikasjon, og at nærmeste vigselssmann befant seg i Sarpsborg. Det var derfor ikke nødvendig for Varteig å ha en egen. Dessuten, sa ordføreren: *”Her blir neppe bruk for nogen saadan, da det kun gjelder borgerlige vielser. Alle vil visst ha kirkens velsignelse over egteskapet her”*.

«Man kan spare noen og firte øre»

At man ikke tok lett på kommunens utgifter, viser følgende kommentar til en søknad om bidrag. Selskapet *”Ny jord”* søkte også i 1919 om et bidrag på ett øre pr. innbygger. Rasjonerings-tellingen i 1918 viste 1203 innbyggere. Ordføreren gjorde oppmerksom på at man kunne spare over 40 øre hvis siste folketelling ble lagt til grunn. Alle var imidlertid enige om å holde seg til fjorårets telling og bevilget kr 12,03.

Oktobermøtet

Helt sist i oktober hadde herredsstyret et kort møte. Møtet startet med minneord om Ole Larsen Småberg som

ble drept i en kjøreulykke 23. oktober. Ordfører Nygaard (som var tilbake etter sykdomsfravær) ledet møtet. Det måtte også foretas flere valg for å erstatte Ole Larsen i diverse nemnder.

Herredsstyret behandlet også en sak der Kirketilsynet hadde søkt om kr 1500 til elektrisk *”vindverk”* på orgelet i kirken. Elektrisitetsverket skulle foreta monteringen. Denne saken ble utsatt.

Valg på ny ordfører

Herredsstyrets siste møte i 1919 ble holdt i romjula. Den nyansatte lensmannen, Klungseth, bodde på Ise, men var pålagt å ha kontordag en gang i måneden på Kommunelokalet (den nåværende museumsbygningen). Han søkte om å få slippe dette. Men de fleste representantene mente at kontordagen burde opprettholdes, og slik ble det.

Så ble ordfører Nygaard takket for sin innsats og fikk med gode ønsker om at helsa ville bli bedre.

Etter tre timer var det gamle herredsstyret ferdig med sitt møte, og det nye kunne ta fatt med valg som første og eneste post. Julius Lindemark ble valgt til ny ordfører.

Ulykker

I 1919 kunne Glommen melde om hele fire ulykker der vartinger var involvert. De fleste helt uten varige skader, mens en av dem førte til det tragiske dødsfallet til bygdas ordfører.

”En ulykke kommer sjelden alene”.

8. januar sto det en liten notis i *”Glommen”* under tittelen *”En ulykke kommer sjelden alene”*: *”En kone fra Varteig som for noen dage siden faldt og brak benet nede paa torvet, var i byen for at kjøpe liksvøp til sin mand, fortelles det.”*

Jeg undret meg på hvem det kunne være som var så uheldig, og fant raskt ut at den eneste som ble begravd i

januar 1919, var forhenværende gårdbruker Nils Aasmundsen (Osmundsen) som døde 4. januar av Brystsygdom. Nils ble født i 1846 på Brusevalddalen. Han overtok denne gården sammen med sin bror Julius, og drev den noen år. I 1886 giftet han seg med den ett år yngre Karen Emilie Pedersdatter fra Galteryggen (heter nå Skaulund). De overtok denne gården etter Karens far, Peder Larsen. De fikk ikke egne barn,

men i 1900 bor Pauline Pedersdatter sammen med dem, og det oppgis at hun er pleiedatter.

Så det var altså den nesten 72 år gamle Karen som var den uheldige konen. Men hun kom seg etter benbruddet og levde helt til 1933, da hun døde 86 år gammel av alderdomsvekkelse på Belsby, der hun hadde levd som rentenist.

Da agronomem skulle kjøre melka.

13. februar: *"En kjøreulykke hendte i dag på Sikkeland i Varteig. Agronomen skulde kjøre med melken og ret bortenfor gaarden blev hesten red for noget og løp løpsk. Herunder kom en av Kolstads sønner som gaar paa skolen i Sarpsborg tilskade. Dr. Løken blev hentet."* (Johannes Kolstad eide Sikkeland vestre fra 1917 til 1924).

Dødsulykke

Den alvorligste ulykken skjedde lørdag 11.10. da Ole Larsen Smaaberg ble drept i en kjøreulykke ved Sarpebrua. Et øyenvitne fortalte til avisa: *"Jeg så en bil passere en kjærre med to mend oppi ca 50 meter fra undergangen. Straks efter begynte hesten at slaa saa voldsomt at den formelig løftet vognen med bakbenene. Saa skar den ut til den indre side av veien, tørnet mot en sten saa vognen hoppet høit og mennene ble slynget ut i gaten."* Øyenvitnet fikk varslet en nabo som ringte etter lege, før han løp ned til den ene mannen som lå i gata.

En dame kom straks etter fram til ulykkesstedet, men hun var så rystet og forferdet at hun ikke klarte å si noe. Det ble etter hvert klart at damen var fru Larsen, kona til den forulykkede. Hun skulle også ha sittet i vognen, men hadde valgt å gå av og bære en pakke med dynamitt som de ikke ville ha i vognen det vanskelige veistykket langs jernbanen og over brua. Noe som nok

avverget en enda større ulykke.

Hesten ble helt vill og raste rundt med vognen på slep. Heldigvis klarte sersjant Isetorp fra Hafslund å få stoppet ekvipasjen like før både hest og vogn skulle til å kjøre over Larsen der han lå i veibanen.

Dr. Bjørnstad kom raskt tilstede og beordret transport til sykehuset av den bevisstløse Larsen. Der sendte de bud på en spesialist fra Oslo, men Ole Larsen døde dessverre klokka halv to om natta; en halv time før spesialisten nådde fram. Han kunne bare konstatere at det ikke hadde vært mulig å redde Larsens liv selv om han hadde kommet tidligere.

Den andre mannen som var med i vognen, var Iver Knatterud. Han kunne fortelle at han husket at han ble kastet opp i lufta – *"sikkert flere alen over vognen"* – før han falt i gata. Han kunne reise seg opp ved egen hjelp og etter å ha blitt forbundet, kunne han ut på ettermiddagen reise hjem der han ble sengeliggende noen dager med store smerter i ryggen.

Ole Larsen Smaaberg ble bare

Ole Larsen Småberg senior fotografert omkring 1914. Han omkom i en ulykke ved Sarpsbroen 11. nov 1919. Han var da fungerende ordfører i Varteig. Fotograf: Ukjent Eier: VHs fotoalbum

42 år gammel. Ved sin død var han fungerende ordfører i Varteig og satt i en rekke styrer hvor *"hans dyktighet og gode skjøn var alment skattet"*, som det sto i avisa. Han var eneste sønn av lensmann Larsen og etterlot seg kona Anne Kristine og to små barn, Martin 3 år og Oline 2 år.

I dagene etter ulykken var det flere minneord i avisa med rosende omtale av Larsen, og da han ble begravd, var kirken fylt til randen, og over 200 møtte opp i sørgehuset der de sang en salme som faren, lensmann Larsen, hadde diktet. Ved graven ble det lagt på en sølvkrans fra bygda og kranser fra fylkeskommunen, herrestyret og skolestyret. Noen dager etterpå skrev lensmann Larsen et innlegg i avisa der han takket for all støtte og omtanke han og hans svigerdatter hadde fått.

Rammet av to ulykker på 14 dager

To dager etter Larsens begravelse sto det en liten notis i Glommen: *"En ulykke kommer sjelden alene, det har gaardbruker Iver Knatterud faat erfare. Som bekjendt var han med paa den ulykkelige kjøretur som førte til*

ordfører Larsens død, men slap da tilsynelatende noksaa heldig fra det."

Knatterud hadde deltatt i Larsens begravelse, men på hjemveien begynte han å føle seg svimmel og uvel. Da han kom opp i 2. etasje der han bodde, skulle han gå fra ett rom til et annet, men tok feil av dørene og gikk i stedet ut i trappegangen der han stupte ned trappa og ble sterkt forslått. Iver Knatterud måtte holde sengen og hadde i flere dager vansker med å snakke.

Iver Syversen Knatterud (1860-1934) var med i ulykken sammen med Ole L. Småberg. Han ble også utsatt for ny ulykke kort etter.

Fotograf: Solberg Eier: VHs fotoalbum

Bør Ise bli en del av Varteig kommune?

Mens siste grenseregulering i kommunespørsmålet førte til at vi fikk stor-kommunen Sarpsborg, var det på begynnelsen av 1900-tallet flere reguleringer som endret på størrelse og folketall i distriktets kommuner. Både i 1912 og i 1925 ble deler av Tune lagt under Sarpsborg kommune. Dette skjedde uten de helt store diskusjonene, men da det på slutten av 1918 ble lansert et forslag om deling av Skjeberg kommune, skapte det stor splid, og avisa hadde flere innlegg og opprop om saken.

"Et naturlig motsetningsforhold mellom jordbruks- og industridistrikter"

Høsten 1919 ble det holdt folkeavstemming i Skjeberg over spørsmålet om Skjeberg fortsatt skulle være ett herred eller deles. Dette medførte mange avisinnlegg både for og mot, og

ett av dem tok også for seg hva som burde skje med Ise hvis det ble flertall for en deling.

Lensmann Næss skrev: *"Kravet paa Skjebergs deling er opstaat som en naturlig følge av de motsetningsforhold som alltid vil være tilstede mellom et jordbruks- og et industridistrikt."*

Er det naturlig at Ise innlemmes i Varteig?

Planen var at delingslinja mellom jordbruksområdene i ytre Skjeberg og Hafslundsområdet med sin industri og tettbebyggelse, skulle følge Isesjø. Området vest for Isesjø ville da bli den nye industrikommunen. Men, påpekte Næss, nordre del av dette området, fra Roligheten og opp til Ise var alminnelig bondeland, og det kunne neppe tenkes at det ville komme noe industri der heller. Altså burde dette området ikke tilhøre en industrikommune.

Næss støttet derfor en tanke som tidligere var blitt lansert av O.C. Toftner, eieren av Ise Meieri, om at denne delen burde legges til Varteig kommune. Og da, skrev Næss, ville Hafslund- og Borgenområdet antagelig være for lite til å danne en egen kommune. Løsningen burde derfor bli at dette området ble en del av Sarpsborg kommune. Samtidig burde også Hafslundsøya legges under Sarpsborg da også den var et mer bymessig strøk og dessuten var geografisk atskilt fra Tune.

Fredag 14. november ble det holdt et møte på Foreningsborg på Ise der det var orientering om delingssaken. Hovedtaler var lensmann Undrum

som sterkt frarådet deling og mente at grunnlaget for forslaget var et hastverksarbeid som prøvde "å lure" folk til å stemme for deling. Skulle dette forslaget likevel bli vedtatt, var han enig i at Ise-området burde legges til Varteig. Neste taler var varaordfører Hamang som varmt forsvarte delingsforslaget. O.C.Toftner deltok også på møtet. Han var, sammen med eierne av A/S Haga Hoell, Hans og Johan Haga, i mot delingen.

En folkeavstemning uten klart svar

Folkeavstemningen som ble holdt 24. november, viste at kretsene i ytre Skjeberg hadde et solid flertall **mot** deling. I Hafslundområdet var det derimot nesten 80 % **for** deling. I Ise skolekrets var det stort flertall **mot** deling. Hele Skjeberg sett under ett viste et lite flertall for deling. Kommunestyret i Skjeberg hadde opprinnelig vedtatt at folkeavstemningen skulle avgjøre delings spørsmålet, men resultatet etter behandling i kommunestyret, ble likevel at Skjeberg kommune skulle bestå uforandret. Og dermed ble det også stopp for diskusjonene om hvilken kommune Ise burde tilhøre.

Kommunikasjoner

Da 1. verdenskrig var slutt og både person- og varetransport økte både innad i landet og mellom de nordiske landa, økte også behovet for store forbedringer og nyanlegg både i jernbane-, veinett og båtruter. Det var mange planer for samferdsel og godstransport, også i Varteig.

Furuholmen brygge var i dårlig stand.

A.S. KRABBEN holdt årsmøte 12. februar. Styret bestod av kjøpmann Harald Olsen, advokat Didriksen, lensmann Nes, mølleieier Vold fra Skip-tvet og kjøpmann Thorlander. Hele styret ble gjenvalgt. Etter valget ble det bestemt å rette på brygger som

var i dårlig stand; spesielt gjaldt dette brygga ved Furuholmen. Årsregnskapet viste "godt og vel ballanse". Etter årsmøte var det fest for å feire selskapets 50 årsjubileum.

En plan for nye og bedre veier i fylket

Østfold fikk i 1919 en svært ambi-

siøs veiplan som tok for seg både vedlikehold og nyanlegg i et 10-års perspektiv. Veidirektøren i Østfold fylke la fram følgende budsjett for første termin av 1919: 140.000 kr. Det var tre hovedprosjekter som skulle dele på denne bevilgningen: Bergenhuskrysset – Rørvannet, Ramstadhagen – Havnaas og Kulturp - Nipa - Nordby.

Helt fra før 1. verdenskrig hadde fylket bevilget penger til utbedring av veien fra Sarpsborg til Gautestad (gml rv 11). I 1919 overtok fylket alt ansvar for denne veien, som nå ble betegnet riksvei.

Varteigveien

Så kom turen til veien over Hafslundsøy til Varteig kirke. Nipebrua ble lagt på plass sommeren 1916, og man fortsatte å rette ut og forsterke veien videre mot Kulturp. Men pga. uenighet mellom grunneierne og fylket og derpå følgende skjønn og rettssaker, gikk det sakte framover, men i 1919 var arbeidet godt i gange igjen.

På Hafslundsøy hadde man valget mellom to traseer kalt østre linje og vestre linje. På det vestre alternativet måtte det sprenges nær hus og kraftlinjer, og det ville da bli 2.330 kr dyrere. På østre linje var det gitt lovnad om delvis fri grunn, så dette alternativet ble da valgt. Denne traseen

fulgte omtrent dagens Nordbyvei, mens vestre linje omtrent fulgte Edvard Strands vei. Denne veien fikk da tilnavnet "Gamleveien".

8. september har Glommen en liten notis som melder at man kommende uke igjen skal ta fatt på arbeidene på veien Rødsøen-Varteig kirke. Videre opplyses det at et arbeidslag fra Trøskenveien, som nå er ferdig, skal overføres til Varteigveien. Notisen avsluttes med: "Arbeidet vil antagelig ta etpar aar. Naar den blir ferdig, faar vi vel en bilrute, som blir nyttig naar veien i sin tid maa fram gjennom Os til Eidsberg".

Strid om Skjebergdalsveien

Skjeberg herredsstyre vedtok sommeren 1919 at Skjebergdalsveien fra Øby og videre skulle legges om slik at den gikk under Holtåsen (altså langs med Isesjø der den nå går). Veien fra Øby til Holt skulle bli sidevei, og gamleveien fra Holt og fram mot Torgrimsby skulle legges ned. For det første ville man da unngå noen bratte bakker, og den nye veien ville bli 252 meter kortere.

Dette vedtaket startet en hissig avisdebatt. På den ene siden sto Erik Holt, Naalum. Han var mot omleggingen og hevdet at "Hvis hestene ikke kan trekke lasset uten yderste anstrengelse paa

Postkort med dampbåten «Krabben» som er i ferd med å legge til ved brygga ved Tangen, trolig omkring 1910. I 1919 konstaterte styret i AS Krabben at brygga ved Furuholmen var i dårlig stand. Fotograf: Ukjent Eier: VHS fotoalbum

en kort veibit med stigning 1 meter paa 20, saa er samme lass ogsaa for tungt paa horisontal vei." Videre påpekte han at en omlegging ville bli til ulempe for de som bodde på Holt, Mattisbråten og Røstad. Dessuten ville omleggingen bli mye dyrere enn å ruste opp den eksisterende vei, og pengene man kunne spare, burde heller brukes på veien fra Buer over Sæteråsen og bakken ved Tveter, fordi folk brukte denne veien når de skulle til Skjeberg.

Området øverst i Skjebergdalen rundt Børtevannet, ble ofte kalt for "Fjella". Veien fra skolen og videre var privatvei. Oppsitterne der hadde krevd at det korteste veialternativet ble valgt. Holt mente at de som bodde i "Fjella", burde tenke på at kommunen brukte mye penger på privatveien fra skolen og oppover, så de burde ikke uttale seg om et alternativ som ville påføre kommunen større utgifter. Samtidig tok han opp det at noen

Store planer om utenlandsferge til distriktet.

Samtidig ble det planlagt en fergerute mellom Danmark og Norge, og planer for nye jernbanestrekninger i tillegg til østre og vestre linje gjennom Østfold ble fremmet. Ferga skulle både ta persontransport og være jernbaneferge slik at en slapp omlasting av gods. Vestsidan av Oslofjorden ble av mange sett på som uaktuell da Jarlsbergbanen – som både Larvik, Tønsberg og Brevik ville være avhengig av, var smalsporet, og vognene ville da måtte omlastes for transport videre innover i landet.

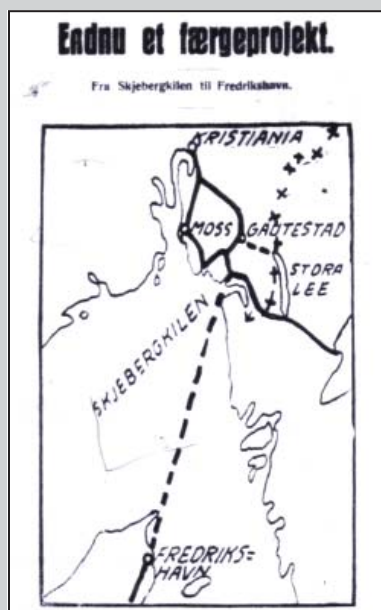
Kristiania var også uaktuelt både på grunn av den hyppige tåken i Kristianiafjorden, og det faktum at jernbanestasjonen der allerede var overbelastet.

Da det ble aktuelt med en direkte båtforbindelse mellom Danmark og Norge, ble det lansert flere steder både øst og vest for Oslofjorden (eller Kristianiafjorden som den het da). Sarpsborg og Skjeberg kommuner satte ned en felles komite og engasjerte ingeniør J.A. Bjerck Hunder til å lage en utredning for fergeanløp i Skjebergkilen.

Argumentene for at Høysand var et bedre alternativ enn Moss, var flere. Reisetiden ville bli en time kortere, det var kort vei til jernbane, og en vil kunne utnytte både østre og vestre jernbanelinje. Skjeberg-alternativet vil også bli flere millioner billigere enn for eksempel Moss der man måtte rive flere hus og erverve dyr grunn.

De innsparte pengene kunne så brukes til å bygge ut østre linje på østsiden av Øyeren fram til Fetsund (fra Mysen). Og man kunne kanskje også få realisert prosjektet med sidespor fra Gautestad til Stora Lee, og på den måten gi et godt alternativ for tømmertransport fra de svenske skoger.

Et siste alternativ som talte for at Skjebergkilen burde velges som anløpssted, var at "den er et av naturen udmerket havnebasin med tilstrekkelig dybde helt ind for de største sjøgaende skibe og beskyttet mot havet udenfra bedre end havnen ved Moss", som ingeniøren påpekte.

Skoletiden må reduseres pga de dårlige veiene

At veiene i Skjebergdalen var i dårlig forfatning, kommer også fram i et referat fra Skolestyremøte i Skjeberg. Der ble det behandlet et forslag om å redusere skoletida i småskolen til 12 uker, og sette ned antall uker i storskolen fra 18 til 14 pga "lange og besværlige" veier. Forslaget ble vedtatt som en midlertidig ordning.

I bakre del av bildet ser vi veien som går under Holtåsen. Helt til høyre skimtes sporene etter den nedlagte veien. Foto og eier av bildet: Solveig Rød

hadde snakket om å bygge vei videre fra "Fjella" til Rokke, noe som i følge Holt måtte være galskap med den lille trafikken denne veien ville få.

I dagene og ukene etter Holts innlegg i avisa, kom det svar fra noen i Skjebergdalen, og tonen ble etter hvert ganske "ufin", noe Holt tok opp i nye avisinnlegg. En av de som var uenig med Holt, mente at han hadde sagt at de i Skjebergdalen ikke burde ha vei, og at Holt og faren hans hadde stemt mot alle bevilgninger til veier i Skjebergdalen.

Dette førte til et illsint svar fra Holt som tilbakeviste begge påstandene. Også en annen gårdbruker i Skjebergdalen skrev et lengre innlegg mot Holts synspunkter, og hevdet bl.a at to ingeniører hadde uttalt at Skjebergdalsveien var en av fylkets verste veier med hensyn til bratte bakker, og at det ikke kunne påregnes tilskudd fra fylket hvis ikke veien ble gjort "flatere".

Resultatet vet vi jo i dag; veien ble

*«Vinterbakken» sett mot Skjebergdalen.
Foto og eier av bildet: Solveig Rød*

lagt om, og veien til Holt og videre ble privatvei. Den delen som ble foreslått nedlagt var for øvrig farbar i hvert fall til midten av 1900-tallet - og kan fortsatt sees i terrenget.

Ellers kan det nevnes at veien forbi "Vinterbakken" allerede var utbedret slik at bakken fikk mye mindre stigning.

Øistein Bøe:

Roald Dahls røtter til Kingsrød og Langengen

Den britiske forfatteren Roald Dahl har status som verdensberømt barnebok-klassiker. Hans produksjon omfatter også atskillige romaner og novellesamlinger for voksne. At farmoren Elen Torine var født på Kingsrød, med far fra Langengen, er nok mindre kjent.

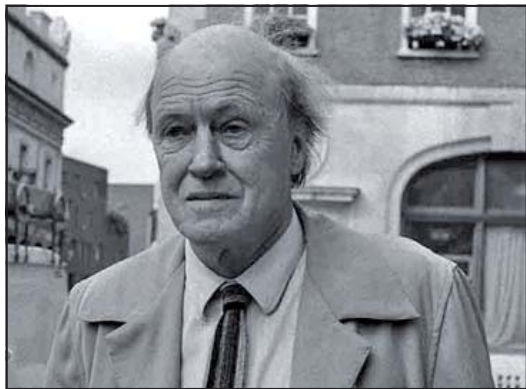
Det var mye godt Varteig-blod i årene til Roald Dahl (1916-1990). Vi skal ikke påstå det, men kanskje finnes en bit av Kingsrød eller Langengen (Langenga) i hans forfatterskap.

Fantasien kunne muligens gitt grobunn for «Charlie og sjokoladefabrikken» i Varteig, mens vi er i større tvil om grøsser-serien «Tales of the Unexpected» hadde funnet sin plass i bygda.

Uansett – slektslinjene går solid tilbake til gnr 3053 bnr 1 Kingsrød og gnr 3043 bnr 4 Langengen.

Bauta med Varteig-blod

Roald Dahl står som en internasjonal bauta med sitt forfatterskap. Han er mest kjent for sine barnebøker, men

hans store produksjon startet med bøker for voksne. Anerkjennelsen er verdensomspennende, selv om mannen med Varteig-blod provoserte mange med det som betegnes som en grotesk og trendsettende humor.

Dahl ble kritisert for at bøkene hans kunne være både vulgære og brutale, og at de undergravde voksnes autoritet. I dag er barneboktrendene endret, og denne typen humor er akseptert.

Elen Torine fra Kingsrød

Roald Dahls farmor var altså Elen (også skrevet Ellen) T(h)orine Andersdatter. Hun kom til verden på Kingsrød lørdag 15. november i 1834. Hun var eldst i en søskenflokk på sju, der foreldrene var Birthe Olsdatter Kingsrød (født 17. juli 1811) og Anders Eilertsen Langengen (født 22. april 1811).

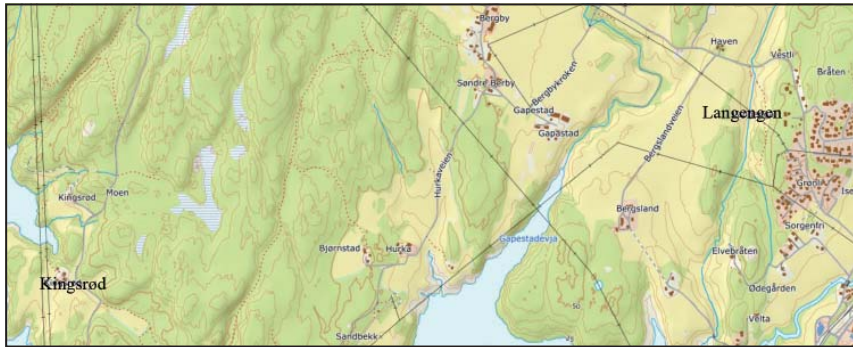
Elen Torine kom til verden før foreldrene giftet seg. Birthe og Anders slapp imidlertid det forsmedelige

Den walisisk-norske forfatteren Roald Dahl hadde tykke slektsrøtter tilbake til Varteig.

Bildet er hentet fra planetradio.co.uk

Forfatter for både barn og voksne

Roald Dahl er nok mest kjent som barnebokforfatter, og skrev i alt 22 barnebøker med magisk tilsnitt. Hans romaner og novellesamlinger for voksne er preget av morbid svart humor og overraskende vendinger. Mange av novellene ble filmet i TV-serien «Tales of the Unexpected». Også flere av barnebøkene er filmatisert, som «Danny og den store fasanjakten» (1989), «Matilda» (1996), «Charlie og sjokoladefabrikken» (1972 og 2005) og «SVK» (2016). Noen av bøkene er dessuten bearbeidet til musikalener.

Kart som viser Kingsrød og Langengen. Roald Dahls farmor Elen Torine er født på Kingsrød, men mor og datter flyttet til Langengen etter bryllupet i 1834.

«uægte» i kirkeboka, ettersom de giftet seg 9. januar, og Elen Torine ble båret til dåpen to dager senere. Presten anbeforte da også spesielt om foreldrene: «Den 9de Januar 1835 ægteviiede». Da var Anders benevnt som «national Artillerist» som bodde hjemme på Langengen, mens Birthe var «gaardmandsdatter» på Kingsrød.

Mye tyder for øvrig på at livet hang i en tynn tråd for henne som skulle bli bestemoren til verdenskjente Roald Dahl. Elen Torine ble nemlig hjemmedøpt, besørget av hennes morfar Ole Tostensen Kingsrød.

Til Ødegården, og Sarpsborg

Etter giftermålet flyttet Birthe og lille

Elen Torine til Anders på Langengen. To år senere kjøpte de gnr 3044 bnr 3 Ødegården under Øvre Isetorp. Og familien vokste med døtrene Anne Marie født 12. oktober i 1836 og Oline 20. november i 1839.

I 1844 solgte de imidlertid «Ødegården» og bosatte seg i Gleng, der far Anders livnærte seg og familien som byggmester. I Sarpsborg kom for øvrig barna Ole Peter, Mina Julie og Johan Marius. I 1851 kjøpte Anders gnr 2060 bnr 3 Vestre Skjøren i Tune, og der kom yngstebarnet Agnethe til verden.

Birthe fra Kingsrød døde 4. oktober i 1871, ektemannen Anders fra Lang-

Roald Dahls farmor Elen Torine kom til verden på Kingsrød 15. nov i 1834. Dette bildet er fra rundt 1912, men tømmerfjøset som kan skimtes til høyre for hovedhuset sto nok der da hun ble født. Personene på bildet er Karl Kingsrød, Olaf Bergby og Johan Kingsrød. Foto: Ukjent. Eier: Yngvar Kingsrød.

Krigsflygeren og spionen

«Han levde et liv som en virkelighetens James Bond, med spenning, luksus og kvinner som falt pladask», het det om Roald Dahl da den første autoriserte biografien om ham kom i 2010. Han var britisk spion under andre verdenskrig, og spionasjen var blant annet rettet mot det amerikanske senatet. Han ble en mester i å knytte kontakter innenfor den økonomiske og kulturelle eliten på 1940-tallet. Tidlig under krigen ble han folkehelt i Storbritannia etter at han som jagerpilot i RAF ble skadet under oppdrag i Libya.

Utviklet ventil for barn med vannhode

Da Roald Dahls sønn Theo (født i 1960) var fire måneder gammel, ble barnevognen han lå i påkjørt av en drosje. Theo fikk vannhode, og faren var med på å utvikle en pumpe til hjelp for barn med slike skader.

Prosjektet var i samarbeid med Dahls venn Stanley Wade og nervekirurg Kenneth Till. «Wade-Dahl-Till-ventilen» hjalp i ettertid tusenvis av barn med sykdommen. Ingen av de tre tjente for øvrig penger på oppfinnelsen, ettersom den ble erstattet av mer moderne teknologi.

engen døde 1. mars i 1876. De ligger gravlagt på Sarpsborg kirkegård.

Velsituert familie

Anders Eilertsen Langengen må ha vært en velsituert mann, i alle fall i deler av sitt liv. Roald Dahls oldefar sto for oppføringen av mange bygårder i Sarpsborg. Han ble sett på som en meget dyktig snekker og finsnekker.

Anders eide Kjølstad-gården, og i 1851 ble han i et makeskifte eier av gårdsbruket Vestre Skjøren i Tune. Den gården hadde han i seks år. I mellomtiden kjøpte han også Pellygata 71 (Lae Evensen-gården). Den ble for øvrig solgt på auksjon i 1862.

Anders Langengen var en holden mann, han drev kunsthandel og inviterte til dansetilstelninger på egen bopel. Sånn sett hørte han til eliten i byen.

Noe må imidlertid ha gått galt med Anders Langengens økonomiske disposisjoner, for det sies at han døde som en fattig mann. Hans bortgang var for øvrig ekstra tragisk. Han ble drept da store mengder bakhonved falt ned over ham.

En driftig og flink snekker

Anders Eilertsen Langengen slo seg opp som byggmester i Sarpsborg, men var også mye brukt som snekker i Varteig. Olav Spydevold betegner ham som en driftig og flink håndverker, når han omtaler Anders i boka «Varteig, en liten bygds historie» (1956).

Anders sto blant annet for oppføringen av bolighuset på Åsen under Knatterud på 1860-tallet. Stua hadde tidligere stått på Midtfjeld, under navnet «Randistua».

Slaktermester

Vi vet ikke så mye om Elen Torines oppvekst, bortsett fra at hun altså som fem-åring flyttet fra Ødegården til Gleng sammen med foreldrene Birthe og Anders og to yngre søstre. Skolegangen fikk hun følgelig i byen.

Det er ukjent hvorvidt Elen Torine ble med til Tune da familien kjøpte Vestre Skjøren. Hun var 16 år, så muligens var hun i tjeneste i Sarpsborg. Hun var i sitt 30. år da hun 20. juni i 1864 giftet seg med Olavus Trulsen Dahl. Vielsen fant sted i Sarpsborg kirke.

Olavus (ble også skrevet Olaves og Olaus) var født 2. mai i 1834 på husmannsplassen Smådal under Krosby søndre i Trømborg. Han flyttet høsten 1854 («eller noget før») til Sarpsborg for å begynne i tjeneste hos slakter Mathias Magnusen. Olavus ble selv slaktermester året før han giftet seg med Elen Torine, og i 1873 var han handelsborger i byen.

Far med to måneders mellomrom

Den godeste Olavus, altså Roald Dahls farfar, klarte det mesterstykket å bli pappa med bare to måneders

Smaadal i Trømborg ble til Dahl

Olavus Trulsen Dahl, Eidsberg-mannen som giftet seg med Elen Torine Andersdatter fra Kingsrød/Langengen, var første generasjon som tok Dahl som slektsnavn. Han hentet navnet fra husmannsplassen han ble født på i 1834, nemlig Smaadal under gården Krosby søndre i Trømborg.

Foreldrene til Olavus, Roald Dahls oldeforeldre, var Kristine Olsdatter og Truls Pedersen. De hadde fått forpaktningkontrakt på Smaadal i 1831, men ble selveiere på bruket sju år senere.

Gården Smådahl i Eidsberg har i dag gnr 158 bnr 2, og er på 26 mål jord og 45 mål skog.

mellomrom. 4. desember i 1863 nedkom Elen Torine med sønnen Harald i Sarpsborg, gutten som ble Roald Dahls far. Ti uker senere ble Olavus pappa igjen. Karen Oline Johannesdatter fra Rakkestad (ca. 23 år) fødte ham sønnen Johannes Anton. Nedkomsten skjedde på Skjøren i Tune.

Begge jentene var ugifte, og for Karen Olines vedkommende har presten for sikkerhets skyld ført inn i kirkeboka «1. Gang for hende». Altså første barnet utenfor ekteskap.

Vi vet ikke hvilke valgets kvaler Olavus hadde, eller for den saks skyld om begge jentene hadde ønske om å gifte seg med ham. Det endte i alle fall med at han gikk opp kirkegulvet i Sarpsborg kirke med Elen Torine. Det skjedde 20. juni i 1864.

I likhet med Elen Torine selv, slapp også sønnen Harald å ha «uægte»-stemplet hengende ved seg. Det løste de ved å bære ham til dåpen seks dager etter vielsen. Da var Harald drøyt et halvt år gammel. Det var situasjonen på dåpsdagen som var avgjørende for presten, og derfor står det pent og prydelig «ægte» når Haralds dåp føres inn i kirkeboka.

Mye bra folk

Elen Torine Andersdatter som så dagens lys på Kingsrød i 1834, har en betydelig etterslekt. Og mye bra folk kan rose seg av å ha sine forfedre fra Kingsrød og Langengen. Det gjelder eksempelvis F. E. Dahl som importerte Toyota, marinbiologen Pia Ve Dahlen som ble TV-kjendis i fjor da temaet var plast i havet, og endelig fiolinisten og kulturadministratoren Ole Hermann Huth. For å nevne noen.

Flytter til Oslo

Elen Torine fra Kingsrød/Langengen og Olavus fra Smådahl i Eidsberg fikk seks barn som alle ble født i Sarpsborg:

- Harald, født 4. desember 1863.
- Klara, født 8. september 1865.
- Ragna, født 1. mars i 1868.
- Oscar, født 10. desember i 1870.
- Olga, født 18. mai i 1873.
- Truls, født 3. januar i 1876.

Tidlig på 1880-tallet flyttet familien Dahl til Oslo, der Olavus fortsatte som slakter. I 1891 var han slakterborger, og drev egen pølsemakerforretning i Biskop Gunnerusgate 7 i Kristiania. Han døde i 1924.

Rømte fra skammen

Harald og broren Oscar dro tidlig hjemmefra. Først var de til sjøs, før de dro til Frankrike for å søke lykken der. Sarpingen Arne Huth (92 år) er tremenningen til Roald Dahl, og har forsket mye på slekten. Han mer enn antyder at Harald Dahl rømte fra skammen over å være født utenfor ekteskap.

- Det var ydmykende å være født som «uekte barn». Derfor er det grunn til å tro at Harald ønsket seg vekk fra

Ole fikk brenne 34 pottet brennevin

Ole Tostensen Kingsrød (1765-1838, Roald Dahls tippoldefar) hadde i 1820-årene rett til å brenne 45 pottet brennevin på gården. I en forordning fra 1698 ble en pott satt til 0,966 liter. I 1875 ble den regulert ned til 0,965 liter.

Brennevinsproduksjonen ga nok en god tilleggsinntekt for Ole og familien. Vi finner ham i en oversikt fra 1827, over dem som betaler avgift for slik produksjon i Varteig. Ole var siste leilendingen på Kingsrød. Sønnen Andreas fikk regjeringens skjøte på gården i 1838.

den skammen, sier Huth. Foreldrene hans giftet seg riktignok før gutten ble båret til dåpen. Like fullt var det for 150 år siden belastende å være «født i synd», ikke bare for foreldrene – men også for barnet når det vokste opp.

Fridde etter en uke

I Frankrike stiftet Harald Dahl familie. Han og hans franske kone Marie fikk to barn. Ellen var født i 1908, mens Louis ble født i 1910 etter at familien hadde etablert seg i Llandaff, nord for Cardiff i Wales. Marie døde i barselseng da Louis kom til verden.

Året etter at Harald Dahl var blitt enkemann, dro han til Norge på ferie. På en dampbåt i Oslofjorden traff han den 22 år yngre Sofie Magdalena Hesselberg (1885-1967). Etter bare en uke fridde Dahl, og kort tid etter giftet de seg og flyttet til Wales. Der slo Harald Dahl seg opp som skipsmegler.

Sofie Magdalena og Harald Dahl fikk barna Astrid, Alfhild, Roald, Else og Asta.

Harald Dahl døde i 1920 av lungebetennelse, bare 57 år gammel. Roald Dahl har selv fortalt at da søsteren

Astrid døde av blindtarmbetennelse bare sju år gammel, var det en så stor sorg for faren at han hadde verken vilje eller ønske om å leve videre da han pådro seg lungebetennelsen seks uker senere.

Arne Huth har samlet slektsinformasjon som også omfatter slektsgangen mot Varteig. Roald Dahl var hans tremening, ettersom deres respektive bestemødre var søstre. Foto: Øistein Bøe

Med formål ekteskap

Harald Dahl, far til forfatteren Roald Dahl, var knust da hans første kone døde i barselseng i 1910. Men han var også en realistisk kar.

I et intervju gjengitt i Aftenposten 7. januar i 1989, forteller Roald Dahl at faren dro til Norge i 1911 med det formål å finne seg en ny ektefelle. «Han var en praktisk mann, og med to små barn aktet han å finne seg en ny hustru. Han var imidlertid bestemt på at denne gang skulle det være en norsk kvinne.» Alle-rede innen utgangen av året var han gift med Sofie Magdalene Hesselberg fra Oslo.

Svenskene herjet

Roald Dahls tippoldeforeldre på Langengen fikk merke svenskenes herjinger under krigen i 1814. Husmannen Eilert Arvesen og kona Mari Eriksdatter fra Vestgård hadde en stor barneflokk, og de følte nok på kroppen hva krigen kostet dem.

Ved en taksering i 1815 er det notert følgende på Langengen: «*Frataget: 5 Tønder Potetes, 4 Økser, 1 Bikube, 2 Sigder, 1 Kjole, 1 Par Bukser, 1 Vest, 2 Par Uldstrømper, 1 «Hadt», 1 sort ulden Damaskes Skjørt og 1 Trøie, 1 Stoffes Kaabe, 1 Sort Taft, 1 Skaalpund Bomuld, 1 Skaalpund Uldgarn, 16 Vinduesruter istykkerlaat, 2 barkedede Skind, 1 Tønde Kaalrødder.*» Totalt taksert til 280 riksdaler. En formue den gang.

Forfatteren

Roald Dahl ble født 13. september i 1916 i Lllandaff, Wales. Han var bare tre år da faren døde, men familiens formue var av en sånn størrelse at Roald fikk en solid utdannelse ved engelske kostskoler.

Han giftet seg i 1953 med den amerikanske skuespilleren Patricia (Patsy Louise) Neal (1926-2010), og de slo seg ned i England.

Fra 1955 til 1965 fikk de fem barn. Olivia Twenty, som døde av meslinger da hun var sju år gammel, og deretter Chantal Sophia («Tessa»), Theo Matthew, Ophelia Magdalena og Lucy Neal. Olivia var født mens foreldrene bodde på Manhattan, New York, mens de fire øvrige kom til verden i Oxford. Både Tessa og Lucy er forfattere som faren.

En krevende person

For å si det mildt, Roald Dahl hadde en krevende personlighet. Ekteskapet med Patricia Neal er betegnet som svært turbulent. Det endte da også

i skilsmisse i 1983. Han giftet seg i desember samme år med Felicity («Lissy») d'Abreu Crosland (født i 1938).

Roald Dahl døde på John Radcliffe Hospital i Oxford 23. november i 1990 av leukemi. Han ligger gravlagt i Great Missenden, der han bodde de siste 36 årene av sitt liv, og der det også er et eget museum som forteller om hans liv og virke.

Forfedre i Varteig

Helt på tampen tar vi med noen slektsledd tilbake fra Roald Dahls farmor Elen Torine, som var født på Kingsrød 15. november i 1834. Hennes foreldre var Birthe Olsdatter Kingsrød (født 17. juli i 1811) og Anders Eilertsen Langengen (22. april i 1811).

Birthe var fra en søskenflokk på seks, med foreldre Marthe Pedersdatter Haugen på Rolvsøy (født i 1774) og Ole Tostensen Kingsrød (ca. 1765).

Anders var eldst blant sju søsken, og foreldre var Mari Eriksdatter Vestgård (født i 1788) og Eilert Arvesen Velta/

De siste på Langengen

Harda Larsen (1876-1919) og Herman Kristiansen (1864-1944) var de siste beboerne på Langengen. De tok siden slektsnavnet Bergli. Harda, Herman og de øvrige i huslyden flyttet fra plassen i 1900 eller 1901. Eldstesønnen Arne kom til verden på Langengen i 1899, men familien var flyttet til Velta da Lorents ble født i 1901, og de hadde etablert seg på Bergli da Harald kom i 1903.

På Langengen bodde også Hermans mor Anne Hansdatter og fosterbarnet Bjarne Johannessen. Også disse to ble med via Velta til Bergli. Stua på Langengen ble for øvrig tatt ned og satt opp igjen på Bergli.

Langengen (1786).

Går vi ytterligere en generasjon bakover, var Oles foreldre Boel (Bodil) Olsdatter, trolig fra Skauge (født ca. 1728) og Tosten Andersen Kingsrød (1727). De fikk seks barn.

På Vestgård var det ni barn som kom til verden, og Maris foreldre var Anne Olsdatter Bergerud og Erik Scjøllersen Jelsnes-Ødegården. Og endelig tar vi med at Eilerts foreldre

var Rønnaug Olsdatter Velta og Arve Børresen Sikkeland. Rønnaug og Arve fikk elleve barn. Arve hadde tidligere vært gift med Eli Gulbrandsdatter Spydevold. Hun døde i barselseng da hun skulle føde deres tredje barn.

Kilder:

Kirkebøker, folketellinger etc.

Rolf Eriksen, Sarpsborg.

Arne Huth, Sarpsborg

Kjentfolk med Varteig-røtter

Vår tanke er å gi deg én kjendis med solide Varteig-røtter i hvert Inga-hefte i årene framover. Gode Varteig-gener utvikles og trives nemlig også utenfor bygdas grenser, og det kan være spennende å registrere kjentfolk med Varteig-blod.

Vi har hatt følgende artikler:

2012: Tarjei og Johannes Thingnes Bø, med oldefar fra Basken, 2013: Magne Furuholmen, med farmor fra Brusevold og farfar fra Nordre Furuholmen, 2014: Gunnar Staalesen, med mormor fra Klemsdal, 2015: Jahn Teigen, med tippoldefar fra Nordre Furuholmen, 2016: Runar Borge, med mor fra Kultorp, 2017: Simen Brenne, med far fra Småbergveien, 2018: Aksel Lund Svindal, med oldefar fra Knatterudfjellet.

I år har turen kommet til Roald Dahl, med farmor fra Kingsrød/Langengen.

Gundersen Eiendom as

Helgebyveien 27

1734 Hafslundsøy

Tlf. 915 80 844 - 69 14 97 42

Kristian Sikkeland

Sikkeland gnr 3042, bnr 7 m.fl.

Kristian Sikkeland, tidligere eier av gården som har vært i slekta i mange generasjoner, har skrevet en fyldig historie om hus, mennesker og arealer på gården som har flere gårds- og bruksnummer. Her følger et utdrag av dette.

Betydningen av Sikkeland-navnet

Navnet er av professor O. Rygh forklart som sammensatt av elvenavnet Sika og slåtlandet rundt. Det kan trolig dreie seg om Ise-elva. Storgården Sikkeland hadde tidligere grense mot denne elva og eide halvparten av fossen ved Ise.

Første gang noen finner navnet nedtegnet, er i 1311. Da er formen "Sikulandum". I 1574 er benevnningen "Sickulandndt". I 1310 bestemte lagmannen i Tønsberg at Sikkeland med møllested skulle tilfalle bispestolen.

Alt gods som var gitt/tatt fra Sikkeland til den katolske kirke, fikk navnet Sikulanda Proventa, og benifisert Halvardskirken i Kristiania. Etter reformasjonen ble Proventaen overtatt av kongen, og inntektene fra den ble overført til Den lærde skole I Kristiania.

I 1824 blir min tip-tip-tip oldefar selveier idet han fra regjeringen får skjøte på 11 5/6 lpd av 3042/7. Men så sent som i 1915 betaler min bestefar 1.116 kroner til Katedralskolen i Kristiania, altså var ikke hele gården selveid.

Gårdstunet på Sikkeland gnr 3042 bnr 7 m. fl. slik det ser ut i dag. Belsbyveien går på oversiden. Eier av alle bildene i artikkelen: Kristian Sikkeland

Nåværende slekt på gården

Nåværende slekt på Sikkeland er kjent i fire generasjoner før de ved leie og senere kjøp overtar gården. Slekten har gammel rot i Varteig, men det er først ved "stamfar" Helge Arnesen (1586-1675) at vi har sikker kjennskap til den. Helge levde sitt liv som leilending på Øvre Lunde (gnr 3011).

En sønn av Helge var Arne Helgesen (1632-1732). Faren fikk Arne giftet med en datter til storbonden Amund Kongsrud. Derfor kunne Arne, via opphold på Kokkim (gnr 3015) og Gryte (gnr 3016), overta Kongsrud (gnr 3013) i 1665.

Arne Helgesen ble hele 100 år gammel. Hans sønn, Lars Arnesen (1677- 1761) ble etter hvert lei av å gå hjemme på Kongsrud og vente på farsgården. I 1720 kjøpte han derfor $\frac{3}{4}$ skpd i Nordre Bergby (gnr 3051). Han holdt visstnok leilendinger på denne gården etter at han overtok Kongsrud. Fra 1729 ble han også en tid eier av Kongsrud.

Lars sin sønn, Jens Larsen (1720-1773) bygslet Nordre Bergby i 1750. Senere ble han selveier. Det antas at han tok del i, eller drev, eget gjestgiveri ved Ise. Da mest sannsynlig på Øvre Isetorp. Om Jens gikk det flere historier om hans kjempekrefter. På Sikkeland ligger en stor, kulerund sten som de fleste har problemer med å rikke fra bakken. For å stanse gjestenes selvskryt i skjenkestua, tok Jens stenen opp av fossen ved Ise Mølle, bar den under armen over til Ise Gjestgiveri og plasserte den midt på

bordet i skjenkestua. Da ble det stille i rommet og fort tynt rundt bordet.

Om Jens sine tre sønner er det å lese at Even overtok farsgården. Arne ble gift til Hovden, og Lars kom til Sikkeland. Det skjedde i 1782, og siden har slekten holdt til på denne gården.

Litt om gårdens eiere fra 1782 til i dag

Lars Jensen Bergby (1762-1832)

Bare 20 år gammel bygslet Lars, i 1782, 10 lpd i gården Østre Sikkeland. Han ble gift 5/1 1783 med Maria Leeghsdatter Prestegaarden (1763-1830). Ved vielsen er bosted oppført å være Sikkeland. Lars var også soldat.

I 1824 ble Lars selveier, i det han fra regjeringen fikk skjøte på 11 $\frac{5}{6}$ lpd i gården. Maria og Lars fikk 5 barn: Anne (1783), Oleana (1786), Berta (1789), Anders (1796) og Jens (1798).

Jens Larsen (1798-1866)

Foregåendes sønn, Jens, fikk i 1829 farens skjøte på 10 $\frac{53}{192}$ lspd i farsgården. I 1838 står han som eier av 5 $\frac{5}{12}$ lpd, noe som tyder på at eiendommen er delt. I 1832 ble Jens gift med Marie Amundsatter Lunde (1812-1894).

Da Jens var 12 år gammel, var "gamledoktor" Kingsrud på besøk. Denne hadde med seg Svarteboka, som han la fra seg i vinduskarmen da han gikk til bords. "Doktoren" ble hvit av skrekk og harme da han fikk se gutten stå og lese i den. Heldigvis hadde Jens bare lest de 2-3 første sidene i boka. Det berget han fra å være tapt til Gamle-Erik.

Avholdsmannen som ble påkjørt av ølvogna

Ole var en ivrig sanger, og en tid var han forsanger i Varteig kirke. Han var strengt kristen og avholdsmann. Det virker derfor som en skjebnens lune da avisa "Sarpen", 4. okt 1915, kunne fortelle at gårdbruker Ole Jensen Sikkeland i Sarpsborg var påkjørt av en av bryggeriets ølvogner og stygt skadet. Men "Han faar dog neppe noget varig men av uheldet", meldte avisa. Det viste seg å stemme. Men høsten 1919 ble han rammet av lungebetennelse og døde 1. okt.

Som 14-åring skjøt Jens en bjørn. Bestefaren og en nabo hadde lagt ut åte og holdt vakt i en barhytte. En natt, mens de gamle lå og sov, og gutten holdt vakt, kom bjørnen. I stedet for å vekke gamlingene, besørget Jens skytingen selv. Det skal ha vært en stor, mørkebrun bjørn.

Rodeinndeling av veiene i Varteig ble innført i 1836. Jens ble den første rodemester for rode 2. Denne hadde ansvaret for hovedveien Rødklev – Isebroen, bygdevei 4, samt bygdevei 1 på strekningen mellom Prestegården og Sikkeland,

Jens var en av de fire første bønder valgt inn i bygdas skolekommisjon. Her hadde de fire bøndene flertall. For å spare penger, nektet de å etterkomme skoleloven av 1860. Den påla kommunen å endre skolevesenet fra omgangsskole til fast skole innen 1861. Etter trusler om justisiell tiltale, valgte kommisjonen å bøye seg for skoledirektørens krav i 1866.

Marie og Jens fikk barna: Johannes (1832-1917), Lars (1834-1915), Marte Marie (1843-1919), Ole (1845-1919), Anders (1850-1934) og Kristian (1852-1878).

- Johannes valgte å bli handelsmann i Sarpsborg. Han opprettet virksomhet i "Sikkelandgården", nåværende Pellygata 63.
- Lars eide deler av Sikkeland sammen med sin bror Ole t.o.m. 1914. Han kjøpte Spydevold Østre (gnr 3040/1) rundt 1885, men flyttet

Søsknene Anders, Marie og Kristian Olsen Sikkeland

først dit rundt 1900. Han eide også Slettevold (Gabrielhytten) (gnr 3042/4) fram til 1917.

- Ole overtok etter hvert (1915) hele Sikkeland (gnr 3042/7 m.fl.)
- Anders var utdannet som lærer fra Rakkestad lærerskole. Han virket i 36 år som lærer ved grev Wedel-Jarlsbergs gods. Han skrev sine "Opptegetninger" datert oktober 1928. Den handler om egen slekt og dagliglivet i Varteig. Deler av materialet ble brukt i Olav Spydevolds bygdebok.
- Kristian utvandret til Amerika i 1873, og døde der 25 år gammel av nervefeber

Da hesteavlslaget ble stiftet

I 1908 kom 11 oppdrettere sammen i møte hos Kristian på Sikkeland for om mulig å få i gang hesteavlslag i Varteig. Her ble "Varteig og omegn hesteavlforening" stiftet. Formålet med laget var først og fremst felles hingstehold. I en periode, fra 1914, var lagshingsten, "Kong Bjørn", plassert på Sikkeland hos brødrene Anders og Kristian. Hingsten fikk 2. premie og medalje for avkom under jubileumsutstillingen i Kristiania i 1914. Han er regnet som en av de beste avlshingstene som har stått til bruk i Østfold.

Les om "Varteig og omegn hesteavlforening" i Inga 2008.

Etter Jens var det sønnen Ole Jensen (1845-1919) som overtok. Ole ble i 1879 gift med Sophie Olsdatter Gjerberg (1842-1897). I folketellingen for 1875 står Ole som eier av Sikkeland Østre (gnr 3042/7) og Vestre / gnr 3043/5). Hans mor, Maria, beholdt eiendomsretten noen år. I skjøte undertegnet desember 1875 overdrar hun sin del av Sikkeland til sønnen, Ole. Samlet kjøpesum er 1200 spd, herav påhvilende gjeld 800 spd.

I folketellinga for både 1865 og 1875 er Ole sin bror, Lars, oppført som eier av Sikkeland Østre (gnr 3042/11) og Vestre (3043/10). Lars kjøpte i tillegg Spydevold Østre (gnr 3040/1) som han drev i egen regi.

I skattebøkene som løper til og med 1914, ser vi at Ole eier Sikkeland Østre (gnr 3042/7) og Vestre (gnr 3043/5) og (gnr 3043/10). Sammen eier brødrene, Ole og Lars, Klemsdal (gnr 3038/2) og Sikkeland Østre (gnr 3042/7 og (gnr 3042/13).

I skatteboken for 1915 ser vi at alle overnevnte eiendommer eies av Ole Jensen. Eiendommen som ble delt i 1838, er igjen samlet. I tillegg er Klemsdal (gnr 3038/2) kjøpt 1844 og

Bråten (gnr 3042/13) kommet til, så da er vi framme ved dagens eiendomsstruktur.

Da Ole og Sophie giftet seg i 1879, hadde hun med seg datteren Elise Arnesdatter (1867-) fra et tidligere forhold. Hun flyttet med sin bror, Anders, til Knatterud og ble boende der resten av livet.

Ole og Sophie fikk barna Kristian (1880-1958), Anders (1882-1985) og Marie (1885-1934). Anders overtok Knatterud (gnr 3032/8), mens Marie ble gift med A. Wetlesen på Nesodden.

I 1917, to år etter at han samlet gården, skjøtet Ole den videre til sin eldste sønn, Jens Kristian Olsen Sikkeland (1880-1958). Kristian hadde i 1915 giftet seg med Helene Elise Simensen (1880-1965).

Helene var født i Glemminge og datter av Jens Simensen (1840-1899) og hustru Wilhelmine (1846-1928) født Engebretsen. Helene hadde amtsskole og meieriutdanning bak seg da hun fikk jobb på Ise Meieri.

Om de ansatte jentene på meieriet skriver Einar Brusevold i Ingaheftet fra 1999: *"Mange av disse jentene fant sin framtidige skjebne" i Ise-området og*

Minner om bestefar

Kristian ble for sitt mangeårige arbeid som kretsformann i Tune krets i 1937 tildelt Norges Bondelags diplom med sølvpokal. Han var en ivrig sportsmann og høstet i sin ungdom mange premier. Kristian var spesielt en rask løper. Han var også en av stifterne av Ise Turnforening og selv en ivrig turner.

Vi husker bestefar fra hans plass ved hoggestabben og vedhaugen. Alt av kvist og kvast ble tatt vare på. Da jeg var liten, hadde vi fortsatt vedfyrt komfyr på kjøkkenet, og her passet småveden bra. Den brant også godt i bakerovnen.

Men først og fremst må han knyttes til stell og omtanke for dyr i fjøs og stall. Han var spesielt opptatt av å lære oss respekt for føret. Nabo Ragnar har aldri helt glemt hvor han skulle få plassert tennene på høygaffelen dersom vi ble tatt i å leke i høyet. Om det var spøk eller alvor, torde vi aldri å finne ut av.

Like godt passet han på og holdt ved like, vanningsbrønnen på toppen nord for tunet. Flere beiter i området hadde knapp tilgang på vann i tørre sommere. Denne brønnen var derfor en viktig kilde når kua passerte til eller fra beite. Hit ålte vi oss fram med materialer til flåte. Men byggearbeidet var ikke mer enn i gang, før alt var fjernet.

Deling av bruk

Fra første halvdel av 1800-tallet foregikk det en omfattende oppdeling av gårdsbruk. I bygdeboka skriver Olav Spydevold at i 1903 kan Sikkeland Østre og Vestre ha vært stykket opp i så mye som 30 forskjellige bruk. Tallet kan være noe usikkert, for ikke alle kjøp ble tinglyst og kom i pantebøkene. Frasolgte parseller ble etter hvert kjøpt inn under hovedbølet igjen. I dag er det tre Sikkelandgårder pluss Skoletomta.

Jens Kristian Olsen Sikkeland (1880-1958) og Helene Elise Sikkeland (1880-1965).

ble boende som "kjerringer" på mange av gårdene rundt". For Helene, som via sin mor var i nær familie med en rederfamilie på Kråkerøy, var det nok ikke lett å komme til Sikkeland – et forholdsvis gjeldstynget bruk med trange boforhold. Det eneste rommet i 2. etasje var "kårboligen". På de ca 65 kvm i 1. etasje måtte de nygifte holde til sammen med Kristian sine tre søsken, og året etter kom i tillegg Odmund til verden.

Da Kristian overtok, ble samlet sum for eiendom og løsøre satt til kr 30.000,-. Av kjøpesummen fikk han kr 4.600,- godtgjort som opptjent lønn. For resten måtte han overta gammel

gjeld og stifte ny. Som løsøre nevnes bl.a: 3 hester, 7 kjør og 4 ungnøt, samt halvdel av gårdsredskapen på eiendommen. Den andre halvdel må da nødvendigvis fortsatt tilhøre Lars sine etterkommere på Østre Spydevold, Anders og Ludvig.

Skal vi vurdere gjelden på gården, må vi ta i betraktning at den nettopp var samlet på en hånd, og at det rundt 1910 ble bygd ny låve med fjøs og stall.

Men det skulle bli verre. I 1925 sto et nytt bolighus ferdig. Nå ville familien ut av trangboddhet. Selv om bygget inneholdt to boenheter, var det etter datiden og gårdens bæreevne, et stort hus. Dette var samtidig som landet gikk inn i en kraftig, vedvarende deflasjonstid. Det er derfor ikke feil å si at lån fra Helene sin søster i USA, var avgjørende for at gård og grunn kunne forbli i familien.

Da Thorstein Treholt besøkte Sikkeland

Da Varteig kirke skulle feire 100 årsjubileum var Oddmund Sikkeland formann i Varteig jordstyre. Tvers over for kirken lå det da noen skjemmende rester etter en gammel sagtomt. Det kom derfor en forespørsel om Staten ved jordstyret i Varteig kunne fjerne disse restene. Så en dag opplevde vi barna til vår overraskelse at Thorstein Treholt, satt ved kjøkkenbordet hjemme hos oss da vi kom inn. Etter et kort møte, ble det befarig ved kirken, og sagtomta ble ryddet til jubileet.

Da Treholt noen år senere ble landbruksminister, tenkte vi mye på at han hadde besøkt oss, noe ingen andre i Varteig hadde opplevd.

Familiebilde tatt i 1959. Fra venstre Randi, Bjørg, Kristian, Arne og Oddmund Sikkeland

Randi deltok i alt arbeid på gården både ute og inne. Dessuten la hun ned mye

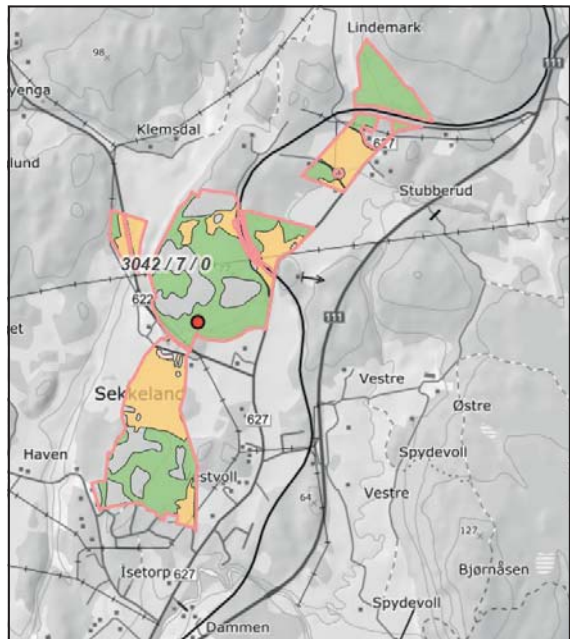
Oddmund Sikkeland (1916-2002) overtok gården i 1949. Han giftet seg i 1944 med Randi Karstensen (1922-2001). De fikk barna Kristian f. 1945, Arne f. 1949 og Bjørg f. 1954.

Oddmund gikk på Østfold Småbrukerskole, Haga og etter endt skolegang der opparbeidet han plen, grusganger og beplantning rundt huset. Det ble også opparbeidet en stor frukt- og bærhage. I dag står det bare igjen ett tre fra denne tida, en Seftaholm. Det er heller ikke mange bærbusker igjen. Oddmund var jaktinteressert, og han var medlem i Ise Skytterlag. Dessuten var han keeper på Ise Sportklubbs lag. Etter at barna ble født, var både han og kona ivrige støttespillere da barna begynte med orientering.

arbeid i å vedlikeholde og utvikle hagen med stenbed og stauder. Randi var i mange år et aktivt medlem i Var-teig Bygdekvinnelag og fant der mye glede i vevstua. Hun var dessuten med i Skolestyret mens barna gikk på skolen.

Neste eier ble Kristian Sikkeland. Jeg overtok gården i 1983. Jeg er gift

*Kart som viser områdene til gården. Den består av følgende:
Klemsdal gnr 3038, bnr 2
Sikkeland østre gnr 3042, bnr 7 og 13
Sikkeland vestre gnr 3043, bnr 5 og 10*

med Synøve Holstad f. 1948. Vi har barna Gro Helene f. 1970 og Lars Kristian f. 1972. Jeg har i alle år hatt arbeid ved siden av gårdsdriften. Etter gymnas og Kalnes Jordbruksskole, jobbet jeg i over 30 år innen offentlig landbruksforvaltning. Da barna ble større, begynte Synøve å jobbe for Sarpsborg kommune.

I 2010 overtok dagens eiere, Gro Sikkeland og Finn Gregersen f. 1968 gården. De har to sønner: Sondre f. 1997 og Emil f. 1999, og fosterdatteren Jullianne Paulsen f. 2006.

Arrondering¹ til besvær

Som nevnt tidligere, og som antall gnr og bnr viser, er gården sammensatt av tidligere smågårder og plasser. Eiendommen består av tre helt atskilte deler:

- Klemsdal : 15 da jord og 9 da skog
- Bråten, Sikkeland, Skrelleberga :

¹ gi landeiendom, stat naturlige grenser ved å erverve mellomliggende områder (ifølge NAOB)

131 da jord, 562 da skog

- Stubberud (Sikkelandløkka): 36 da jord, 43 da skog

Særlig arronderingen av den dyrka marka som består av 185 da fordelt på 10 skifter, bærer tydelig preg av denne oppdelingen.

Transport av maskiner og avling mellom disse delene, byr på utfordringer. Især nå som gårdsredskapsbeholdningen er blitt større, f.eks må skurtresker fraktes om jernbaneovergangen på Ise for å komme til arealene som ligger øst for jernbanelinja.

Omlegging av drifta.

Fram til 1970 var det melkeproduksjon på gården. Da begynte fjøsgulvet å vise tegn på skader. Det sikreste var å avvikle før gulv og besetning forsvant i gjødselskjelleren. Kua ble sendt til slakt. Så fulgte to år med oppforing av ungdyr, før en lang epoke var over. Gulvet "henger" der fortsatt, men altså uten dyr.

Sikkeland omkring 1915.

Signering av håndverkere

Under restaurering av hovedbygningen fant man på baksiden av et kledningsbord følgende påskrift: "Dette huset ble bygget om vinteren, 24. april 1925." Opplysningen var signert av byggmester Magnus Fjeldbraaten og snekkerne Erik Eliassen, Borgenhaugen og Hans Hovik, Rokke.

Det ble raskt satt i gang drenering, planering og kalking for å kunne ta i bruk de gamle beitenene som brukbar kornjord (Klemsdal, Sikkelandhavnene; nord i Skrelleberga).

For å begrense tilslaget av vann, er det de siste 50 åra vedlikeholdt og nygrøftet ”hundrevis” av meter kantgrøft. Men med tanke på forventede nedbørmengder, er nok ikke dreneringssystemet på gården bedre enn det absolutt må være.

Jorda har siden 1994 vært drevet plogfritt, også til høsthvete. På nittitallet var det sterkt fokus på avrenning fra høstpløyd åker. Samtidig var vi utsatt for nesten årlig ødeleggende forsommertørke. Harva løste disse problemene. Også tørkesommeren 2018 ga arbeidsmåten nesten normalavling. Det blir mer krevende når vi får rå våronn. Dyrkingsmåten virker ikke å kreve noe mer bruk av ugrasmidler, og med vår arrondering er den mye mindre arbeidskrevende. Avkastningen pr. arealenhet kan ha gått noe ned, men avkastningen pr. arbeidstime har klart gått opp. En del redskap er kjøpt inn i samarbeid med naboene, noe som også holder kostnadene nede.

Dyrker såkorn for Felleskjøpet

De siste 30 åra har man på Sikkeland dyrket såkorn for Felleskjøpet. Dette gir merarbeid, men er bedre betalt pr kg når avtalen oppfylles.

Skogen

Gården har nå 614 da skog, men bare 320 da regnes som produktiv. I 1985 kjøpte Varteig kommune 65 da skogsområde for å legge ut til boligformål. I dag kalles området Bråtenåsen.

Fra to gårdstun til ett

Nåværende gårdstun besto fram til ca 1900 av to sammenflettede enheter. Her holdt brødrene Lars og Ole Jensen til. Brødrenes driftsbygninger lå tett sammen, på linje, der den nåværende låvebygningen ligger. I 1910 ble begge de gamle låvene revet, og ny låve med stall og fjøs bygd. I 1961 ble låven forlenget mot vest med et redskapshus. Det er også installert korntørke.

Da kua forsvant, ble tørke og lagerplass for korn altfor liten. Først måtte bygget treskes, tørkes og i tur og orden leveres på Ise Mølle. Så kunne vi begynne på havren. Dette var ikke holdbart i lengden. Lagerplassen for maskiner og redskap, gjødsel, såkorn og ved for salg, var også blitt alt for liten. I tillegg begynte vannet flere steder å renne gjennom låvetaket. Vi kunne naturligvis ha revet den eksisterende låven og bygget et hensiktsmessig, moderne bygg. Siden låven fortsatt var rett og fin i linjene og trolig bedre ville ”kle” våningshuset, ble den beholdt. I årene etter er det foretatt omfattende utbedringer for å vedlikeholde og tilpasse bygningen til dagens driftform.

”Da jeg nesten døde”

I Gunnar-bakkene ble det tilbrakt utallige timer. En dag husker jeg spesielt godt. De store guttene gikk i skogen for å hente granbar. De skulle bygge et større hopp. I mens hoppet jeg i det lille hoppet. Jeg husker ikke om jeg landet framover eller bakover, men jeg slo meg fullstendig tom for luft. Mens jeg lå der og ”døde”, passerte lørdagsbussen i svingen ved Johnsens smie. Min bestemor benyttet denne fram og tilbake til byen nesten hver lørdag. Når hun kom hjem, pleide vi å få hver vår banan. Jeg konstaterte der jeg lå, at jeg nok hadde spist min siste banan. Så galt gikk det heldigvis ikke.

Stabbura som forsvant

I det gamle fellestunet var det to stabbur. Stabburet som hørte til Sikkeland Ø, lå på høyre side av nåværende gårdsveg, sett fra øst, før bakken ned mot tunet.

Jeg kan i "glimt" huske at min far sto med sagkrakk og buesag og gjorde fint utskårne rivningsmaterialer om til ved. Trolig ble dette stabburet revet i, eller rett før, 1950. Lenge lå den store, fint kvadratiske dørhella igjen på plassen sin. Som guttunger brukte vi denne som springbrett når vi forsøkte å få en ridetur på en av kuene på vei til beite. Det er ille å måtte fortelle at denne flotte hella trolig forsvant som fyllmasse i den nye Varteig-veien.

Da den nye låven ble bygget, ble det andre stabburet liggende nær denne, og nesten foran fjøsdøra.

Jeg kan huske at det tidvis var lagret mathvete til eget bruk i et par av bingene i 2. etasje. Men under oppveksten var dette først og fremst et utmerket sheriffkontor med egen nøkkel. I tillegg var det yngleplass for mus, og med alle sine fuglekasser og brudne taksten, et samlingssted for stæren. I 1965 ble dette stabburet tatt pent ned og flyttet til Skåbu. Nå er det en del av Lars Larsen, Hafslundsøy, sitt hyttetun ved Breistulen.

Gamlestua blir hønsehus

I 1925 flyttet familien fra Gamlestua til nåværende hovedbygning. Gamlestua, som var fra begynnelsen av 1800-tallet, brant dessverre ned for noen få år siden. I mellomtiden hadde den bl.a. vært hønsehus.

Varteig Egglag ble stiftet i 1948 og min far, Oddmund, var formann i laget fra 1952 til 1954. Laget hadde 86 medlemmer i toppåret 1957. På Sikkeland var det hønsehold fram mot 1980. (Les om Varteig Egglag i Inga 2013.)

Hovedbygningen

Er bygd i 1 ½ etasje og har en grunnflate på 175 kvm, i tillegg ble det i nord-østre hjørne bygd inntil et bryggerhus. Det ble i 1985 gjort om til soveromsavdeling.

Huset ble oppført i stående plank – 3", isolert med ett lag papp og kledd med stående panel. Stubbloftet ble isolert med leire og noe torv og flis. Vinduene var enkle. På vinterstid ble det kompensert med ekstra, løse vindusrammer eller oppspent plast. Hovedbygninger var, utrolig nok, i utgangspunktet mintgrønn med mørkebrunt listverk.

Da huset ble tatt i bruk, var det i en del av 2. etasje innredet en liten kårleilighet. Denne ble i en 20-års periode, fram til 1966, brukt av mine besteforeldre. Da Synnøve og jeg giftet oss og bosatte oss her, i 1970, ble hele 2. etasje bygd ferdig og tatt i bruk.

I siste halvdel av 1990-tallet har det i flere omganger vært utført utbedringer både utvendig og innvendig. Huset har fått nytt tak, vinduene er skiftet, og det meste av isolasjon er oppgradert. Ved overdragelsen i 2010 ble huset bygd om fra to boenheter til en.

Når det gjelder utbedring og vedlikehold, bør det gis honnør til nåværende eiere. De har både kunnskap og kapasitet til å planlegge og utføre det meste av arbeidet både på bolig og uthus.

Materialer fra egen skog

Det gir en god følelse å vite at tilnærmet alle materialer som i min tid er brukt til nyetablering og vedlikehold på gårdens hus, har utgangspunkt i virke hentet fra egen skog. År etter år, mye i samarbeid med nabo, Øyvind Halvorsen, ble det hugget, fraktet og foredlet på Knatterudfjellet. Det var et trivelig arbeid i vårsola, gjerne før onna tok til. Det hendte sagmester,

Familiebilde fra Sikkeland. Foran sitter de tidligere eierne, Kristian og Synøve Sikkeland. Bak står Jullianne Kristine Paulsen (fosterdatter til de nåværende eierne), Gro Sikkeland og Finn Gregersen som nå eier gården, deres sønner Sondre Gregersen og Emil Gregersen, Lars Kristian Sikkeland (bror til Gro) og hans kone Liv Ingunn Bjoner Sikkeland. Foran henne står deres sønner Andreas og Kristian Bjoner Sikkeland.

Fotograf: Gunhild Dangstorp

Øyvind Nilsen, undret : "Hva er det dere egentlig driver med er nede i kroken?" Det er vanskelig å anslå hvor mange kubikkmeter som til sammen passerte sagbladet, men jeg vet at bare til låvetaket gikk det med ca 1.200 løpemeter 2"x4" som "lekting".

Tunutforming

Det gamle gårdstunet, fram til ca 1960, var ganske trangt. Ved foten av høyden, som gamlestua lå på, var det en ganske stor gårdsbrønn. Ikke så langt fra fjøsveggen stod et stabbur. Mellom stabburet og daværende bygdevei lå det en ganske stor fjellkule. Hvor mye masse det er i en slik kule, oppdager man først når man begynner å sprengte i den. Og sprengt ble det

gjort, mange ganger. Det kommunale vegvesenet var til tider avtaker av sprengsten. Først på 60-tallet brukte jeg mange timer med slegge i bruddet. Gårdsbrønnen ble fylt igjen. Det samme ble den kjeller-løse delen av det nye redskapshuset. Den siste delen av fjellet ble brukt som fyllmasse da det ble støpt vegbroer til Bovin og Østre Spydevold. Da er vi kommet fram til 1973.

Med brønn, fjellkule og stabbur borte, virket gårdsplassen som en stor fotballbane. Når Felleskjøpet i dag kommer med sine vogntog for å hente såkorn, er det ikke mer plass enn det må være.

Øistein Bøe

Grytedalen gnr 3019, bnr 1

Det sies om engholene på Grytedalen at de er så bratte at du kan stå oppreist og ta i bakken. Likevel ga småbruket til livets opphold i over 250 år, inntil Staten gjorde forkjøpsrett gjeldende på 1970-tallet.

*Gårdstunet på Grytedalen ligger lunt innunder åsen. Her er tunet fotografert fra Nedre Morthaugen i 1975. Fra venstre ser vi lagården som brant i april i år, og videre bryggerhuset og våningshuset.
Foto: Gunnar Kullerud*

Historien til Grytedalen, også kalt bare Dalen, kan føres tilbake til tidlig på 1700-tallet. Plassen utgikk fra den store fradelingen av Gryte-gårdene, og ble en av mange husmannsplasser under Gryte.

Vi finner dokumentasjon på plassen i matrikkelen fra 1723, da Ole Torkildsen var husmann her. Ole var sønn på Gryte, og hadde nok fått jord og skog på Dalen for å brødfø seg og familien.

Jon Nilsen og kona får i 1747 festseddell på plassen av bonden på Gryte, Hans Olsen. Festet på Dalen er gitt på livstid.

Neste husmannsfamilie på Grytedalen er Jul Andersen og kona Inger.

Selveierbruk

Inger og Jul hadde blant annet datteren Anne, født i 1751. Hun giftet seg 2. juledag i 1773 med Ole Halvorsen, født i 1752. I kirkeboka har presten skrevet inn at Ole var fra Kongsrud, men han var husmannssønn fra Ørka, sønn av Ambjørg Ellefsdatter og

Halvor Hansen. Anne og Ole fikk kjøpe Grytedalen av Hans Olsen på Gryte, og paret ble dermed selveiere.

Olav Spydevold skriver i bygdeboka («Varteig, en liten bygds historie», 1956) at Grytedalen ble selveierbruk i 1784. Det skjedde nok en del år senere, for i folketellingen i 1801 omtales «Dahlen Plads», og Ole er «Husmand og Jordbruger». Også på et kart fra 1804 omtales Dalen som husmannsplass. Da skrives for øvrig navnet Dahle, men det får vi tro skyldes manglende lokalkunnskap hos karttegneren.

I 1801 hadde Anne og Ole tre barn på «Dahlen Plads», nemlig Helene på 12 år, Anne Marie på sju og Olia på tre.

Tre generasjoner

Ole Halvorsen solgte i 1829 Grytedalen til Andreas Julsen (1704-1849) fra Eidsberg. Samme året ble Andreas gift med Inger Eriksdatter. Inger og Andreas sin sønn Alexander ble neste eier, i 1852. Da var Alexander bare 18 år gammel.

Kart som viser Grytedalen lengst nord. Bjellemoen og Høidal er skilt ut fra Dalen, og omtales også i denne utgaven av Inga.

Birthe Marie dør

11. september i 1859 fikk Birthe Marie og Johannes ei datter som ble døpt Marthe Marie. Forutsetningene var de beste for at den unge småbarns-familien skulle få et godt liv på Grytedalen. Skjebnen ville det imidlertid annerledes.

18. august 1861 døde Birthe Marie, bare 21 år gammel, og etterlot seg en datter på knappe to år og en ektemann på 24. Presten har ikke oppgitt dødsårsak på Birthe Marie, men tæring (tuberkulose) tok mange på den tiden.

Gifter seg med søsteren

Johannes Andersen satt igjen som enkemann med ei lita datter. 19. februar i 1864 giftet han seg igjen, med Anne Maria Pedersdatter Gryte. Anne Maria var søster til Birthe Marie, første kona til Johannes. Ved inngåelsen av ekteskapet var Anne Maria hjemme på Gryte, mens Johannes drev Grytedalen

Anne Maria var 21 år da hun giftet seg med Johannes. Ved folketellingen i 1865 kommer det fram at Johannes jobbet som lensearbeider i tillegg til gårdsdriften, slik folk på gården hadde gjort både før og etter ham. På Grytedalen hadde de to kuer og hest, i tillegg til en sau og en gris.

Familien hadde også tjenestejente. I

Alexander Andreassen satt ikke med Grytedalen i mer enn sju år. Da solgte han til Johannes Andersen Gryte, og bruket kom inn i samme familierekken som gjennom tre generasjoner skulle sitte på Grytedalen fram til 1970-tallet.

Johannes var 22 år da han overtok på Grytedalen. 18. mars samme år giftet han seg med tre år yngre Birthe Marie Pedersdatter. Begge var fra Gryte. Johannes var sønn til Marthe Arnesdatter og Anders Hansen Gryte. Marthe var opprinnelig fra Korum i Os.

Birthe Marie var datter til Marthe Amundsdatter og Peder Andersen Gryte.

«Langstrakt søkk i terrenget»

Betydningen av stedsnavnet Dalen gir seg i grunnen selv. Professor Tom Schmidt ved Universitetet i Oslo har likevel studert både navn og terreng i boka «Bustadnavn i Østfold – 9, Varteig» (Novus Forlag, 2010).

Schmidt peker på at gårdstunet ligger i nordenden av en dal som strekker seg fra vannskillet ved Engebråten, og at stedsnavnet Dalen betyr «langstrakt søkk i terrenget». Gryte i gårdsnavnet Grytedalen mener Tom Schmidt er et lokaliserende tillegg for å skille dette bruket fra eksempelvis Rogneruddalen og Bødalen. Navnet Gryte mener forskerne kommer av det norrøne Grýta, som var navnet på bekken.

Bygningsmassen på Grytedalen

Det er to boenheter på Grytedalen. Våningshuset er fra omkring 1864, men har vært gjenstand for restaurering flere ganger. Bryggerhuset sto ferdig i 1937-1938, for øvrig bygd av Einar Dahlen, og har også vært renovert. Ellers besto bygningsmassen av en jordkjeller som sto ny i 1926 og et kombinert grisehus og hønsehus fra 1932.

Låven sto ny omkring forrige århundreskifte, mens fjøset var fra 1926. Også denne bygningen har vært renovert. Låvebygningen ble totalskadet i brannen 24. april i år. I tillegg til bygningsmassen på gårdstunet, ble det også bygd et sommerfjøs nær grensen til Engebråten for å utnytte beiteområdene i dalsøkket mellom gårdene Engebråten og Grytedalen, og for å slippe å hente dyrene hjem til gården for melking. Sommerfjøset var i bruk til langt fram på 1950-tallet.

1865 var det 14-årige Oline M. Andersdatter. Hun var datter til Anne Marias søskenbarn, Anders Nielsen Gryte. Oline ble senere gift med Hans Olsen Engebråten.

Det var også losjerende på Grytedalen. I 1865 bodde 30 år gamle Hans K. Nielsen fra Skjeberg der. Han jobbet i lensa, men leide altså rom på Grytedalen.

Anne Maria og Johannes drev Grytedalen fram til de kjøpte Søndre Jelsnes gård i Tune på auksjon i 1870. Paret fikk to barn på Grytedalen før de flyttet til Jelsnes hvor de senere fikk ytterligere 12 barn.

Anne Marias tvillingsøster Marthe Pedersdatter giftet seg med Alexander Pedersen Jelsnes, slik at begge søstrene ble gårdskoner på Jelsnes. Anne

Maria på Neristua (Søndre Jelsnes), Marthe på Nordistua (Nordre Jelsnes).

Selger til konas bror

Da Anne Maria og Johannes kjøpte gård på Jelsnes, solgte de Grytedalen til en bror av Anne Maria, nemlig Anders Pedersen Gryte.

Dermed hadde tre søsken i en barneflokk på ni tilknytning til Grytedalen. Først Birthe Marie, så søsteren Anne Maria og endelig broren Anders. Skjøte på gården er skrevet i 1873, men overdragelsen fant sted et par år tidligere.

Anders Pedersen var født på Gryte 14. mars i 1826, med foreldre Marthe Amundsdatter og Peder Andersen Gryte. Kona Maren Johanne Ingebriksdatter (også skrevet Engebrets-

Maren og Anders Dalen eide Grytedalen fra 1873 til 1904. Foto: Ukjent. Bildenes eiere: Ingebjørg og Gunnar Minge.

datter) kom til verden på Grav i Rakkestad 28. desember i 1847. Hennes foreldre var Anne Maren Mathisdatter og Ingebrikt Hansen Grav.

Maren og Anders giftet seg i Varteig kirke 6. oktober i 1871. Da var begge bosatt på Gryte. Det hastet med vielsen, for dagen etter bryllupet nedkom Maren Johanne. Eldstesønnen Johan Peter kom til verden mens de bodde på Gryte, mens de fire andre ble født etter at de hadde flyttet til Grytedalen.

De fem var:

- Johan Peter, født i 1871, gift med Elise Marie. Fikk ti barn. Ble neste eier på Grytedalen.
- Marte Marie, født i 1873, gift med

Elise og Johan Dalen foreviget i finstasen på 1930-tallet. De fikk skjøte på Grytedalen i 1904. Neste eier ble sønnen Håkon i 1948. Foto: Ukjent. Bildets eier: VHs Fotosamling.

«Fri Vei til at ro ind med Ege til Sit Land»

Tømmerdireksjonen hadde behov for å legge fra seg tømmer langs elvebredde, og 28. desember i 1874 ble det inngått en kontrakt mellom «Tømmerdirection nedenfor Sarpsfoss» og Anders Pedersen Dalen.

Der heter det at tømmerdireksjonen har «Ret til paa min eiende Strande at indlægge Tømmer og anbringe de Lændser og Bundfæster de ønsker for Tømmerets Opbevaring».

For denne retten skulle direksjonen betale ti spesidaler årlig, «der indbetales inden hvert Aars Udgang». Ett forbehold ble tatt, nemlig at folkene på Grytedalen skal «have fri Vei til at ro ind med Ege til sit Land i den nordere Bugt». I tilfelle adkomsten ble stengt av tømmeret, skulle tømmerdireksjonen betale 60 skilling i uka så lenge tømmeret stengte. Kontrakten er undertegnet av lensebestyrer Richard Christensen Furuholmen på vegne av tømmerdireksjonen og gårdbruker Anders Pedersen Dalen, for øvrig m.p.p. – med påholden penn.

Petrus Johannesen. Fikk to barn. Var bosatt i Skjeberg.

- Anna Mathilde, født i 1877. Var ugift og bosatt i Varteig og Rakkestad.
- Bergitte, født i 1881. Gift med Albert Wilhelmsen. Fikk fire barn. Bodde på Lande.
- Hans, født i 1884. Gift med Martha Hansen Engebråten. Fikk tre barn. Bosatte seg på Høidal. Se omtale av Høidal på side 83.

Sønnen overtar

Johan Peter (født 7. oktober i 1871) giftet seg med Elise Marie Hansdatter Kallasten fra Tune 7. juli i 1900. Da var Elise hjemmeværende datter på Kallasten, mens Johan er gårdbruker på Grytedalen. Skjøte på foreldregården fikk han imidlertid ikke før i 1904.

Elise var datter av Regine Sophie Mathisdatter og Hans Eriksen Kallasten, og ble født på Langmark i Tune 9. august i 1875 som nr. seks i en barneflokk på åtte.

Johan Peter og Elise bosatte seg på Grytedalen sammen med Johan Peters

Familien fra Grytedalen var i sorg da dette bildet ble tatt 27.2.1942. Johan Dalen ble begravet denne dagen, og familien var samlet hjemme på foreldregården. Bildet viser enka Elise og alle ti barna som hadde hatt sin oppvekst på Grytedalen. Foran fra v. ser vi Helga, Hansine, Magna, mor Elise, Ruth og Marie. Bak står fra venstre Einar, Johannes, Asbjørn, Håkon og Peder. Foto: Ukjent. Bildets eier: VHs Fotosamling

foreldre. De overtok bruket med skjøte datert i 1904. Da ungdommet overtok gården, etablerte foreldrene Maren og Anders seg på Høidal. (Se side 83, omtale av 3019/3 Høidal.)

Som sine forgjengere og etterkommere, jobbet også Johan Peter i lensa, den gang ved Nes. En nødvendig inntektskilde i tillegg til hva småbruket ga.

Stor barneflokk

Ekteparet fikk ti barn, fem gutter og fem jenter:

- Elstedatter Magna Sofie (1900-1958), gift med Kristian Johansen. Flyttet til Midtskogen utenfor Elverum. Hadde to gutter og fire jenter, Kolbjørn Ingemann, Erling Jomar, Gerd Mirjam, Bjørg Kristine, Gunvor Else og Magnhild Kjellaug.
- Hansine (1902-1958), gift med Ingvald Johansen. Bosatt i Skjeberg. En datter, Elsa Jorunn.
- Asbjørn (1903-1984), bodde på Grytedalen og senere Solstad, ugift.
- Johannes (1904-1965), gift med

Alvilde Johansen, bosted Rogndalen. En gutt og en jente, Alf Johan og Alfhild Johanne.

- Einar (1906-1999), gift med Anna Regine Noomi Hansen fra Langmark i Tune. Bosatt på Bjellemoen under Grytedalen, senere i Varteigveien ved Småberggrampa¹. To gutter og to jenter, Edith Marie, Roger, Lisbeth Irene og Arild Rikard. (Se side 77, omtale av Bjellemoen.)
- Ruth (1907-1993), gift med Sigurd Simensen. Bosatt på Tangen. Hadde en jente og tre gutter, Gerd Synnøve, Egil Johan, Reidar Sigurd Øistein og Gunnar Arnold.
- Peder (1909-1997), gift med Svanhild Wilhelmsen. Bosatt på Tangen. En datter, Reidun Maren Synnøve.
- Marie (1911-1983), gift med Martin Skjeppe. Bosatt i Rakkestad. Ingen barn.
- Helga (1913-1981), gift første gang med Karl Lunde, bosatt på Hesthagen. Gift andre gang med Ole Hjalmar Fagerli. Bosatt på Gryte og

¹ Krysset Varteigveien/Småbergveien

Et skogsområde ble lagt til Morthaugbråten

I 1854 fikk Frantz Andreassen kjøpe et skogsområde fra Grytedalen, som er beregnet å være på drøyt 17 mål. Dette arealet utgjør gnr 3019, bnr 2.

Frantz var sønn på Grytedalen, med foreldre Inger Eriksdatter og Andreas Juelsen. Allerede i 1835 hadde Frantz Andreassen etablert seg på gnr 23, bnr 5 Morthaugbråten. Etter grensereguleringen i 1992 er Morthaugbråten lagt til Rakkestad og har gnr 253, bnr 2.

Grenseoppgang mot Nedre Morthaugen

I dag blir eiendomsgrenser fastsatt med nøyaktige koordinater. De slet mer, Peder Mørkeseth, Hilmar Kullerud og Jørgen Sikkeland, som 12. mai i 1938 gikk opp grensene mellom Grytedalen og Nedre Morthaugen. Eiere den gang var henholdsvis Johan Dalen og Ole Morthaugen.

I forhandlingsprotokollen er grensen beskrevet slik: «*Delet begynner ved bekken og følger et gammelt stengjerde ca. 17 m. i østlig retning til en fjellpynt med x, derfra i sydlig retning ca. 50 m. til et x i berget ved foten av en fjellknaus, videre i samme retning ca. 38 m. til en fjellknaus, videre i samme retning ca. 30 m. til et x ved foten av en høy fjellhammer, videre i omtrent samme retning ca. 25 m. langs fjellfoten til et bratt berg med x....*»

Og slik fortsatte beskrivelsen.

Avtalen omfattet også veirett for Ole Morthaugen til hans skogeiendom.

Bjellemoen. En sønn, Olaf.

- Håkon (1914-1997), gift med Martha Hansen. Neste eier på Grytedalen. Se nedenfor.

Johan Peter og Elise Maries barnebarn Kolbjørn Ingemann, sønn av Magna Sofie, hadde sin oppvekst på Grytedalen og bosatte seg der da han giftet seg med Sofie Odine Svennevig i 1945. De fikk barna Karin Synnøve og Kjell Håkon. Familien flyttet senere til Høkelia under Bøe.

Johan Dalen døde 10. februar i 1942, Elise 17. juli i 1958.

Siste private eier

Det ble yngstesønnen Håkon som ble neste eier av Grytedalen, og følgelig også den siste private eieren før Staten nyttet forkjøpsretten midt på 1970-tallet for å sikre bruket som friluftsområde.

Moren Elise drev gården i seks år etter at Johan døde, med god hjelp av hjemmeværende barn. Da hadde de tre kuer og hest på gården, i tillegg til et par griser, høner og kaniner. Förgrunnlaget var såpass knapt at man måtte kjøpe høy for å dekke behovet fram til dyrene kunne slippes på sommerbeite.

Denne bildecollagen viser familien som bodde på Grytedalen tidlig på 1900-tallet. Øverst fra venstre ser vi foreldrene Johan og Elise, og deretter de to eldste barna, Magna og Hansine. I andre rekke fra venstre: Asbjørn, Johannes, Einar og Ruth. Nederst fra venstre Peder, Marie, Helga og Håkon. Foto: Ukjent. Bildets eier: Varteig Historielags Fotosamling

*Fløtingen i Glomma ga verdifull sysselsetting. Her er fire brødre fra Grytedalen i arbeid på brua over renna ved Glennetangen lense. Fra venstre ser vi Håkon, Peder, Johannes og Einar.
Foto: Ukjent.
Eier: VHS FOTOSAMLING.*

Håkon overtok i 1948, og skjøtet ble skrevet 23. mars. Prisen for småbruket ble satt til 10.000 kroner.

Martha og Håkon

Håkon var født 16. desember i 1914. I 1954 giftet han seg med Martha Hansen. Martha var fra Øvre Tune, født på plassen Solvang i Jelsnesgrenda 15. mai i 1931, som datter av Emma og Henrik Hansen. Her vokste hun opp som yngst i en barneflokk på ti.

Martha kom til Grytedalen som hus-hjelp i 1951 eller 1952, og i 1954 inngikk hun og Håkon ekteskap. Martha hadde sønnen Jan Willy fra før hun kom til Grytedalen. Jan Willy (født 17. juli i 1949 - død 27. april i 1983), samboer med Alfhild Dalen. Fikk datteren Marie, født 24. desember i 1977. Var bosatt i Varteig.

Martha og Håkon fikk barna:

- Solbjørg Evelyn, født 28. oktober i 1954, gift i 1973 med Steinar Skofteby. Har tre døtre og en sønn, Runa, født 9. november i 1973, Aina født 2. februar i 1976, Lena født 22.

Nabosamvirke

Det var nok stor grad av nabosamvirke opp gjennom generasjonene, både for manuell arbeidskraft og for bruk av redskap.

Tor Åge Dalen var ti år da familien flyttet fra Grytedalen, og han husker godt samarbeid mellom naboene når det eksempelvis skulle brøytes snø om vinteren. Da ble de to hestene på Grytedalen og Heden spent foran snøpløgen.

mai i 1980, Raymond født 1. september i 1981. Bosatt i Eidsberg.

- Tor Åge, født 22. april i 1962, gift i 1994 med Gry Lene Syversen. Har to døtre, Frøydis, født 28. februar 1995 og Charlotte, 21. mai 1998. Bosatt i Varteg.

Flytter til Solstad

Grytedalen var et tungdrevet småbruk, og den drøye to kilometer lange veien fra Furuholmveien kunne by på utfordringer. Dette var kanskje bakteppet for at Martha og Håkon i 1972 kjøpte boligeiendommen Solstad i Varteigveien 995 av Minda og Sigurd Bøhaugen. Sammen med Håkons bror Asbjørn, flyttet de inn på Solstad i oktober 1972.

Sønnen Tor Åge var ti år da familien flyttet fra Grytedalen. Han sier at faren egentlig ikke hadde noe ønske om å selge bruket. – Han var jo født og oppvokst der, han var tredje generasjon på Grytedalen og så nok for seg at jeg etter hvert skulle overta, sier Tor Åge.

Det var imidlertid tungvint å bo på

Tre generasjoner koser seg i solveggen hjemme på Grytedalen. Bildet er tatt i 1957. Fra venstre ser vi Martha Dalen, Anna Dahlen med sønnen Arild på armen, Elise Dalen og Ruth Simensen. Ruth var datter til Elise, mens Martha og Anna var svigerdøtre.

Foto: Ukjent.

Bildets eier: VHs Fotosamling

arbeidet på vinteren. Spesielt likte han godt å sevjebarke. – Det var artig, for barken bare fløt av, sier han.

Grytedalen, folkene på naboplassene flyttet også, og mye av trivselen forsvant. Dermed ble det bestemt å selge bruket.

Lek og arbeid

Tor Åge Dalen forteller om både lek og arbeid i guttedagene på Grytedalen. – Det var ski og skøyter om vinteren og fiske og bading om sommeren, forteller han. Nærheten til Glomma ga fritidsmuligheter.

Han var ikke mer enn åtte år da han fikk kjøre hest og høyvogn. Engbakkene på Grytedalen er så bratte at en voksen kar måtte bruke en staur og bremse på høyvogna utfor bakkene, slik at ikke vogna skulle presse for hardt på hesten.

Tor Åge forteller for øvrig at faren og onkel Asbjørn måtte opp i 3.30-tiden i slåtten, for å få slått enga før de gikk i lensa på morgenen. – Det ble slått mye med ljå, og da gjaldt det å slå mens det enda var dugg i gresset på morgenen, poengterer han.

Unggutten var også med i skogs-

Kjøpet ble annullert

Det var flere interessenter til å kjøpe Grytedalen da Martha og Håkon Dalen bestemte seg for å selge, og bruket ble kjøpt av Aase Hansen og Alf Zakariassen. Besetning og gårdsredskap fulgte med i handelen.

Kjøperne bosatte seg på Grytedalen, men under konsesjonsbehandlingen vedtok fylkeslandbruksstyret å nytte forkjøpsrett. Derfor måtte det frivillige kjøpet annulleres.

Det ble en langdryg prosess da de nye eierne på Grytedalen i 1972 ikke fikk konsesjon. Helge Børstad eide nabogården 3016/8 Nordre Engebråten, i tillegg til hovedbølet 2039/6 Børstad i Tune.

Fylkeslandbruksstyret satte bom for Aase Hansen og Alf Zakariassens eierskap på Grytedalen i møte 13. desember i 1973. I stedet gikk styret inn for at Grytedalen skulle bli tilleggsjord til driftsenheten Nordre Engebråten/Børstad.

Nabobruket har «behov for tilleggs-

Slo høyet med ljåen

Bakkene er bratte på Grytedalen, og Håkon valgte for det meste å slå med ljåen når høyavlingen skulle sikres.

Roger Dahlen vokste opp på Bjellemoen, og var ofte og gjerne nede på gården. – Kolbjørn var nok modigere enn onkelen sin. Han brukte hesten og slåmaskinen ganske langt opp i bakkene, minnes han.

Martha og Håkon Dalen med datteren Solbjørg en varm sommerdag i 1955. Foto: Svanhild Dalen. Bildets eier: Tor Åge Dalen

jord», uttalte fylkeslandbruksstyret. Dette var for øvrig i tråd med innstillingen fra politikerne i Varteig.

Friluftsområde

Det var imidlertid sterke krefter for å gjøre hele Grytedalen til et friluftsområde, og kommunestyret i Varteig vedtok i møte 6. mai i 1974 forkjøp til friluftsmål.

St. Hans-dagen i 1975 var et fulltallig jordstyre på befarings på Grytedalen. Der gikk man inn for å «*frafalle kravet om å nytte eiendommen i rasjonaliseringsøyemed*».

I sakspapirene til jordstyret i 1975 heter det at «*det svakeste ved bruket er*

en tung adkomstvei og dårlig topografi over nær sagt hele arealet». Videre at «*bruket eller deler av det ikke er livsviktig for Børstad/Engebråten og at det neppe vil tilføre driftsenheten så stor driftsøkonomisk vinning at friluftinteressene ubetinget bør vike*».

Blir friluftsområdet

Senere på høsten døde for øvrig Helge Børstad i en arbeidsulykke, og ønsket om tilleggsjord ble frafalt. I stedet fikk Varteig kommune skjøte på eiendommen, og forutsetningen var at hele småbruket skulle nyttes til friluftsområde.

Skjøte mellom Staten og Håkon Dalen ble skrevet 18. april i 1974. Salgssummen ble satt til 75.000 kr. Halvannet år etter, 24. oktober i 1975 skjøtet Staten ved fylkeslandbruksstyret i Østfold eiendommen over til Varteig kommune som friluftsområde for 82.593 kroner.

Følte seg som en liten bonde

– Jeg fikk sko hesten, sele på og spenne for redskapen. Ikke rart at jeg var mye på Grytedalen. Jeg følte meg som en liten bonde.

Roger Dahlen (født i 1945) minnes spennende gjøremål på Grytedalen i guttedagene. Selv hadde han oppveksten på Bjellemoen, utskilt fra gården.

– I dag er det nesten utrolig hva jeg fikk være med på, fra jeg var ni til jeg var 13-14 år, framholder Roger. – Onkel Håkon ga meg nærmest frie tøyler, sier han. Det var kjøring med hest både på jorda og i skogen. – Onkel fulgte med, men jeg kunne også være alene når ting passet slik. Og tømmene var uansett mine, sier Roger.

– Jeg fikk også min egen ljà. Jeg barket tømmer, kjørte møkk fra møkkahaugene og spredde på jordene alene, forteller han. Han likte også å være med når hesten og kuene skulle føres, og han kjørte alene med hest til butikken på Solvang for å handle.

– Heldigvis var skolearbeid nærmest som en lek for meg, og jeg lærte fort. Derfor var det mye fritid som kunne brukes både på Grytedalen og hjemme på Bjellemoen, sier han.

Martha Dalen og sønnen Tor Åge fotografert med gårdens to kuer Litago og Rosa i 1969. I bakgrunnen ser vi Nedre Morthaugen og Kongeåsen. Foto: Berit Lunde. Bildets eier: Tor Åge Dalen.

Dermed var Grytedalen ute av privat eie. Håkon Dalen døde 11. januar i 1997, Martha 10. september i 2005.

Gårdstunet skilles fra

Hvis Grytedalen ble kommunal eiendom, var det hele tiden forutsetningen at bygningsmassen skulle selges. I april 1977 vedtok så fylkeslandbruksstyret at det kunne fradeles et areal på knappe 4.4 mål med påstående bygninger. Et lite år senere var gårdstunet solgt, seks år etter at de forrige eierne hadde flyttet fra gården.

Kjøpere av gårdstunet var Anne-Marie Størmer Finnanger og Bjørn

Finnanger fra Oslo. Denne eiendommen har gnr 3019, bnr 4 (se omtale side 75).

Ville verne Grytedalen

I 1979 gjorde professor Per Størmer en henvendelse til Varteig kommune, hvor han ba om at skogen på Grytedalen ble «vernet mot inngrep av noe slag». Størmer (1907-1991) var professor i botanikk ved Universitetets botaniske hage. For øvrig hadde han nær tilknytning til Grytedalen, som far til Anne Marie Størmer Finnanger.

Det var tidligere herredsskogmester Arne Grepperud som først tok et initiativ i denne saken. Under sprøyting av skogen på Grytedalen, ble han oppmerksom på et løvskogområde i den trange dalen som han mente burde være av spesiell interesse på grunn av sin frodige vegetasjon.

Dette var bakgrunnen for at professor Per Størmer var på befaring på

Grytedalen i vinterskrud i 1957. I bakgrunnen ser vi Glomma med lensa. Foto: Ukjent. Bildets eier: VHS Fotosamling

Det var en søskenflokk på ti som fikk sin oppvekst på Grytedalen. Her har de sju gjenvlevende satt hverandre stevne tidlig på 1970-tallet. Stående ser vi fra venstre Einar, Håkon, Ruth, Marie og Helga. Sittende: Ashbjørn til venstre og Peder. De tre øvrige søsknene var Johannes, Hansine og Magna. Foto: Ukjent. Eier: VHs Fotosamling

Grytedalen, sammen med lektor Nils Klavestad ved Sarpsborg Gymnas. Størmer fant området så interessant at han ville sterkt anbefale en fredning.

Et «urskogområde»

Størmer uttalte i henvendelsen til Varteig kommune at det her dreide seg om et plantesamfunn som har hatt anledning til å utvikle seg «noenlunde uberørt av menneskelige inngrep». Han framhevet løvtretyper på eiendommen, som gråor, ask, hegg og selje.

Den fuktige skogbunnen ga også gode vekstvilkår for urtevegetasjon, som struteving, myrtistel, storstorke-nebb og springfrø. Endelig framhever han mosevegetasjonen som er betegnende for henimot urørt natur.

Professor Per Størmer hadde store planer for et verneområde på Grytedalen, ved at «nåværende og fremtidige generasjoner av forskere, lærere, skoleelever og naturinteresserte kan få oppleve å se et lite, uberørt «urskogområde» i Varteig kommune».

Ingenting er vernet

Det er uvisst om brannen på Grytedalen 24. april i år kan ha ødelagt en del av det som Størmer ville verne. Det ble etter brannen anslått at et areal på nærmere 45 mål ble rammet, fordelt på skog og gammel engmark.

Sarpsborg kommune foretok for øvrig som eier av 3019/1 tømmeravvirkning på Grytedalen tidligere i år.

Henvendelsen fra Størmer synes ikke å ha blitt gjenstand for politisk behandling i Varteig. Ved henvendelse til

Avisutklipp fra Sarpsborg Arbeiderblad 26. juni i 1980, da man hadde planer for å opparbeide en parkeringsplass ved Grytedalen. Bildet viser lagården, bryggerhuset og våningshuset.

Kommuneingeniøren og formannen i friluftseranda i kr 3000 til formålet, en sum det er svært ille arbeid en kan BILDET: Snuplass og parkeringsplass på tale ved Grytedalen.

Enhet eiendom i Sarpsborg kommune, opplyses det at det ikke er noe areal på Grytedalen som er vernet.

Grytedalen var på 173 mål

Ifølge gardskart.nibio.no, er 3019/1 Grytedalen på 167,4 dekar. Ved salget i 1974 var gården følgelig på omkring 173 dekar, ettersom gårdstunet med i underkant av seks mål ble skilt fra jordbrukseiendommen.

Ifølge samme nett-tjeneste, skal det være 4,9 mål fulldyrket jord på gården, 2,4 mål innmarksbeite, 153,9 mål produktiv skog, 5,4 mål annet markslag og 0,8 mål annet areal.

Naturen har utvilsomt tatt tilbake mye av den dyrkede jorda på Grytedalen. Så sent som i 1965 oppgis det i

«Norske Gardsbruk» (1987) at det er 25 mål dyrket jord på bruket.

Siden kommunen overtok jord og skog på Grytedalen, har det i perioder vært beitedyr på Grytedalen. Det gjelder både storfe og sau. Ved eiendomsforvaltningen i Sarpsborg kommune ble det imidlertid opplyst i våres at det ikke lenger er leieavtale på beitet.

Kilder:

Det er mange både muntlige og skriftlige kilder som trengs for å kunne lage en gårdspresentasjon. Vi retter imidlertid her en spesiell takk til Roger Dahlen som blant annet har hjulpet oss med slektsinformasjon knyttet til både Grytedalen, Bjellemoen og Høidal.

Smaaberg Rep. & Service

Kim Norli

TELEFON: 97766029

Regnskap - Økonomi - Rådgivning

Regnskap i skyen med Poweroffice GO

- **Forretningsregnskap**
- **Landbruksregnskap**
- **Budsjettering**

- **Lønn**
- **Skattespørsmål**
- **Årsoppgjør**

Skjebergveien 200,
1743 Klavestadhaugen
Telefon 69 10 26 60
www.directa.no

Grytedalen gnr 3019, bnr 4

Var det flere interessenter til Grytedalen da gården ble solgt i 1972, var det også flere som gjerne ville kjøpe gårdstunet med påstående bygninger da det ble vedtatt fradelte i 1975.

Kommunestyret i Varteig delte seg i synet på hvem som skulle få kjøpe bygningsmassen med en egnet tomt. Flertallet tilbød gårdstunet til Anne-Marie Størmer Finnanger og ekte-mannen Bjørn Finnanger.

Fradeling ble godkjent av landbruks-myndighetene våren 1977. En tomt på drøyt 4.9 mål med våningshus, bryggerhus og låve var skilt ut, og skjøte ble skrevet 20. februar i 1978. Kjøpe-summen ble satt til 80.000 kroner, og det fradelte gårdstunet fikk bnr 4.

Siden er tomta utvidet, slik at den i dag er på nærmere 5.8 mål.

Feriested ble helårsbolig

Anne Marie Størmer Finnanger (født 20.12.1946-død 23.03.2010) og Bjørn Finnanger (15.02.1944) fikk barna Tone (30.07.1973) og Geir (16.08.1976). Familien brukte gårdstunet på Grytedalen som feriested, og det ble gjort en stor innsats i restaurering både

av de to boenhetene og av låven.

Da Anne Marie Størmer Finnanger omkring år 2000 ble ansatt som røntgenlege ved Sykehuset Østfold i Fredrikstad, ble Grytedalen bolig for henne. Hun hadde leilighet i Oslo, men brukte Grytedalen flittig.

Veien til Grytedalen kan være en utfordring på glatt føre eller ved snøfall. Derfor benyttet Anne Marie Størmer Finnanger seg av gjestfriheten hos Anne-Lise og Roger Mariussen ved Snoppestadkrysset, og overnattet der hvis det var trøblete å ta seg fram den vanskelige veien hjem til Grytedalen.

Blir leid ut

Da Anne Marie Størmer Finnanger døde i 2010, overtok sønnen Geir Finnanger eiendommen på Grytedalen. Han er arkitekt, bosatt i Oslo. Siden har stedet vært leid bort. Formell leietaker er Anne Renate Haug Andresen.

Geir Finnanger sier at det har vært en henimot kontinuerlig restaurering og utbedring av bygningene på Grytedalen siden foreldrene kjøpte stedet for 41 år siden.

Anne Marie Størmer Finnanger (t.h.) bodde fast på Grytedalen etter at hun ble ansatt som røntgenlege ved Sykehuset Østfold i Fredrikstad. Her er hun fotografert på byggedagen i 2004, sammen med daværende leder i Varteig Historielag, Solveig Rød og forfatter og historiker Karsten Alnæs.

Foto: Øistein Bøe

Gårdstunet på 3019/4 Grytedalen, med våningshus, bryggerhus og lagård. Bildet ble tatt en knapp uke før driftsbygningen brant 24. april i år.

Foto: Øistein Bøe

åtte hunder av rasen chihuahua.

Geir Finnanger sier det var et sjokk å få brannmeldingen. – Det

Brann på Grytedalen

Onsdag 24. april i år brant lagården på Grytedalen, sammen med nærmere 45 mål skog og gammel engmark. Låven tilhørte Finnanger, mens skogen er en del av kommunens eiendom Grytedalen. Brannårsaken var trolig trær som blåste ned på en høyspentledning og antente brannen.

Låven med stall skal ifølge «Norske Gardsbruk» (1987) være bygd omkring 1900. Fjøset fra 1929 ble revet for en del år tilbake.

Låvebygningen ble dels disponert som lager for eier, dels brukt av leietaker. Alt som ble lagret der, strøk med i låvebrannen. Der omkom også

hele er bare sørgelig, sier han. Skog- og gressbrannen gikk helt inntil de to boligene på Grytedalen, men både våningshuset fra midten av 1860-tallet og bryggerhuset fra 1930-tallet ble reddet.

Geir Finnanger, nåværende eier av Grytedalen bnr 4.

**Velkommen til
våre 3 Vitusapotek
i Sarpsborg!**

vitusapotek+

Vitusapotek Borg

Klokkergårdveien 31,
1711 Sarpsborg
Tlf: 69 12 75 80
Fax: 69 12 75 81

E-post: borg@vitusapotek.no

Åpningstider:

man-fre 10-20, lør 010-18

Vitusapotek Sarpsborg

St. Mariegade 96/98,
1706 Sarpsborg
Tlf: 69 12 00 12
Fax: 69 12 00 13

E-post: sarpsborg@vitusapotek.no

Åpningstider:

man-fre 09-17, lør 10-15

Vitusapotek Grålum

Bjørnstadveien 2,
1712 Grålum
Tlf: 69 87 87 98
Fax: 69 87 87 99

E-post: gralum@vitusapotek.no

Åpningstider:

man-fre 09-18, lør 10-15

Øistein Bøe

Bjellemoen gnr 3019, bnr 1, leietomt nr 1

Einar Dahlen og kjæresten Anna fra Langmark i Tune ønsket å ha eget hus og ordnede forhold før de giftet seg og stiftet familie. Derfor fikk Einar i 1939 skilt ut ei tomt på 4,8 mål fra foreldregården Grytedalen. To år senere giftet de seg, og etablerte seg i nybygd bolig.

Boligen på Bjellemoen (Fjeldvang) slik den framstår i 2019. I bakgrunnen ser vi grisehuset som ble satt opp på 1960-tallet. Foto: Øistein Bøe.

Einar Dahlen var nummer fem i en søskenflokk på ti hjemme på Grytedalen (se omtale av 3019/1 Grytedalen på side 63), født nyttårsdagen i 1906. Foreldre var Elise Marie og Johan Peter Dalen.

23. februar i 1939 signerte Einar og foreldrene en grunnseddel, som ga Einar rett til å leie ei boligtomt på nærmere fem mål sør for Nordre Engebråten. Leieavtalen ble gjort for 99 år, og grunnleien ble satt til 15 kroner i året.

Tomta ble forresten hetende Fjeldvang i de tinglyste dokumentene, men det er navnet Bjellemoen som har fulgt eiendommen siden.

Anna og Einar giftet seg

28. mai i 1941 giftet Einar Dahlen seg med kjæresten fra Langmark. Anna Elise Noomi Hansen var født 17. nov i 1918. Hun var datter av Marie Kristine Henriette f. Jacobsen og Richard Hansen Langmark Kallasten. Anna var nest yngst av seks barn som fikk leve opp, to gutter og fire jenter.

Som en digresjon tar vi med at Anna Dahlens mor Marie var født på husmannsplassen Kolstadhytta i Tune. Marie og familien var de siste husmennene der. Senere ble boligen på Kolstadhytta revet og gjenreist på 3028/16 Høkelia under Bøe. Der tjente den som bolig til siste halvdel av 1960-tallet.

Bjellekuene ga navnet

Bjellemoen var et beiteareal for kuene på Grytedalen da Einar Dahlen fikk leiekontrakt i 1939. Mange av kuene var utstyrt med kubjeller, og området var nok oppkalt etter bjellekuene fra Grytedalen.

Navnet Fjeldvang, slik stedet ble døpt i leiekontrakten mellom sønn og foreldre, har nok i mindre grad vært i vanlig bruk.

Anna og Einar Dahlen tar seg en velfortjent pause i nybrottsarbeidet på Bjellemoen. Bildet er tatt omkring 1940-1941.

*Foto: Ukjent.
Bildets eier: Roger Dahlen.*

På Bjellemoen fikk Anna og Einar fire barn:

- Edith Marie, født 12. april i 1942. Hun var gift med Tor Gundersen og fikk to gutter og ei jente. Edith døde 23. juli i 2000.
- Roger, født 20. desember i 1945. Gift med Randi Wilhelmsen. Ingen barn.
- Lisbeth Irene, født 27. desember i 1951. Gift med Yngvar Haugland. Skilt. To gutter.
- Arild Richard, født 4. juni i 1957. Gift med Benthe Jensen. Ei jente.

Familien bodde på Bjellemoen fram til 1961, da de kjøpte bolighuset som Jenny f. Smaaberg og John Thorvaldsen ti år tidligere hadde bygd i Varteigveien ved Småberggrampa¹.

¹ Krysset Varteigveien/Småbergveien

Anna Dahlen døde 21. desember i 1989, Einar 19. januar i 1999.

Ku og frukthage

Fra første halvdel av 1950-tallet hadde Anna og Einar egen ku på Bjellemoen. Det var begrenset forgrunnlag på eiendommen, men kua gikk blant annet på beite på Nedre Morthaugen – og vinterføret kjøpte de.

I uthuset var det også plass for et par griser, høner og kaniner som bidro godt til matforsyningen. Kalvene som kua skjenket dem, ble slaktet og kjøttet solgt.

Det ble også opparbeidet en romslig bær- og frukthage på Bjellemoen. Her var det både eple- og plommetrær, i tillegg til rips- og solbærbusker. Og i

Familien samlet til fotografering i 1968. Foran er Arild Dahlen flankert av foreldrene Anna og Einar. Bak fra venstre Edith, Roger og Lisbeth.

*Foto: Ukjent.
Bildets eier: Roger Dahlen.*

Fra første halvdel av 1950-tallet var det ku på Bjellemoen. På bildet ser vi de tre eldste søsknene Dahlen, sammen med kusinen Ragnhild Arntsen. Fra venstre: Lisbeth, Ragnhild, Roger og Edith. Yngstemann Arild var ikke født enda, da dette bildet ble tatt ca. 1955-1956.

Foto: Ukjent.

Bildets eier: Roger Dahlen.

området rundt boligen var det jord for både grønnsaker og poteter.

Dro på torget

Anna var ofte på torget i Sarpsborg med gårdsprodukter for å hjelpe på økonomien. I tillegg til egg og hagebær, ble det også plukket skogsbær som ble solgt på torget.

Einar var lensearbeider, og kunne også vinterstid søke seg til arbeid i anlegg og annen industri i Sarpsborg. Etter at familien flyttet til Neaskogs i 1961, drev han med lensearbeid i noen år til. Deretter jobbet han på Leca i Borge og senere på emballasjebedriften Rikter Svendsen fram til han gikk av med pensjon.

For et slit

58 år etter at familien flyttet fra

Bjellemoen, har vi med Roger Dahlen på besøk på gamle tomter. Det blir en kombinasjon av gode minner og forundring over det slitet som foreldrene la ned på plassen.

Bjellemoen var opprinnelig et beiteområde, småkrattet og veldig steinbelagt. Anna og Einar hadde imidlertid pågangsmot, og gikk i gang med rydding. Målet var å få jord til grønnsaker og poteter, samt en frukthage.

Ekteparet lyktes i sitt forsett. Slitet kan man i dag best se med det 150 meter lange steingjerdet i delet mellom Bjellemoen og Grytedalen. Steinene stammer fra nybrottsarbeidet på plassen, og det er ikke akkurat småstein som har blitt løftet med håndkraft.

– Foreldrene våre var noen arbeidsjern. Men de fikk betale for det med svekket helse. Spesielt moren vår da hun ble eldre, forteller sønnen Roger.

En fin oppvekst

Roger Dahlen er født i 1945, og han forteller om en variert og rik oppvekst på Bjellemoen. Han deltok med liv og lyst på Grytedalen, som onkel Håkon eide. I tillegg var det mye arbeid å ta seg til på Bjellemoen.

– Men vi fikk god tid til lek og moro også, poengterer Roger, og nevner ikke minst elva med fiske eller bare roing.

Som guttunge var han også ofte og gjerne med faren Einar på lensa, og hadde selvsagt egen tømmerhake.

Roger Dahlen tilbake på gamle tomter, 58 år etter at han, søsknene og foreldrene flyttet fra Bjellemoen.

Foto: Øistein Bøe

med bil, knapt nok med hest. Derfor skjedde det mer enn en gang at faren måtte bære fram det som trengtes. Roger nevner spesielt sement som faren bar fra evja og den bratte stigningen opp til Bjellemoen.

Bjellemoen hadde for øvrig en ile som vannkilde et stykke fra boligen. Innlagt vann kom det tidlig på 1950-tallet, etter at strømmen hadde kommet til Ovaskogs.

Bolig i halvannen etasje

Boligen som Einar Dahlen bygde i 1939 er i halvannen etasje med full kjeller. Og kjelleren ble selvsagt gravd ut ved hånd.

Første etasje og to soverom i andre etasje ble gjort ferdig da huset ble bygd. Resten av andre etasje fullførte Anna og Einar noe senere.

Sønnen Roger undres over slitet for å få etablert seg på Bjellemoen. Engebråtveien var til tider ikke farbar

Helga og Ole Fagerli overtar

Da familien flyttet fra Bjellemoen, ble plassen solgt til Helga og Ole Hjalmar Fagerli, søster og svoger av Einar Dahlen. Skjøte ble skrevet 12. august i 1961, og kjøpesummen var 23.000 kroner.

Helga (født 25. mai i 1913-død 23. mars 1981) var datter av Elise og Johan Dalen på Grytedalen. Hun giftet seg først med Karl Lunde, senere med Ole Hjalmar Fagerli (27.08.1916-14.04.1984). Helga hadde sønnen Olaf.

Helga og Ole eide gnr 3016, bnr 6

*Boligen på Bjellemoen, slik den framsto som ny. Bildet er tatt på 1950-tallet, og vi ser også deler av den rikholdige frukthagen rundt huset.
Foto: Ukjent.
Bildets eier: Roger Dahlen*

Helga og Ole Fagerli var de siste fastboende på Bjellemoen, da de solgte i 1967. Dette bildet er tatt tidlig på 1970-tallet på Grønli. Jenta på bildet er Gunn Simensen, Helgas mellomste barnebarn.

Foto: Ukjent. Bildets eier: Gunn Johansen

Gryte da de kjøpte Bjellemoen. Den første tiden ble derfor plassen leid bort til Helgas sønn Olaf Simensen og kona Ragnhild.

På Bjellemoen som nygifte

Olaf Simensen (født 17. desember i 1939-død 18. juli i 2013) giftet seg i 1951 med Skiptvet-jenta Ragnhild Jensen (født 3. november i 1943-død 5. februar i 2003). Som nygifte etablerte de seg på Bjellemoen, der eldstebarnet Anita kom til verden 15. juli i 1961.

Etter et par år flyttet den lille familien til Tangen, og senere til Grønli (tidligere benevnt Dalene) ved Nordengen. Familien vokste med barna Gunn (født 17. november i 1966) og Ragnar (født 14. august i 1970).

Nytt grisehus

Da Helga og Ole Fagerli flyttet til Bjellemoen, bygde de grisehus for oppføring av gris. Bygningen var i utgangspunktet en stor spisebrakke fra lensa, men Fagerli sørget for et påbygg.

Ekteparet ble imidlertid ikke så lenge på Bjellemoen. 12. juli i 1967 skjøttet de eiendommen over til Ruth Helene Kirkeby fra Nittedal (født 14. februar i 1927-død 14. august i 2001) for 35.000 kroner. Fra den tid har familien Kirkeby i hovedsak brukt Bjellemoen som fritidseiendom, men plassen har også periodisk hatt fast bosetting.

Ruth Kirkeby var opprinnelig fra Råde, og var gift med Helmer Kirkeby fra Hakadal i Nittedal (født 19. desember i 1915-død 4. mai i 2005). Ruth og Helmer Kirkeby hadde sju barn, Ludvig, Alfred, Johannes, Simon, Margaretha, Jakob og Andreas. Det var derfor en stor familie som inntok Bjellemoen i ferier og helger.

Ruth Kirkeby eide Bjellemoen i tolv år, fram til hun 21. august i 1979 overdro til sønnen Simon Peter Kirkeby (født 23. februar i 1956) for samme beløp som hun selv hadde betalt for

Fraflyttingsbølgen rammer

Hvorfor valgte Anna og Einar Dahlen å flytte fra Bjellemoen, for å etablere seg ved Småberggrampa? Sønnen Roger har sine tanker om det.

– De var jo ikke helt unge lenger, og det var tungvint å bo på Bjellemoen. Engebråtveien var til tider ikke farbar, og det ble et stadig sterkere ønske om å bo mer sentralt, sier han.

Dermed ble Bjellemoen rammet av fraflyttingsbølgen, slik tilfellet også ble med mange av nabo-eiendommene. En ny Engebråtvei kom jo, men da var Anna, Einar og barna flyttet fra Bjellemoen.

Ragnhild og Olaf Simensen bodde på Bjellemoen som nygifte fra 1961.

Foto: Ukjent.

Bildets eier: Gunn Johansen.

plassen i 1967.

Simon Peter Kirkeby satt imidlertid med Bjellemoen i bare to år, for 16. november i 1981 er Ruth Kirkeby igjen eier. Da var salgssummen ifølge skjøtet 100.000 kroner.

Tilstand

Uthuset som Anna og Einar Dahlen bygde for å romme dyrene på plassen, er revet for noen år tilbake. Grisehuset som Helga og Ole Fagerli satte opp, bærer preg av stort forfall.

Boligen har vært gjenstand for noe restaurering de senere årene, blant annet med delvis nytt tak, men må fortsatt betegnes som et bygg med stort renoveringsbehov.

Hjemmel til festet ligger for øvrig fortsatt til avdøde Ruth Helene Kirkeby, men eiendommen disponeres av sønnen Johannes Kirkeby og hans familie. Ved Enhet eiendom i Sarpsborg kommune opplyses det at festetomta ligger med usikre grenser i kartet, siden den aldri har blitt kommunalt oppmålt.

Skal renoveres

Johannes Kirkeby sier at hans klare plan er å renovere boligen på Bjellemoen. 64-åringen har også ønske om

økologisk dyrking av frukt og grønnsaker.

– Jeg har sju barn, og mange i familien har et forhold til Bjellemoen. Dessverre har det skortet på tid, sier Kirkeby, som driver Aonang Regent Hotel i Thailand. Han lover imidlertid at renoveringen av boligen skal fortsette, og at uteområdet skal ryddes og istandsettes.

Nittedal-mannen forteller om gode opplevelser på Bjellemoen i oppveksten. – Vi hadde fôringsgriser, og drev også med grisepurker i en periode, forteller han. Og hagen som Anna og Einar Dahlen opparbeidet var også et gode for Kirkeby-familien. – Her var det både frukt og bær i massevis, sier han.

Om planene for oppgradering av Bjellemoen blir realisert, håper Johannes Kirkeby at det igjen skal dyrkes grønnsaker, frukt og bær på plassen. – Da blir det økologiske produkter, lover han.

Johannes Kirkeby har planer for Bjellemoen

Bildets eier: Johannes Kirkeby.

Øistein Bøe

Høidal gnr 3019, bnr 3

Da Maren og Anders Pedersen på Grytedalen i 1904 overdro gården til sønnen Johan Peter, etablerte «gamlefolket» seg med ny boplass på Høidal. To av barna var fortsatt hjemmeboende, og ble med til Høidal.

Flyfoto av Høidal, trolig tatt i 1957. Delvis skjult til venstre i bildet ser vi bryggerhuset. Deretter bolig, kjeller og lagård. I bakgrunnen Glomma med lense-anlegget. Foto: Ukjent. Bildets eiere: Ingebjørg og Gunnar Minge

Det var en voksende småbarnsfamilie på Grytedalen, og derfor valgte Maren og Anders å etablere seg på nytt like nord for Søndre Engebråten. (Se side 63, omtale av 3019/1 Grytedalen.)

26. mai i 1903 ble det holdt delings- og skyldsettingsforretning på Grytedalen, i anledning fradelingen av Høidal. «Fogdens opnævnte skjøns- og taksasjonsmænd» var Anton Moene, Anders Jensen Ørka, Edvart Olsen Bø og Tøger Andersen Kokkim.

Her gikk man opp grensene for den nye boplassen, og taksasjonsmennene «befarede samlet den fraskildte del, som Johan Andersens tilbakehavende del

og fandt vi at den fraskildte del udgjør 1/46 part af eiendommen».

Fradeling og skyldsetting ble godkjent under månedstinget 2. juni, og dokumentet ble tinglyst.

Beskjeden bolig

Maren Johanne Ingebriksdatter kom til verden på Grav i Rakkestad 28. desember i 1847, Anders Pedersen var født på Gryte 14. mars i 1826. Ekteskap ble inngått i 1871, og to år senere fikk de skjøte på Grytedalen.

De hadde følgelig drevet gården i drøyt 30 år da de overdro den til eldstesønnen, og selv etablerte seg

Ligger høyt og fritt

Navnet Høidal gir seg i grunnen selv. «Dal»-leddet er tatt med fra gården som plassen ble skilt ut fra, Grytedalen – eller bare benevnt Dalen.

Førsteleddet «høi» forstår man godt når man står på plassen og ser utover elva. Utsikten var nok enda bedre da det var storfe på alle bruk, og vegetasjonen ble holdt mer nede.

Maren og Anders Dalen etablerte seg på Høidal da de overdro Grytedalen til eldste sønnen.

Foto: Ukjent.

Bildets eiere: Ingebjørg og Gunnar Minge

på Høidal. To av parets fem barn ble for øvrig med til den nye boplassen. Nemlig datteren Anna Mathilde (født 21. september i 1877) og sønnen Hans (født 25. februar i 1884). Sistnevnte ble neste eier på Høidal (se nedenfor).

Den første boligen på Høidal var av beskjeden størrelse, og besto av kun to rom. Et grisehus var bygd inntil. Det var bakerovn i bryggerhuset. Ingebjørg Minge, dagens eier av Høidal, husker bestemor Martha bake brød i denne bakerovnen.

Martha og Hans Høidal giftet seg i 1922, og fikk fire barn på bruket.

Foto: Ukjent.

Bildets eiere: Ingebjørg og Gunnar Minge.

Det ble i tillegg bygd både kjeller med trev, uthus og låve med fjøs på Høidal, og ved folketellingen i 1910 betegnes Maren og Anders som gårdbrukere på det vesle bruket. De fikk ti gode år på den nye boplassen. Anders døde 3. april i 1914, Maren 28. mai i 1915. I kirkeboka har presten ført inn som dødsårsak bronkitt for Anders og astma for kona.

Martha og Hans

Det ble yngstesønnen Hans som overtok etter foreldrene på Høidal.

14 personer ble traktert

I en periode hvor usikkerheten og frykten var størst under krigen, valgte slektninger i Oslo å søke ly på Høidal. Husstanden besto til vanlig av fem personer, Martha, Hans og de tre ungene. Nå økte bordsettingen til 14.

– Det skulle jammen noe til å sørge for mat til alle 14. Men med brukets produkter og fisk fra elva klarte de det, forteller Ingebjørg og Gunnar Minge. De viser til onkel Sigurd, som fortalte at gjestene overnattet i høyet på låven, i bryggerhuset og der det måtte være mulig å få en soveplass i våningshuset.

Ungdomsbilde av Sigurd Høidal, som ble siste fastboende på plassen.

Foto: Ukjent.

Bildets eiere: Ingebjørg og Gunnar Minge

Skjøte ble skrevet 24. november i 1913, og tinglyst på månedstinget 12. desember samme år.

Kjøpesummen for plassen ble satt til 1.000 kroner. «Desuten medfølger i handelen uden forhøielse i ovennævnte kjøbesum alt som eiendommen nu beroende løsøre baade udvendig og indvendig af hvad navn nævnes kan», som det står i skjøtet.

Dokumentet er signert av Anders Pedersen som selger, og bevitnet av J. Andersen og E. M. Heden.

Hans Høidal var født 25. februar i 1884, som yngst i en søskenflokk på fem på Grytedalen. Han giftet seg 30. desember i 1922 med Martha Hansen Engebråten. Martha var født 13. mars i 1887 som datter av Oline Marie Andersdatter Gryte og Hans Olsen Engebråten. Det var et visst slektskap mellom Høidal og Nordre Engebråten, ettersom Hans og Oline var tremenninger.

Da Martha og Hans giftet seg, og det ble småfolk på Høidal, økte også

behovet for et romsligere våningshus. Derfor ble det reist ny bolig på plassen tidlig på 1920-tallet. Det er samme boligen som står nyrenovert på Høidal i dag.

Barna på Høidal

Høidal er på drøyt 11 mål. Med før skaffet utenfra, ga det grunnlag for ei ku. Dessuten ble et par griser føret opp på Høidal, og det var høner og kaniner på plassen. Kua forsvant ut på 1940-tallet, men høner og kaniner var det så lenge det var fast bosetting der.

Martha og Hans fikk fire barn på Høidal, hvorav tre vokste opp:

- Solveig, født 1. august i 1923. Gift i 1945 med Hans Belsby. Bodde på Hafslundsøy. Fikk sønnen Gunnar. Solveig døde 2. februar i 1980.
- Sigurd, født 27. mai i 1925. Forble ugift. Neste eier. Se nedenfor.
- Ingeborg Marie, født 7. desember i 1926. Gift i 1955 med Jens Kingsrød. Bodde på Kingsrødtangen og Sulusnes før de bygde hus ved Varteigveien på Hasle. Ingeborg hadde datteren Ingebjørg fra før hun giftet seg med Jens, og sammen fikk de døtrene Gundlaug, Anne-Lise og Heidi. Ingeborg døde 4. juli 2018.
- Anna Elisabeth, født 3. oktober i 1934. Hun døde 4. januar i 1935, tre måneder gammel.

Martha Høidal døde 29. juli i 1951, ektemannen Hans 25. juli i 1971.

Fruktbare «Amerika»

Siste oppsitteren på Høidal var Sigurd Høidal, som flyttet derfra i 1984. Han betegnet plassen som «Amerika», og begrunnet det med at det var veldig fruktbart på Høidal.

Her ble det dyrket både grønnsaker og poteter, og med riktig stell ble det gode avlinger på den vesle plassen.

Sigurd Høidal på traktoren foran boligen på Høidal midt på 1960-tallet. Traktoren lånte han for øvrig av Asbjørn Engebråten. Foto: Olaf Simensen. Bildets eier: VHs Fotosamling

Sigurd overtok

Det ble Sigurd som overtok Høidal etter foreldrene. Det skjedde først etter foreldrenes død, der Sigurd Høidal løste ut de to søstrene sine og fikk skjøte på eiendommen. Skjøtet er datert 22. januar i 1972.

I likhet med far og farfar jobbet også Sigurd Høidal i lensa, i tillegg til det den lille plassen ga av utbytte. Han arbeidet blant annet i mange år i tømmermottaket i Opsund, noe som var helårsarbeid.

Det ble etterhvert tungvint å bo på Høidal, og sommeren 1984 flyttet han til gnr 3016, bnr 32 Grønli, også tidligere benevnt Utenga (Dalene v/ Nordengen). Der bodde Sigurd til han kom på sykehjem, først på Vartun og senere på Valaskjold. Han forble ugift.

Sigurd Høidal døde 3. januar i 2018.

Forfallet hadde satt sitt preg på både boligen og utearealet, da dette bildet ble tatt i 2007. Foto: Øistein Bøe. Bildets eier: VHs Fotosamling

Høidal blir feriested

Selv om Sigurd flyttet fra Høidal i 1984, og plassen ble stående ubebodd, beholdt han imidlertid i mange år barndomshjemmet. Han var ofte på Høidal, der han blant annet dyrket poteter og sørget for vedhogst.

I 2007 valgte han imidlertid å overdra plassen til sin eldste niese Ingebjørg og hennes ektemann Gunnar Minge.

Ingebjørg er født 16. april i 1949, Gunnar 21. november i 1952, for øvrig fra Svindal men med solide Tune-røtter. Hans foreldre var Ingrid og Jens Minge.

Ingebjørg og Gunnar giftet seg 29. mai i 1976, og de har sønnen Thomas, født 6. desember i 1976. Han er gift med Torild Walther Minge, født 19. juni i 1978, og har sønnen Mathias, født 27. oktober i 2003.

Et praktfullt feriested

Da Ingebjørg og Gunnar Minge overtok Høidal i 2007, bar plassen preg av mange år uten vedlikehold. Stedet hadde stått ubebodd i 23 år. Boligen var i dårlig forfatning, og de andre bygningene på Høidal måtte rives. Dessuten var mye av eiendommen i ferd med å gro igjen.

Gunnar Minge har jobbet som elektriker i all sin tid, men på Høidal fikk han prøve seg innenfor de fleste håndverksyrker. Det eneste som ble satt bort, var blikkenslagerarbeidet på pipehatten. Dessuten var det behov for gravemaskin for å lage bedre adkomst til stedet.

Ellers har Gunnar og sønnen Thomas nedlagt en formidabel innsats på Høidal. Ingebjørg har naturlig nok sterk tilknytning til stedet som oldeforeldrene etablerte, og er raus når hun omtaler innsatsen til ektemann og sønn.

Våningshuset er i halvannen etasje og består av kjøkken og to stuer i første etasje og et soverom og lager i andre.

Uteområdet er opparbeidet med blant annet en sitteplass med flott utsikt ut over Glomma. Ny kjeller har det også blitt, og i fjor kom et mindre annekset.

Høidal framstår som en perle etter at både bolig og uteområde er renoveret. Våningshuset i forgrunnen, bak ses annekset som ble reist i fjor.

Foto: Øistein Bøe

Fikk onnehjelp av naboen

I årstidsskriftet Inga for 2014 forteller Oddmund Engebråten (1925-2015) blant annet om oppveksten på Nordre Engebråten. Tante Martha var gift med Hans Høidal, og i oppveksten var Oddmund med og gjorde unna våronna hos tante og onkel.

Det var ikke fôrgrunnlag for hest på Høidal, og derfor var det kjærkomment med hest og arbeidskar fra Nordre Engebråten. – Men du vet, det var ikke store plassen, så i løpet av en god dag var våronna på Høidal gjort, bemerket Oddmund i samtalen.

Ingebjørg og Gunnar mener de snart er i mål med arbeidene på Høidal. Men de håper å få kommunens godkjennelse for å reise et lite bygg som skal romme redskapsskjul og forbrenningstolett. I dag er bekvemmelighetene en gammeldags utedo.

Barndomsminner

Ingebjørg Minge har mange og gode minner fra Høidal. – Vi var mye her, forteller hun. Gjerne med familien, men også alene.

– Jeg ferierte her om somrene fra jeg var 10-11 år, forteller hun. Det var kort vei over til Bjellemoen, og på Søndre Engebråten hadde hun ei god venninne i yngstedatteren på gården, Irene Skaar.

Hun har mye pent å si om både onkel Sigurd og morfar Hans. Mormor Martha husker hun ikke. Ingebjørg var bare to år da mormoren døde.

– Morfar hørte veldig dårlig, og satt klistret inn mot radioen for å få med seg morgenandakten. Da måtte vi andre være stille, minnes hun. Ingebjørg husker også med glede roturene med bestefaren hver onsdag fra Hedenlandet og ned til Tangen for å handle.

– Tante Solveig og onkel Hans ferierte også her på Høidal. Det var liv og røre, og folk var flinke til å besøke hverandre gård i mellom, framholder Ingebjørg.

Minner gir tilhørighet, og derfor framstår Høidal i dag som en perle.

Ingebjørg og Gunnar Minge foran den renoverte boligen på Høidal. Boplassen som ble etablert i 1903 er nå en flott fritidseiendom.

Foto: Øistein Bøe

HØGHEIM Forsamlingslokale til utleie

Furuholmveien 12

Trivelige lokaler
Kan deles i to mindre saler +
lekerom/oppholdsrom

Fin beliggenhet og uteområde
Stor parkeringsplass

Fullt utstyrt til 90 personer
Gode kjøkkenfasiliteter

Interessert? Ta kontakt:
Wenche og Per Brattset
Tlf 92684849 / 90753371

Hadde bare to snusdåser kunnet snakke

Til tider får man et sterkt ønske om at døde gjenstander kunne snakke. Det gjelder også for to snusdåser som representerer et aldri så lite lokalhistorisk mysterium.

I Inga 2018 skrev vi om snusdåsen til Kjeld Falksen (1780-1863) fra 3015/13 Berger, og som senere hadde fulgt familien over til 3016/3 Søndre Engebråten. Snusdåsen eides av nå avdøde Gerd Abrahamsen (født Skaar), et tippoldebarn av Falksen.

Vi snakker om et lite klenodium, vakkert tilvirket av valbjørk. Oval i formen, 10 x 5,8 cm, rikt dekorert og med leddet lokk.

I en sirkel på lokket er risset inn «KF», Kjeld Falksen. (Les mer om Falksen og Berger i Inga 2016, fra side 43.) De muntlige beretninger i familien tilsa at snusdåsen var tilvirket av Falksen selv.

Amund Andersen

Hos Finn Tore Tomta på 3028/15 Tomta finnes en identisk snusdåse som den Kjeld Falksen hadde, men her er risset inn «Amund Andersen 1812». Amund (1785-1881) er Tomtas

oldefar, som eide 3015/1 Øst-Kokkim (se gårdsprentasjonen i Inga 2015 fra side 71).

Til Tomta kom snusdåsen i 1894, med Anders Andersen, Finn Tore Tomtas farfar, Amunds barnebarn. Og de muntlige beretningene i familien tilsier at det var Amund som hadde laget den vakre snusdåsen.

Flere snusdåser?

Det skulle vært morsomt å ha fasiten på denne nøtten. Er det Kjeld fra Berger som er mesteren for begge, eller er det Amund fra Øst-Kokkim? Eller var begge så nevenyttige at de inspirert av hverandre laget hver sin staselige snusdåse? Eller er det en omreisende treskjærer som har vært i bygda?

Vi vet ikke, men det kunne uansett vært interessant å få vite om det finnes flere eksemplarer av denne snusdåsen i distriktet.

To mer enn 200 år gamle snusdåser, vakkert tilvirket i valbjørk. Til venstre Kjeld Falksens snusdåse, til høyre Amund Andersen sin. Foto: Øistein Bøe

Freddy Mathisen as

MASKINENTREPRENØR

☎ 95775477 - 90856772

SARPSBORG

SARPSBORG

KOMMUNE

støtter det lokalhistoriske arbeidet

Vi tar hånd om prosjektet

Vår spesialkompetanse er miljørettet prosjektarbeid innen generell infrastruktur. Spesielt gjelder dette innenfor feltene veg, vann og avløp, og da med hovedvekt på feltutbygging og saneringsprosjekter. Vi bistår også med tjenester knyttet til arealplanlegging.

Våre oppdrag omfatter alt fra skisseprosjekter via detaljprosjektering og byggeledelse til prosjektledelse.

Ingeniørfirmaet Svendsen & Co AS
Surfellingeng 2, 1739 Borgenhaugen
Telefon 911 73 230 - www.svendsenco.no

K.A. BELSBY
maskinentreprenør

Kjell Arne Belsby

Belsbyveien 325

1730 Ise

arnbelsb@online.no

Org.nr. 969207664

Tlf. mob. 906 87 820

Graving - Transport - Ansvarsrett

Vestby Planteskole

**Hos oss får Dere faglig veiledning,
og stort utvalg av planter til hagen.**

Stort utvalg av :

- Stauder
- Roser
- Frukt og bærbusker
- Hekkeplanter
- Prydbusker
- Jord og gjødsel

Dere finner oss på Hafslundsøy.

Vestby Planteskole

Vestbyveien 20, 1734 HAFSLUNDSØY

Tlf : 69149237 Fax : 69146133 Sortiment og priser : www.vestby-planteskole.no

BR

ARF- Autorisert
Regnskapsfører

Brattset Regnskap

Brenneveien 85, 1735 Varteig

Tlf 69 13 28 40 - 907 53 371

post@brattset.no

Øya's Klippotek

Telefon 69 15 44 00

www.Skarphord.no

-Din leverandør på grunn- og betongarbeider-

Gundersen
REKLAME AS

-En engasjert og kreativ partner med 30 års erfaring

Tlf. 69 87 97 00

Torvaldslyst 28 - 1738 Borgenhaugen

www.gundersenreklame.no

XL BYGG KLAPPET & KLART

Skulle ha skifta ytterdør, skulle satt opp de siste listene, skulle hatt ny terrasse....

LEI AV Å VENTE PÅ GUBBEN?

Vi har håndverkere som tar små og store jobber

Ring Jo-Inge
992 88 590

For produktinformasjon eller bestilling av varer:

XL BYGG

KNATTERUDFJELLET

TORP
Kjølborg industriområde,
Strykerveien 5, Torp
Tlf: 69 16 18 20

FJELDBERG
Fjeldberg, Onøyveien 20
Tlf: 69 16 18 20

ISE KNATTERUDFJELLET
Tlf: 69 16 18 20

SPYDEBERG
Tronstadveien 4
1820 Spydeberg
Tlf: 69 16 18 20

MOSS
Rabekkgata 9
1523 Moss
Tlf: 69 16 18 20

xl-bygg.no

Eidsberg Sparebank

Med omtanke for mennesker og verdier - siden 1848

HAGE • SKOG • LANDBRUK

TELEFON: 69 16 33 02

*Alt i
maskiner
til hage
og skog*

**Kultorp
Bilservice AS**

AutoMester®

TLF 69 12 13 50
kultorp@automester

Fjellfoten 12A
1734 Hafslundsøy

**SAMME SERVICE,
REPARASJON OG
GARANTI SOM PÅ
MERKEVERKSTED!**

***Vi er et murerfirma som holder til i Sarpsborg.
Vi utfører alt i murerarbeid: Flislegging,
peismuring, skiferlegging og betongarbeider.
Kontakt oss for et uforpliktende pristilbud!***

epost: jan@mestermur.net

Telefon: 404 42 882

Adresse: Hasle Trafo 35, 1734 Hafslundsøy

Tlf 69 15 80 40 - Fax 69 15 80 41

Kvalitets- håndverk & Service

Påtar oss alle typer oppdrag innen murer- og tømmerfaget

Lorentz Christer Lunde

Mob.: 994 44 703

E-post: christer@mesterbygg.no

Leif Rangøy

E-post: leif@mesterbygg.no

Mob.: 905 69 009

Speedheater maling og lakkfjerner gjør maling og lakkfjerning til en lek. Kan brukes på hus, hytte og båt, utvendig og innvendig. Dører, vinduer og møbler. Speedheater Metoden bygger på malingsfjerning på treverk med IR-teknikk. Speedheater Metoden er skånsom mot tre og anbefales derfor av [Riksantikvaren](#) både i Norge, Sverige og Finland.

Speedheater varmer opp den gamle malingen/lakken ved hjelp av IR metoden. IR-varmen løser maling og lakk raskt og effektivt. Deretter er det lett å skrape den bort. Overflaten er klar til og males rett etter at den gamle malingen / lakken er fjernet.

Speedheater 1100 IR system Standard.
Består av verktøybox m/ Speedheater,
2 skraper og 2 kroker

HAGE- MASKINER a.s

Det du trenger til hagestell!

Gressklippere, snøfresere, motorsager o.a.

Vesttorp, 1747 Skjeberg - Telefon 69 16 82 88 - Mobil 915 79 598

Tor-Ingar Walther

AUT. MASKINENTREPRENØR

Dueholveien 102
1735 Varteig
Telefon 69 13 28 80
Mobil 913 37 910

tor.ingar.walther@hotmail.no

Varteig Historielag

Stiftet 8.2.1982

Internett: www.varteig-historielag.no

Org.nr.: 991 901 809

VARTEIG HISTORIELAG har som formål å vekke og fremme den historiske interesse blant bygdas befolkning og andre som er interessert i bygda. Dette gjøres ved bl.a.

- å avholde møter med lokalthistoriske foredrag
- innsamling av kildemateriale og gjenstander av historisk verdi
- registrering og bevaring av kulturminner
- stimulering og hjelp til slektsgranskere

VARTEIG HISTORIELAG har ca 130 ordinære medlemmer. Medlemskontingent for 2019 er 225 kr (125 kr for familiemedlem). E-post: varteighistorielag@gmail.com

Styret i Varteig Historielag 2019:	Leder	Kjell Lunde	kjell.lunde44@gmail.com	932 44 011
	Nestleder	Solveig Rød	sologkai@getmail.no	411 07 727
	Sekretær	Ingrid Kullerud	inkuaku@hotmail.com	971 73 503
	Kasserer	Gunnar Kultorp	gun-kul@online.no	924 17 534
	Styremedl.	Gudmund Bøe Seljehammer	gudm@varteigror.no	924 17 534

NAVESTAD BYGG A.S

Torvliå 10, 1739 Borgenhaugen

www.navebygg.no

- **Totalentreprise**
- **Boliger**
- **Hytter**
- **Tilbygg**
- **Bad**
- **Lafting**
- **Restaurering**

Telefon: 69 14 57 00

Mobil: 908 56 699

post@navebygg.no

kai@navebygg.no

**Park & Anlegg AS
støtter det viktige
arbeidet Varteig
Historielag gjør**

Park & Anlegg AS

Forretningsadresse:

Gamle Kongevei 101, 1712 Grålum

Besøks- og postadresse:

Sundløkkaveien 73, 1659 Torp

Tlf: 69 13 03 90 - post@park-anlegg.no - www.park-anlegg.no

**HISTORIEN gjentar seg, VARTINGENE
kjøper bil hos**

Brennes Auto

Klokkergårdveien 9, 1711 Sarpsborg

Tlf. 69 16 17 00

www.brennesauto.no